

25,-

Mythen en Sagen der Berg-Toradja's

van

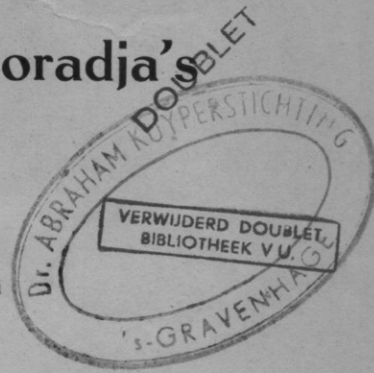
Midden-Selebes,

vertaald en van aanteekeningen voorzien

door

JAC. WOENSDREGT,

Zending-leeraar van het Nederlandsch Zendinggenootschap.

VERHANDELINGEN

VAN HET

Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen

Deel LXV

Derde stuk.

WELTEVREDEN
G. KOLFF & Co.

's-HAGE
NYHOFF

1925

Woord ter Inleiding.

De hieronder volgende verhalen werden door ons opgeteekend uit den mond van het volk, waaronder wij werken en dragen mitsdien alle kenteekenen daarvan, hetgeen onder meer blijkt uit de onderscheidene weergave van de gebeurtenissen. Ook persoonsverwisseling had hier en daar plaats. Toch meenden wij ook de onderling van elkaar afwijkende verhalen te moeten geven, zoo als wij die zelf ontvingen, niet alleen omdat daardoor verschillende taalgegevens konden worden vastgelegd, maar vooral ook omdat de verhalen elkaar aanvullen en de lezer dus zelf kan vergelijken, hetgeen voor een onbevangen oordeel noodzakelijk is. Daarom hebben wij ook bijna uitsluitend de vertellers zelf aan 't woord gelaten en zoo min mogelijk conclusies getrokken. Hier en daar hebben we aan de hand van de ons ter beschikking staande gegevens een en ander toegelicht, waardoor, naar wij hopen, de verhalen beter worden verstaan.

Andere bronnen dan de mondelinge overlevering werden door ons niet gebruikt, omdat die er niet zijn. Veel valt daaromtrent dus niet te zeggen. Alleen wat betreft de verhalen over Schepping en Val (de nos XXIII en XXIV); deze kunnen de vraag doen rijzen, uit welke bron de verteller zelf heeft geput. Deze verhalen werden ons medegedeeld door een ouden, grijzen Heiden, die ons mededeelde voor dien geen aanraking met het Christendom te hebben gehad en de twee zoeven genoemde verhalen van „de ouden” te hebben gehoord. Meer wist hij er niet van te vertellen. De aanraking met het Christendom der Leboniërs is van zeer recenten datum, wat niet wegneemt, dat er invloeden zijn geweest, die ons onbekend zijn. Doch, zooals wij alle verhalen objectief weergaven, zoo hebben wij het ook met deze verhalen gedaan en ons er voor gewacht er eenige commentaar op te geven.

In de nalatenschap van wijlen zendeling P. ten Kate Ezn. vonden wij de verhalen IV t/m. V, VII t/m. XI, XIII t/m. XIV, welke wij vertaalden en van aantekeningen voorzagen ter completeering van het door ons verzamelde.

De door ons hier aangeboden verhalen behooren tot de vrij uitgebreide, ongeschreven literatuur der Berg-Toradja's. Gedurende den betrekkelijk korten tijd van ons zijn hier, konden we nog niet alles opteekenen, afgezien daarvan, dat het onmogelijk is een zich steeds uitbreidende literatuur bij te houden. Toch kunnen we wel dit zeggen, dat, behalve de hier nog maar gedeeltelijk aangeboden Mythen en Sagen, er nog een uitgebreide Sprookjesschat bestaat, waarin veelal dieren, een enkele maal ook menschen en planten handelend optreden. Verder bestaat er nog een minder uitgebreide literatuur ter verklaring van zeden en gewoonten, van reisverhalen en anekdoten. Raadsels zijn bij

honderden te tellen. Over de Poëzie spreken we hier niet, daar hiervan nog te weinig werd verzameld, hoewel sterk betwijfeld moet worden, of die wel zoo uitgebreid is als het Proza.

Oorspronkelijk lag het in onze bedoeling den godsdienst der Berg-Toradja's uitvoeriger te bespreken dan thans hier is geschied. Door omstandigheden buiten onzen wil moesten we ons beperken tot weergave der verhalen, gevolgd door linguïstische aantekeningen, van belang voor den bestudeerder der teksten. Hier en daar voegden we nog eenige opmerkingen toe, ook tusschen de ling. aant., tot beter verstand van de verhalen, en, last not least, een aanhangsel over de in de verhalen voorkomende mythologische personen. Over nTalinga en zijn broer Bantawatoe, Singkana, Tawoealei, Ladongkona, Tohambaki en Goemangkoana weidden we niet uit. Ongetwijfeld hebben we hier te doen met historische personen door de mythe omhuld. Singkana bijv. woonde in Lamba en was de overgrootvader van Oemana Peoela, een galara¹⁾ te Watoe Ta oe, die in 1919 op ongeveer 70 jarigen leeftijd stierf. Hij was iemand in lengte ver boven zijn volksgenooten uitstekend en zeer dapper. Dat dergelijke personen in de mythe opgaan is een gewoon verschijnsel en baart dus geen verwondering. nTalinga zou zijn tuin gehad hebben te Behoa, te Boelago, Oostelijk van Doda. Als zijn kameraden worden nog genoemd, behalve Tawoealei: Tomopiho en Tomopehao. Tohambaki wordt ons nog genoemd als een veelvraat. nTalinga beteekent „oor”; Tawoealei „roode wesp”²⁾; Tomopiho „die een zwaard draagt”; Tomopehao „die een vischmandje bezit”; Tohambaki „die overhult”; Ladongkona „de gulzigaard” (vgl. Bar. Tor. II, blz. 281, waar hij Lantjadoko heet); Boeriro' heeft tot stam riro' „uitwrijven.” De kennis hiervan brengt ons echter niet veel verder.

Bij 't bewerken der teksten en bij 't instellen van een nader onderzoek naar de daarin optredende gebeurtenissen, bleek o.i. duidelijk, dat we hier voor een goed deel te doen hebben met natuur-mythen, ook al kunnen we nog niet alles volkomen verklaren. De natuurdienst is in den loop der tijden al meer naar den achtergrond gedrongen door de vereering der zielen van afgestorvenen. Van het meerendeel van het hieronder medegedeelde heeft het jongere geslacht geen kennis meer en met het heengaan der ouden zal de kennis hiervan nagenoeg verdwijnen.

Een belangrijke plaats moet in die natuur-vereering de zonnediens hebben gehad. Er moeten verschillende invloeden ingewerkt hebben op de godsdienstige opvattingen. In hoeverre de door Dr. A. C. KRUYT meermalen genoemde

1) Een galara is zooveel als gezant van den eenen edelman naar den anderen, de woordvoerder, ook in rechtzaken.

2) Bij de Bare'esprekers genoemd Ta Woealee, d.w.z. „Vader van de lee-vruchten”. Bar. Tor. I blz. 53.

V

„Steenhouwers” daarop van invloed zijn geweest, zal misschien later blijken. Dit blijkt wel uit het hier gepubliceerde, dat een boven den natuurdienst uitgaand besef van een Hoogsten God niet ontbrak. Verder meenen wij hierover te moeten zwijgen, daar verdere uitweiding hierover valt buiten ons bestek.

Bij het doorzien der ling. aant. hebben we de zeer gewaardeerde en belangrijke hulp ondervonden van Dr. N. ADRIANI. In 't bijzonder waar vergelijkingen worden gemaakt met andere dan de Bergtalen, zal een ingewijde in de toestanden van de zending op Midden-Selebes begrijpen, dat hier Dr. ADRIANI aan het woord is. Zijn hulp is voor een grondige studie, ook der Bergtalen van groot belang.

Het klankstelsel van de Bergtalen is heel goed weer te geven met onze letterteekens. De toonlooze *e* werd weergegeven door *ě* —. Overigens klinkt de *e* als die van 't Mal. *enak* of die van 't Fransche *être*. Alle lettergrepen zijn open, doordat we met vocalische talen te doen hebben.

Het *accent* valt bij alle woorden op den voorlaatsten lettergreep, behalve wanneer samengesteld met de suffixen — *m'*, — *mo'*, — *pi'*, — *po'* of met pron. pers. suff. — *a'* — *na'*, — *ko'*, — *ka'*, — *ke'* en — *he'*. Worden echter de zoeven genoemde suffixen gevolgd door de eveneens zoeven genoemde pron. pers. suff., dan kan de klemtoon verlegd worden, één plaats naar achteren; dit hangt er vanaf, hoe de spreker den nadruk wil leggen. Men kan zoowel zeggen: *ma'ände'moko'*, als: *ma'andə'mòko'*, maar *ma'ände'mo'*. De fijnere nuanceering in de uitspraak hier aan te toonen, zou ons te ver voeren.

De stijl der verhalen is hier en daar wat gedrongen, daar wij getracht hebben zoo letterlijk mogelijk te vertalen, ten gerieve van den bestudeerder der oorspronkelijke teksten.

Afkortingen

van de in de aantekeningen aangehaalde talen.

Bad. of B.	Bada'sch.	Mam.	Mamoedjoe'sch.
Bar.	Bare'e.	Mentaw.	Mentawei'sch.
Bes.	Besoa'sch.	Mongond.	Mongondowsch.
Boeg.	Boegineesch.	Nap. of N.	Napoe'sch.
Jav.	Javaansch.	Parig.	Parigi'sch.
Koelaw.	Koelawi'sch.	PmB.	Poe'oe mBoto'sch.
Leb.	Leboni'sch.	Sang.	Sangireesch.
Mad.	Madoereesch.	Taw.	Tawaelia'sch.
Mak.	Makassaarsch.	Soendan.	Soendaneesch.
Mal.	Maleisch.	Tontemb.	Tontemboansch.

Bar. Tor. De Bare'e-sprekende Toradja's door Dr. N. Adriani en Dr. A. C. Kruyt.

Mythen en Sagen der Berg-Toradja's van Midden-Selebes.

I. Toramanoeroe' hal Aja Taja.

(Bada'sch verhaal)

Roengoe²na Toramanoeroe' membo^o mai kai langi'. Kaboetoena inde'e i doenia, i Bada', mai mohoe' To^olo^ooe' moteroe tampo', napopoeha' i ile-ile romba'a. Hane'i melei-lei onto Toramanoeroe' mao modoo-doo', ti'ara toengkoe, i karooana.

Mahae, masoele' mai mampeita ile² romba'a to napoecha' To^olo^ooe' i tampo'; napekondo, hampa^o mewali'mohe taoena ile² romba'a do'o, hadoea tomoane, hadoea tawine. Kaindo'o mohambokomohe taoena rodoea do'o. Bo mahae moana'he', memoele'mohe inde'e i Bada'. Taoena de'e naperapi'he mai Toramanoeroe' i anditoe i langi'.

Hane'i womi melei Toramanoeroe' do'o mao i To Raa. Kaboetoena indo'o. mamperapi' womi taoena kai langi' mai, tohambokohe'. Hanga'na tomoane: Ba^oilo, Mohambokomohe Ba^oilo hai tawinena, 'bo mahae, moana'he'. Toramanoeroe' do'o ti'ara toengkoe' i tambu, paka montaja-ntaja pea.

Maomi mekae do'o Ba^oilo, napanoei tawinena hangko oepoe moana'. Tanga'na mekae, nalambi' baba, hane'i do'o mao mebanga i toa'na bo^owatoe, hai manggala bo^owatoe hamboho' napoehoenga.

Tanga'na mehoeda-hoeda, hampa^o nahadi topolinga. Napengoa'mi nai' i bo^owatoe, ti'ara naita, hane'i metongko.' Wo^ole' indo'o nto i bo^owatoe to napoehoenga do'o topolinga. Do'o hai na'ala, nalondo' mao i tambu; madari ebe nahadi, wo^ole' indo^oalo^o taoena.

Inambengimi', nahadi Ba^oilo ara taoena mo^oliti-liti i asari hamboea'. Hampa^o napeita taoena, do'omi taoena i bo^owatoe mesoe^olobo'. Na'alamo'i Ba^oilo bo^owatoe, naintoe. Ina mesoea' womi do'o taoena i bo^owatoe, wo^ole' oepoemi raintoe. Do'o hai paka meboeni perami i asari.

Mepoelo, boetoe womi Toramanoeroe' i tambina Ba^oilo. Mekara'mi do'o Toramanoeroe': „Indi'iti ontoko', Ba^oilo?" Mehani' Ba^oilo. „De'e ntoa'! Inia'ko sieroe mai, de'e oewe'moe meiwiji." Nahangga' Toramanoeroe': „Ti'ara nto do'o!" Mesonda'mi Toramanoeroe', lie² mao manggala do'o tawine to i asari: Hanga'na tawine iti: Aja Taja. Nawawami Toramanoeroe' Aja Taja do'o mao ilalo^o ngkaka^o, iwongko boe^olo^o, mokambo, nahanga': „Ane to'oe

kai' makoeasa', kai anditoe kai langi', teoeme' arami tambiki.'" Teoeme'na, hampale rapeita aramohe i tamba. Bo mahae pohambokonda Toramanoeroe' hai Ala Taļa, moana'mohe', hanga'na ana'nda: Boentoe.

Bo mahae kaindo'o mohieromohe taoena hamboko do'o, mampohieroihe ta'ina ana'nda. Bilana bo maoe Toramanoeroe' mooempahi ta'i, do'o hane'i napohoeme-hoemei Ala Taļa. Do'o napotowe Toramanoeroe', hane'i melel mai i Bada', mao i Behoa. Hane'i mao mengkahe' i toeka' i langi', i Tamoengkoe Moļo', daki' i Petandoe'a. Toeka' do'o mao i langi'. Mengkahe'mi Toramanoeroe' iti i toeka' do'o. Boetoe i langi', hane'i nabantahi mai toeka' do'o, mandawo' mai toeka' iti boetoe i tampo', mewali'mi moengkoe. Do'o hai rahanga': Tamoengkoe Moļo'.

Ala Taļa do'o ara mani inde'e i doenia. Peleina tomoanena de'e, metoetoehami wo'o ia. Ana'na nawoļi, napatoewo' Baļoilo, nahanga'a: „Baļoilo, de'e ana'ki, noepatoewo'aka', lawi' kodo maoa motoetoeha tomoanengkoe i langi'; hai ane matemi', noepakaro'a-ro'a ebe taļoembangana." Kaindo'o melel Ala Taļa.

Boetoe i Pekoerehoa, hampale napeita toeka'na tomoanena oepoemi nabantahi, kateria'namo'i. Tanga'na teria' boetoemohe tokoei', mekoene' i ia: „Apa noeria'i?" Mehani' Ala Taļa: „Ti'arapo'i ara toeka'koe mao motoetoeha tomoanengkoe i langi'." Rahanga' tokoei': „Inia' karao' inaomoe! Agina noekakahe sanggena oewe, bona hera noepotoeka' mao i langi'." Mekakaemi Ala Taļa do'o i oepoe² oewe. Boetoemohe oewe mai menkatede' ilindo'na Ala Taļa. Napehoka'mi mengkahe', hampale bo ralaļoe oewe do'o, tedoengka peahe'. Kaido'o teria' womi Ala Taļa.

Tanga'na teria', boetoe mporagia i ia, mekoene': „Apa noeria'i?" Mehani' Ala Taļa: „Ti'ara pengkahe'akoe boetoe i langi'." Mehani' mporagia „Inia'ko langa', lawi' bo mania noekakihanga' i kodo'." Mekakae womi Ala Taļa i mporagia. Maimi mengkatede' mporagia boetoe i langi'. Mengkahe'mo'i Ala Taļa do'o i mporagia, de'emohe wo'o sanggena tokoei' meoļa' i mporagia. Boetoemohe i langi', hampale rapeita baba' i langi' rawiti' watoe. Hane'i ra'ana' tokoei' iti mobehoi do'o watoe; ti'ara mahae oepoe watoe do'o. Mesoea' mo'i Ala Taļa hai tokoei' oepoe².

Kaboetoenda de'e, hampale rapeita wanoea mahile. Hane'i mokamboa tawine do'o, nahanga': „Ane to'oe wo'o kodo' anditoe hangaa-ngaa koehoempa pea tomoanengkoe deona." Rapeli' mpoe'oemi boetoe² mangkaindi, bopo'i raita, boetoemi pio² mao mampoieroeahe'. Ti'ara mahae, rahoembamo'i tomoanena, mehoeda, i parawa tamba. Mesonda'mo'i Ala Taļa do'o moa moapa' hai tomoanena. Napotingkaba' Toramanoeroe' kaboetoena tawinena de'e. Mohamboko womohe taoena iti.

Taena to nawoļi Toramanoeroe' inde'e i Bada': tawine napemboļia hoera hai ladi', Boenta' roo²mo'i i oewai Boenta.'

I kahonde'ena nakara'mo i Boenta' haļaļoena inde'e i Bada' mao morangaranga i ia i To Raa. Boetoemo'i haļaļoena, nahanga' Baļoilo: „Noepambaļa'a aļe' kasoro, napehoedai.” Bo maoe haļaļoena mehoeda i kasoro, do'o hai nahanga' Boenta': „Ane hondo'o, hambika'ko koepohaļaļoe, hambika'ko koepohawi'. Meleimoko'!” Meleimo'i haļaļoena mai i Bada', ka'iamohe wo'o moeļena i Bada'.

Ti'ara manimahae kaboetoena, boetoemohe haļaļoena mai mampombeaļa'a i wanoea Gintoe. Tadoeļakonda to i To Raa: nTaba. Tanga'na mehoeņgkoeki to kai To Raa, metarahoemo' i toe'ana do'o, nahanga': „Agina kamioe tomoane mewini, kai'mi mepoeroeka hai mepewe.” Rahanga' tomoane: „Mawodo'ka', hangaa-ngaa kipombeaļa'ahe boengka'ta do'o.” Rapakatoe womi wini hai kaewa i Sepe, bona oepoe² tomoane mai melae i Gintoe.

Daki'mi mabaa, boetoemohe to kai Sepe mai moboengka'. Kaindo'o mekara'mo'i toe'ana tawine, nahanga': „O, Boenta'; Ane noegagai mampombeala'ana', de'e nto hoera hai ladi' to nawoliake amanta'. Lawi' nahanga' honde'e: „Ane kodo' mao mampombeala'ako', hangaa-ngaa natohoe'mo hoera de'e hai napapoedoemo de'e ladi.” Ane io, Boenta', mai mampombeala'ana', hangaa-ngaa natohoe'ko hoera de'e, hai napapoedoeko de'e ladi'.” Ti'ara napehadingi Boenta' laļoetana, haļaļoena, mombeaļamohe taoena. Bo mahae, ranangimohe', Boenta' hai taoenana melangkamohe', rapawoeļaihe toeke² kaloemba'.

Ti'ara mahae ili'na kaindo'o boetoe womohe Boenta' hai rangana, nahoho' inaona mampoboengka'a haļaļoena. Kamaina Boenta' de'e, mai merapi' mototowi. Do'o hane'i morampoehe taoena, mopapate baেলা. Piho'nda To Bada' rapewe'i i to i To Raahe', tanda'na podanda moboengka; hondo'o wo'o kai To Raa. Waļimo'i mehoehē taoena, mekara'mo'i toe'ana i Gintoe do'o. Boetoemohe taoena ilindo'na, hane'i mangkola', nahanga': „Kamioe hamboļo', to ka'ia komi, de'e ande'ami koepoto' i tawe' Bada', bona Bada ngka'ia hanga'na wanoeami. Kamioe hamboļo', koepoto' ane'ami i tawe' Epe, bona Sepe hanga'na wanoeami. Kamioe hamboļo', koepoto' ande'ami i tawe' Boeļili, bona, Boeļili, hanga'na wanoeami. Kamioe hamboļo', koepoto' ande'ami i tawe' Bomba, bona Bomba hanga'na wanoeami. Kai wo'o de'emi tawe' Bioe kipopoaļehe ande'aki, bona Gintoe hanga'na wanoeangki'.” Kaindo'o hane'i manonto hanga'nda wanoeanda taoena. Masoeļe'mohe to i To Raa, lawi' mohintoewo'mohe'.

Mewali', wanoea Lengkeka, Tomehipi', Kageroa, Toeare, Wonta'a, Manoewana, taoena to memboļo pea kai wanoea liima do'o. To-i-Kanda', Pada, pentara'anda taoena i Sepe, ragero To Koeļawi. Taoena i wanoea Bewa, hantanga' kai Gintoe, hantanga' kai Sepe.

VERTALING.

Toramanoeroe' en Ala Tala.

Heel in 't begin daalde *Toramanoeroe'*¹⁾ van den hemel. Hij kwam op deze aarde, in *Bada'*, om de Metselwesp te bevelen leem te vormen en daarin twee rupsen te doen ²⁾. Daarna ging hij uit wandelen en hij bleef niet rustig op zijn plaats.

Na eenigen tijd kwam hij terug om naar de beide rupsen te zien, die de Metselwesp in het leem had verborgen; hij sloeg er op en nu werden die twee rupsen menschen, de eene een man, de andere eene vrouw. Toen huwden die twee menschen. Niet lang daarna kregen ze kinderen en vermenigvuldigden zich hier in *Bada'*. Deze menschen had *Toramanoeroe'* van de hemelgeesten gevraagd.

— Vervolgens vertrok *Toramanoeroe'* weer en ging naar de *To Raa*. Daar aangekomen vroeg hij weer menschen van den hemel, het was een echtpaar. De man heette: *Baloilo* ³⁾. *Baloilo* huwde met zijne vrouw; niet lang daarna kregen ze kinderen. *Toramanoeroe'* bleef niet huis, hij zwierf maar steeds rond.

Baloilo ging hout zoeken, opdat zijne vrouw, die pas gebaard had, zich zou warmen. Terwijl hij aan 't hout zoeken was, overviel hem de regen, daarom ging hij schuilen aan den voet van een bamboe-stoel, en nam een stuk bamboe en ging er op zitten.

Terwijl hij daar zat, hoorde hij opeens eene zangeres. Hij keek naar boven naar de bamboe, maar zag niets en boog weer het hoofd. Maar de zangeres bevond zich in het stuk bamboe ⁴⁾ waar hij op zat. Daarom droeg hij het over den schouder naar huis; hij voelde dat het erg zwaar was, maar er zat ook een mensch in.

Te middernacht hoorde *Baloilo* iemand in een der slaappleatsen schar-

1) Zie ling. aant. en aanhangsel.

2) Volgens een ander verhaal nam de Schepper aarde, vormde die naar zijn eigen beeld, doch, toen hij den mensch beval te praten, kon deze dit niet. Toen nam hij een metselwesp en deed haar den mensch steken op al zijn gewrichten, te beginnen bij de teenen tot aan den schedel. Daarom als de priester den mensch van levenskracht voorziet, dan begint hij bij de teenen en eindigt bij den schedel. Nadat de menschen waren gestoken door de metselwesp, bewogen ze zich. Toen vroeg *Ala-Tala*: „gelooven jullie mij?” De menschen antwoordden: „Wij gelooven U, Heer, want gij hebt ons gemaakt en daarom bestaan wij.” *Ala-Tala* antwoordde nu: „Als jullie mij gelooven en van mij houden, vermenigvuldigen jullie je dan. Eten kunnen jullie dan aan *Boeroi'* vragen, en *Poeë Oera* zal jullie rijst bewaken”.

3) Zie ling. aant.

4) Zie ook verhaal XIX.

relen. Eensklaps zag hij iemand, dat was de mensch uit de bamboe die te voorschijn kwam. *Baloilo* nam nu de bamboe en verbrandde haar. De mensch wilde weer in de bamboe kruipen, doch die was verbrand. Daarom verborg de mensch zich voortdurend in de slaappleats.

In de vroege kwam *Toramanoeroe'* weer in het huis van *Baloilo*. *Toramanoeroe'* riep: „Ben je daar, *Baloilo*?” *Baloilo* antwoordde: „Ik ben er! Maar wacht even met hier te komen, want je kleinkind heeft gepoept.” *Toramanoeroe'* antwoordde: „Dat geeft niet!” *Toramanoeroe'* klom nu op en ging direct de vrouw halen, welke zich in de slaappleats bevond. De naam van de vrouw was: *Ala Tala* ¹⁾). Toen bracht *Toramanoeroe'* *Ala Tala* in het bosch, boven op den berg en sprak een tooverspreuk uit, zeggende: „Als het werkelijk waar is, dat wij, hemelgeesten, machtig zijn, dan is er morgen een huis voor ons.” Den volgenden morgen, daar zagen ze dat ze in een huis waren. Ze waren nog niet lang gehuwd, *Toramanoeroe'* en *Ala Tala*, toen hun een kind werd geboren, de naam van hun kind was: *Boento*.

Kort daarop kregen die echtelieden ruzie, zij twistten over de uitwerpselen van hun kind. Omdat *Toramanoeroe'* geen uitwerpselen wilde afvegen, berispde *Ala Tala* hem. Hierover werd *Toramanoeroe'* nijdig en ging naar *Bada'*, vandaar naar *Behoa*. Vervolgens klauterde hij de trap op naar den hemel, op den *Tamoengkoe Molo'* ²⁾), dicht bij *Petandoe'a*. Deze trap reikte tot aan den hemel en stond midden in de vlakke van *Pekoerehoea*. *Toramanoeroe'* klom die trap op. In den hemel aangekomen, hakte hij de trap door en die trap viel op de aarde en werd tot een heuvel. Daarom noemt men hem *Tamoengkoe Molo'*.

Ala Tala was nog hier op aarde. Toen haar man vertrokken was, volgde ook zij. Haar kind liet ze achter, opdat *Baloilo* het zou opvoeden. Zij zeide tot hem: „*Baloilo*, dit ons kind moet je voor ons opvoeden, want ik ga mijn man achterop naar den hemel; als het gestorven is, verzorg dan zijn graf goed. Toen vertrok *Ala Tala*.

In *Pekoerehoea* aangekomen, daar zag ze, dat de trap van haar man door hem was doorgehakt, en ze begon te huilen. Terwijl ze weende, kwamen de muizen bij haar en vroegen haar: „Waar ween je om?” *Ala Tala* antwoordde: „Ik heb geen trap meer om mijn man achterna te klimmen in den hemel.” De muizen zeiden: „Wees niet bezorgd! Vraag hulp aan al de rotans, opdat je die kunt gebruiken als trap naar den hemel.” Toen bad *Ala Tala* tot al de rotans. Deze kwamen nu en richtten zich overeind vóór *Ala Tala*. Ze probeerde er in

1) Zie aanhangsel.

2) *Tamangkoe Molo'* bet. w.s. „Heuvel van 't nederkomen”. De *Tamoengkoe Molo'* is n.l. de plaats waar in oude tijden de hemellingen uit den hemel nederdaalden en ook opklommen. Dat was in den tijd toen hemel en aarde nog dicht bij elkaar waren. Door de zonden der menschen is die verbinding verbroken.

te klimmen, maar de rotans konden het niet uithouden en vielen ter aarde. Toen weende *Ala Tala* weer.

Terwijl ze zoo huilde, kwam de Regenboog ¹⁾ bij haar en informeerde: „Waarom huil je?” *Ala Tala* antwoordde: „Omdat ik niets heb om naar den hemel te klimmen.” Toen antwoordde de Regenboog: „Wees niet bevreesd, want je had mij er nog niet over gesproken.” Toen bad *Ala Tala* tot den Regenboog. De Regenboog richtte zich nu op tot aan den hemel. *Ala Tala* klom er tegen op en ook al de muizen volgden den Regenboog. Aan den hemel gekomen, zagen zij plotseling de hemelpoort gesloten door een steen. Toen begonnen de muizen dien steen uit te knagen en het duurde niet lang of de steen was op. *Ala Tala* ging er nu in met al de muizen.

Bij hunne aankomst aldaar zagen ze een groot dorp. Toen sprak *Ala Tala* een tooverspreuk uit; ze zeide: „Als ik ook werkelijk een godin ben, dan vind ik zeker straks mijn man.” Ze zochten terdege totdat het donker werd, ze zagen niets meer, maar de vuurvliegen ²⁾ kwamen en gingen hun voor. Niet lang daarna vond ze haar man op de voorgalerij van zijn huis zitten. *Ala Tala* klom op en ging naast haar man zitten. *Toramanoeroe'* schrok van de komst zijner vrouw. Toen gingen ze weer samenwonen.

De menschen, die *Toramanoeroe'* hier in Bada' plaatste: voor de vrouw liet hij achter een gesplitsten bamboe en een mes, *Boenta'* hield verblijf aan de *Boenta'*-rivier.

Toen het aldus was, verzocht *Boenta'* zijne zuster in Bada', hem te komen bezoeken. Toen zijne zuster aangekomen was, beval *Boenta'* aan *Baloilo*: „Spreid eene matras voor haar uit, opdat zij er op ga zitten.” Zijne zuster wilde echter niet op de matras gaan zitten. Daarom zeide *Boenta'*: „Als het dan zóó staat, dan zal ik je voor de helft als zuster beschouwen, voor de andere helft als slavin. Ga heen!” Zijne zuster vertrok nu en zij had vele nakomelingen in Bada'.

Ze was nog niet lang aangekomen of haar broeder kwam oorlog met haar voeren in het dorp *Gintoe* ³⁾. De krijgssleider van de *To Raa* heette: *nTaba'*.

1) Zie ling. aant.

2) Zie ling. aant.

3) Volgens een ander verhaal waren de lieden van *Gintoe*, na hun eigen wallen te hebben versterkt naar *Pada* en *Seko* vertrokken om daar te gaan snellen. Tegelijkertijd waren er 1000 *To Raa* naar *Gintoe* gekomen en belegerden dit dorp. Ze bouwden hutten in *Pada ngka'ia* tusschen *Gintoe* en het tegenwoordige *Taipa*. Buffels der lieden van *Gintoe*, varkens, geiten, kippen slachtten ze in menigte. Op een avond werden gezanten der *To Raa* gezonden naar de lieden van *Gintoe* met de woorden: O, bloedverwanten van *Gintoe*! oefen nog 't laatst sexueele gemeenschap uit met jullie vrouwen. Die geen man of geen vrouw heeft doe het dan met ouders, schoonouders, kinderen, rijstblokken, kookpotten, vijzels en rijstkruiken. Want morgen zullen wij het

Terwijl lieden van *To Raa* hen omsingelden, gebruikte deze edelman beledigende taal, hij zeide: „Jullie, mannen, moeten maar rokken gaan dragen, wij zullen wel broeken aantrekken en schaamgordels dragen.” De mannen zeiden: „Daar danken we voor, we zullen in ieder geval deze onze vijanden bevechten.” Ze stuurden nu een vrouwenrok en baadje naar *Sepe*, opdat alle mannen hun zouden te hulp komen in *Gintoe*. Toen het bijna licht werd kwamen de lieden van *Sepe* om een overval te doen. Toen riep de adellijke vrouw en zeide „O, *Boenta'*; Als je doorzet mij te bevechten, hier heb je den aangespitsen bamboe en het mes, die ons onze vader heeft nagelaten. Want aldus heeft hij gesproken: „Als ik je kom bevechten, dan moge deze bamboe-lans mij steken en dit mes mij onthoofden.” Als jij, *Boenta'*, mij komt bevechten, dan zal deze bamboe-lans je steken en dit mes je onthoofden.” *Boenta'* luisterde niet naar de woorden van zijne zuster en ze vochten er op los. Niet lang daarna werden zij overwonnen, *Boenta'* en zijne mannen gingen aan den haal, ze werden achtervolgd tot aan den avond.

Na niet langen tusschentijd kwamen *Boenta'* en zijne makkers weer, hij had berouw over het oorlogvoeren tegen zijne zuster. Het doel van zijn komst was een verbond te sluiten. Daarom vergaderden de menschen en slachtten een buffel. De zwaarden der *To Bada'* werden aan de *To Raa* gegeven, het teeken dat ze niet meer zouden vechten; zoo deden ook de *To Raa*. Toen ze klaar waren met koken, verhief een edelvrouw van *Gintoe* hare stem. Toen de menschen vóór haar gekomen waren, schepte zij het eten op, en zeide: „Gij velen, als de eene partij, dit uw eten pak ik in een *Bada'*-blad opdat uw dorp *Bada ngKa'ia* moge heeten. Gij andere troep, uw eten pak ik in een *Epe*-blad, opdat uw dorp *Sepe* worde genoemd. Gij andere troep, uw eten pak ik in een *Boelili*-blad, opdat uw dorp *Boelili* worde genoemd. Gij andere troep, uw eten pak ik in een *Bomba*-blad, opdat uw dorp *Bomba* moge heeten. Wij ook, *Bioe*-bladeren gebruiken wij als onderlaag voor ons eten, opdat de naam van ons dorp *Gintoe*

(Vervolg noot 3).

doen.” De lieden van *Gintoe* antwoordden: „Ja, als de hemel dat heeft besloten en ook de aarde, wat zullen we er dan aan doen? Maar als hemel en aarde dit niet over ons hebben besloten, dan zullen wij jullie overwinnen.” Dien zelfden nacht kwam een jonge man van *Sepe* naar zijn verloofde in *Gintoe* en wist *Gintoe* binnen te komen door in een sterk overhangende bamboe te klimmen. Deze ging op verzoek van zijne schoonouders hulp halen in *Sepe*. Den volgenden dag probeerden de *To Raa* de vesting binnen te dringen. Bij de poort stond echter eene zwangere vrouw op wacht, die den eenen *To Raa* na den ander doodde. Toen snelden ook de lieden van *Sepe* ter hulp, zoodat slechts 2 *To Raa* in leven bleven. Die twee gingen aan den haal, werden toen door wilde buffels nagezet, klommen van angst in een *lelati* (een boom met hevig jeukende bladeren), kwamen er weer uit, werden toen door bijen gestoken, zwommen daarna door het water, werden vervolgens door lieden van *Gintoe* gegrepen, die hun lichaam kerfden en terugzonden naar hun land om de nederlaag te melden. Daarna kwamen de *To Raa* vrede sluiten, medebrengende witte buffels en witte katoentjes.

zal zijn. Van toen af waren de namen van de dorpen der menschen zeker. De *To Raa* keerden nu terug, want ze leefden weer in vriendschap.

Dus zijn de dorpen *Lengkeka*, *Tomehipi*; *Kageroa*. *Toeare*, *Wonta'a* en *Manoewana* afkomstig van die 5 dorpen. De lieden van *Kanda* en *Pada* zijn het overschot van *Sepe*, hetgeen door de Koelawiërs werd verwoest. De lieden van *Bewa* zijn voor een deel van *Gintoe*, voor een deel van *Sepe* ¹⁾.

1) Hier en daar schijnt de verteller wat slordig in zijne weergave der feiten. Zoo is ons het verband niet duidelijk tusschen *Epe* en *Sepe*, *Bioe* en *Gintoe*. Zoo wordt hier ook *Bomba* abusievelijk een stamdorp genoemd. *Pada* is zeer waarschijnlijk niet van *Sepe* maar van *Boelili* afkomstig. Zie verder ling. aant.

AANTEKENINGEN.

Toramanoeroe', grondwoord *manoeroe'*, hetwelk weder de intensieve vorm is met *ma* — van *toeroe'*, Mal. *toeroen* „neerdalen, afdalen.” *Meinoeroe'*: het op onbepaalde tijden een met witte foeja-reepjes behangen witten buffel in de rivier loslaten, met het doel rampen af te wenden, waarna een gezamenlijke maaltijd plaats heeft. Dit geschiedt bij de samenvloeiing van de *Belanta'* en de *Malei*, de twee groote rivieren, die *Bada'* doorstromen en die het tot een der vruchtbaarste streken van Midden-Selebes maken. In *Besoa* is *meinoeroe'* een adat-handeling, verricht bij buitengewone natuurverschijnselen, zooals watersnood enz., waarbij men de hemelgoden tracht gunstig te stemmen door aanbieding van rijst. Bij de *To Napoe* is *meinoeroe* eveneens een adat-handeling, verricht na gepleegde bloedschande, waarbij een varken bovenstrooms wordt geslacht, terwijl de schuldigen of hun plaatsvervangers een weinig benedenstrooms zich baden, opdat het langs hen heenstreamende bloedwater meteen hunne zonden zal meevoeren. Dit alles geschiedt onder aanroeping van den *Ampoe i Langi* „Heer in den Hemel.” Naast dit *meinoeroe* vindt men dan nog *menoeroe* „vereeren van hemelgoden.” In het *Tawaelia'sch* komt dit woord eveneens voor in den zin van „schuld verzoenen.” *Sada'sch* *Manoeroen di Langi* degeen die uit den Hemel is neergedaald.” *Ala Tala* wordt in *Napoe* „een” *manoeroe* genoemd; d.i. blijkens het voorgaande „een hemelling, een van den hemel neergedaalde.”

Het met *manoeroe'* samengestelde *Tora* is eene verkorting van *To Raa*; vgl. *Toradja* samengesteld uit *To* „mensch” en *radja* „oudere vorm van 't Boeg. *adja* (vgl. Mal. *raja* en het woord *Dajak*) „boven”, dus *To Raa* „bovenlanders.” Aldus worden door de *To Bada'* genoemd de bewoners van *Massamba'* en omgeving en van het Zuidelijker gelegen *Wai Boenta*, *Bae Boenta*, ook wel voluit genoemd *Oewai Boenta* „Rivier *Boenta*, *Boenta*-rivier.”

To is samengetrokken uit *taoe* „mensch” en wordt in dezen vorm steeds gebruikt in samenstelling met een volksnaam. Het is dan proclitisch, bijv. *To Bada'* „mensen van *Bada'*.”

Toramanoeroe' beteekent dus eigenlijk „de bovenlander *Manoeroe'*,” en wordt hier *manoeroe'* „hemelling” als eigennaam gebruikt. Zie ook Aanhangel.

De *hamzah* op 't eind van *manoeroe'* is hier de vervanger van een consonantischen sluiters, tevens de eenigste consonantische sluiters, die 't *Bada'sch* kent. De *To Bada'* zijn overigens zeer kwistig met hun *hamzah's*. Zoo vindt men meermalen een *hamzah* waar men die niet zou verwachten, zooals bij de vreemde woorden *koesa'* „macht”, *soeroega'* „hemel”, en omgekeerd, waar men een *hamzah* zou verwachten, hoort men die vaak niet, zooals bij *angi*, Mal.

angin „wind”, *toadi*, Mal. *adik* „jongere broer of zuster.” In 't kort samengevat komt de hamzah voor:

- I. i. p. v. elken anderen consonantischen sluiters, bijv.
langi', Mal. *langit*, „firmament;”
raki', Mal. *rakit* „vlot;”
bati', Mal. *batik*, „teekenen;”
modai', Mal. *mendjahit*, „aan elkaar knopen;”
bambaroe', Mal. *waroeng*, „hut.”
- II. i. p. v. in 't midden der woorden verdwenen klanken, bijv.:
pa'a, Mal. *paha*, „dij;”
boe'oe, Mal. *boekoe*, „bot;”
ta'i, Mal. *tahi*, „drek;”
we'i, Mal. *beri*, „geven;”
poe'oe, Mal. *pohon*, „oorsprong.”
- III. Wanneer door voorvoeging van een praefix of achtervoeging van een suffix twee gelijke vocalen op elkaar zouden volgen, worden zij door een hamzah gescheiden, bijv.:
ma'amoe' „warm;” *me'ewa'* „weerstand bieden;”
mo'ontoki „vullen;” *noe'oemba* „hoe is het;”
ni'isa „jullie weten het;” *ti'ara'a*, „niet ik;”
rapih'i „uitgesnoten;” *rapambala'a* „zij spreiden uit voor.”
- IV. na het praefix van een met een klinker aanvangend geluidswoord, bijv.:
me'ae' „loeien van buffels”, zoo ook
me'oa'; *me'oeoe'* „uitroep van verwondering doen.”
- V. bij sommige woorden wanneer deze door een pauze in 't spreken worden gevolgd, bijv.:
Nipegia sieroe'! „Wacht even!”
Daarentegen: *Inia' sieroe noehanga'* „zeg het vooreerst niet,” omdat hier *sieroe* niet in pausa staat. Zoo ook:
Ti'ara mani'! „Nog niet!”, maar:
Hangapa mani kanina? „Hoeveel keeren nog?” Eveneens krijgen de suffixen — *mi*, — *mo*, — *pi*, — *po*; de enclitische persoonl. vnw. — *a'* (1ste p. enk.), — *ko'* (2de p. enk.), — *ke'* (1ste p. meerv. incl.), — *ka'* (1ste p. meerv. excl.) en — *he'* (3de p. mv.); de aangevoegde pers. vnw. — (*ng*) *koe'* (1ste p. enk.), — (*n*) *ta'* (1ste p. meerv. incl.) en — (*ng*) *ke'* (1ste p. meerv. excl.) een hamzah, wanneer deze door een pauze in 't spreken worden gevolgd.
- VI de pron. pers. *kodo'* „ik”, *kita'* „wij (incl.)” en *kai'* „wij (excl.)”

- VII. als sluiters bij sommige geluidswaarden, bijv.: *mopio* „schreeuwen van een hert”; *mokaa* „janken van een hond”, enz.
Hamzah wordt afgeworpen:
- I. wanneer het tweede lid van de samenstelling wordt gepraenasaleerd, bijv.: *woea ngkaoe* „boomvrucht” van *woea* „vrucht” en *kaoe* „boom”; *ana ntawine* „maagd” van *ana* „kind” en *tawine* „vrouw”; *rabika ntanga* „in tweeën gedeeld” van *rabika* „gespleten” en *tanga* „helft”. Zoo ook *ana mboë* „big”, *ana ngkaoe* „loot van een boom”, *ana nsadoedoea* „eenig kind.”
- II. in den regel als sluiters van het eerste lid van een herhaalden vorm. Er zijn echter herhaalde vormen, waarin de hamzah ook als sluiters van het eerste lid bewaard blijft. De laatsten zijn echter verre in de minderheid. Een vasten regel voor dit verschijnsel kunnen we nog niet opgeven ¹⁾. Voorb.:
mohala — *hala* „schertsen”; *meiha* — *iha* „uitrusten”; *meahi* — *ahi* „arm, ellendig”; *modoo* — *doo* „doelloos rondloopen”; *mokado* — *kado* „slaan op iets”; *mokaa* — *kaa* „blaffen”; *mekii* — *kii* „piepen”.
- III. Bij de achtervoeging der suffixen — *a* en — *i* aan stammen, die met een hamzah sluiten, blijft de hamzah bewaard of treedt *k* als klinkerscheider op, bijv.:
raoempoeki „verlengd” van *oempoe*, *railiki* „gescheiden” van *ili*; *lehoka* „gewricht” van *leho*, *moanaka* „baren” van *ana*.
- IV. Soms wordt bij de achtervoeging der pronomina suffixa de hamzah afgeworpen en de gepraenasaleerde vorm van het pron. suff. achtergevoegd, zooals bijv. bij *anangki* „ons kind (excl.)” hetgeen staat voor *ana ki*.
Hai „en”, Bes. Nap. id., leb. *hëi*, Taw. *ai*, Bar. *pai*.
De *praepalatale* *!* komt niet voor.
- I. aan 't begin van een woord, uitgezonderd wanneer het onmiddellijk wordt voorafgegaan door eene proclitica eindigend op *a*, *o* of *oe*, bijv.: *linga* „lied”, *lawi* „want”, *loke* „dal”, *lompo* „vet”.
- II. wanneer voorafgegaan door de vocalen *e* of *i*, bijv.: *lila* „tong”, *kele* „scabies”, *kabi-laha* „middenstander”, *mengkila* „glinsteren”, *mendele* „kruipen”.
De *praepalatale* *!* hooren we echter.

1) De voorb. waarvan 't zeker is, dat ook het eerste lid der herhaling den hamzah behoudt, zijn allemaal geluidswaarden.

- I. steeds in 't midden van een woord, behalve wanneer voorafgegaan door de vocalen *e* of *i*, bijv.: *mołilo* „reizen” *mokalolia* „vergeten”, *laloe* „innerlijk, inwendige.”
- II. aan het begin van een woord, wanneer dit onmiddellijk wordt voorafgegaan door eene proclitica eindigend op *a*, *o* of *oe*, bijv.: *indolaloe* „daar binnen” uit *indo(o)* en *laloe*; *woeloe lai* „lans met geitenhaar”.
- III. aan het begin van het tweede lid eener herhaling, welke met *l* begint, wanneer het eerste lid van den herhaalden vorm eindigt op *a*, *o* of *oe* en dus aan het tweede lid onmiddellijk voorafgaat. Gaat *e* of *i* vooraf dan blijft de *l* haar oorspronkelijke uitspraak behouden, bijv.: *losoloso* „drijfzand”, *moloekoe-loekoe* „zich op den rug wentelen”, *leli-leli* „rondom.”
loele-loele „wat vermoeid”.

In het Besoa'sch dialect van het Bada'sch heeft de praepalatale *!* zich niet ontwikkeld.

Voor het Leboni'sch, gelden dezelfde regels als voor het Bada'sch. Het klankstelsel van het Leboni'sch onderscheidt zich echter door het voorkomen van de *e*, welke alleen kan gevolgd worden door een praepalatale *!*. Alleen in het dorp Leboni zelf spreekt men geen *ě* uit maar *o*, zooals ook het Bare'e en het Parigi'sch dit doen. In 't algemeen onderscheidt zich het dorp Leboni door zijn dialect van alle andere dorpen in de landschappen Rampi' en Leboni, zoodat het eigenl. niet geheel juist is de taal dezer landschappen Leboni'sch te noemen. Nauwkeuriger zou het zijn te spreken van Lamboe'sch, omdat Lamboe' de verzamelnaam is van de beide landschappen, die tezamen het gebied vormen der taal die wij Leboni'sch noemen. Doch daar de benaming eenmaal is gekozen, komt het ons beter voor haar te behouden.

Het Leboni'sch dan heeft de *ě* vooreerst op de plaats waar de verwante talen *a* hebben, bijv.: *hěra* „nest”, Mal. *sarang*; *belě* „snijwond”; Bar. *wela*; *petěpi* „wan”, Mal. *tapis*; *děoepě* „vleermuis”, Bar. *raoepa*; *duě* „twee”, Mal. *doea*; *ělipa* „duizendpoot”, Bar. *alipa*; *kěka'*, Mal. *kakak*; *oemě* „vader”, Bar. *oema*; *kětoempoe* „duim”, Bar. *katoempoe*; voorvoegsel *mě* gelijk aan Bar. *ma* —, bijv.: *měhili* „beschaamd.”

Nevens *i* in de verwante talen staat *e* in *ěhi* „inhoud”, Mal. *isi*; *hěroe* „snuiven”, Bar. *siroe*; *malěenoe* „rond”, Parigi. *maliengoe*.

Dat verder het dialect van het dorp Leboni *o* heeft is reeds zooeven gezegd.

Eenige woorden hebben *ě* waar men dezen klank voor oorspronkelijk zou kunnen houden, bijv.: *wěhu* „verzadigd”, Tontemb. *wěsoe*; *těloe* „ei”, Mal. *teloer*; maar de vorm dezer woorden geeft toch geen grond om de *ě* in het Leb. voor oorspronkelijk te houden. Het komt ons voor, dat hij ontstaan is uit vervluchting van de *a* of de *i*; waar de klank naast *o* staat is *o* verdoffing van *a*.

Waar nu deze *a* weder in de verwante talen *ě* nevens zich heeft, is dus in het Leboni'sch de *ě* weder tot haren oorspronkelijken klank teruggekeerd.

Zeer duidelijk is de *ě* vervluchtiging van *a* in de reduplicerende lettergreep, waar regelmatig de *ě* optreedt, bijv.: *tětoeroe* „liggen”; *ěidě* „hinken”; *kěkioe*, „klein”; *kěkarě* „lachen”; *kěkanda* „trom”; *kěkatoe* „kort”; *něnipa* „dun”; *lělengkoe* „krom”; *dědihoe* „laag”; *kěkira* „bedrogen”; *kěkawoe* „katoen”. Waarschijnlijk is de *ě* in al deze woorden vervluchtiging der *a*, die dan de vaste klinker der reduplicerende lettergreep geweest moet zijn.

Ook heeft het Leboni'sch nevens de gewone *oe* nog een gewijzigden *oe*-klank, dien wij met *u* schrijven, omdat hij den klank van onze *u* heeft, alleen wat meer zweemende naar de *i*. Waar de klank wordt gevolgd door *l* (in dit geval steeds de supradentale *l*), is de klank nagenoeg die van de *i*, doch het is dan nog juist even te hooren, dat hij uit *u* is ontstaan. Onder welke omstandigheden de *oe* tot *u* wordt is ons niet duidelijk. Ter vergelijking geven wij hier eenige voorbeelden waar het Leboni'sch *oe* heeft en daarna voorbeelden van de *u*:

Voorb. van *oe*: *hikoe* „elleboog”, Mal. *sikoe*; *kěloepa'* „nagel”, Bar. *kajoepa*; *woekoe* „been, bot”, Mal. *boekoe*; *oehoe'* „rib”, Mal. *roesoek*; *oewé* „grootvader”, Bar. *poeë*; *toewé'* „levend”, Mal. *toemboeh*; *pěkoeli'* „geneesmiddel”, Bar. *pakoeli*; *toempoe* „eigenaar”, Bar. id.; *doehoena* „tempel”, eigenl. „verzamelplaats”, vgl. *roehoe* „verzamelen”, Bar. *roeroe*; *woemboe* „nok”, Mal. *boemboeng*; *metoenoe* „roosteren”, Bar. id.; *těloe* „ei”, Mal. *těloer*; *taloe* „drie”, Jav. *těloe*; *děoepě* „vleermuis”, Bar. *raoepa*; *wołoe* „lichaamshaar”, Mal. *boeloe*.

Voorb. van *u*: *boengkołu* „stuit”; *bekelu* „buffel”; *moentu'* „kiekendief”, Bad. *moentoe'*; *wělehu* „muis”, Bar. *walesoe*; *metungka'* „bukken”; *hiałula* „gezamenlijk”; *maroetu* „in gruis”; *hanatu* „honderd”, Mal. *seratoes*; *aaě* „twee”, Mal. *doea*; *tumpe* „vagina”; *kuhe* „buideldier”, Bar. *koese*; *tuwila* „kalk”; *dučna* „prauw”, Bar. *doeanga*; *tuka'* „trap, ladder”, Bar. *toeka*; *ělu* „hoofdkussen”, Mal. *hoeloe*; *pantuna* „bil”, Bar. *toenda* „zitten”; *wěhu* „vervaardig”, Bar. *bosoe*; *pěpuhi'* „wit”, Mal. *poetih*; *ukě* „reeds”; *mahura* „zitten”; *ilua'* „onder”, *mehupa'* „uitkomen”, Bad. *mesoepa'*; *ua* „pees, ader”, Mal. *oerat*.

Voorb. van *u* vóór *l*: *wěłěula* „ruimte onder 't huis”, Parig. *djauela* „vloer”; *wula* „maan”, Mal. *boelan*; *bulo'* „bamboe”, Mal. *boeloeh*; *ule* „slang”, Mal. *oelar*; *kule* „rheumatiek”, Bar. *koele*; *hule* „hart”, Bar. *soele*; *tula* „inschenken”; *pamula* „begin”, Mal. *moela*.

Voorb. van *u* ontstaan uit *i*: *lula'* „tong”, Mal. *lidah*; *luaněķě* „aardbeving”, Bar. *lindoegi*.

Ałā Tala, zie Aanhangsel.

Roengoe-roengoena „heel in 't begin” st. *roengoe*, Bes. id., Nap. Taw.

ngoeroe. Één dezer twee vormen moet dus zijn omgezet. Waarschijnlijk heeft het Nap. hier den oorspronkelijken vorm, vgl. Bar. *ngoejdje* „snuif, uitwendige mond” en *ngoeroe* „mompelen, brommen.” Vgl. ook Nap. *oroë* in *ioroe* „vroeger” en *oeloë* Bad. Leb. „begin, oorsprong.” *Mamperoengoe*, „beginnen”; *pamperoengoe* „zijn begin, het begin er van.”

-na, pron. suff. 3de pers. enk. Ook wordt *-na* achtergevoegd ter vorming van een genitief-verbinding, bijv.: *ana'na toponoentoe* „het kind van den priester”; *bitina dara* „de pooten van het paard.” Bij de telwoorden krijgen de termen der schaal *-na* achter zich, wanneer ze in het meervoud staan, uitgezonderd het tweevoud, bijv.: *taloe poelo'na* „dertig”, *iba poelo'na* „veertig” enz. Ook de hulptelwoorden krijgen *-na* achter zich, bijv. *lima woed'na temoe* „vijf (stuks) komkommers”. Ook in oude woorden met honorifieke beteekenis, bijv. *toe'ana* „edelling”, *kapoena* „krokodil”, *taoena* „mensch”, *tanoëana'* „ziel”. De hamzah op 't eind van *tanoëana'* is anorganisch.

membolo „uitkomen, afkomen”; stam *boło* Nap. Bes. Taw. Leb.; Bar. *bolo* „gat” en *membolo* „door een benteng heenbreken om te ontkomen”, eigenl. „door een gat of opening kruipen.”

De toegang tot de bovenwereld wordt gevormd door een gat. Deze voorstelling is oafleend aan hetgeen men denkt van den toegang tot de onderwereld, nl. het gat waarin iederen avond de zon zich naar de onderwereld begeeft. Vergelijk ook:

Tambolo, Leb. *tamalo*, „inwendige keel”, Bes. uitwendige keel, Bad. ook gat in een sawah-dijkje om de bevlouing te regelen (Bes. *tawolo*), lampnglas, gat in den haard om water en afval door te werpen.

Mai, richtingaanduidend woord in de beteekenis van „hierheen”, ook „komen”, Leb. *hoemēi*, Mal. *mari*. *Noewawa mai* „breng het hierheen”; *mai noewawa* „kom het hier brengen.”

Kai, „van, vanaf”, Leb. *ka*, Nap. *hangko i*, Bar. *oengka ri*, Mal. *hingga*, hetwelk dus weder het voorzetsel *ka-* tot wortel heeft. Wordt *kai* gevolgd door het bijwoord van plaats *ioemba* dan moet natuurlijk één der beide *i*'s vervallen, want beide zijn identisch met het plaatsaanduidend voorzetsel *i*, Bar. *ri*, Mal. *di*. *Kaindo'o* „van toen af”; *kai Behoa* „van (af) Behoa.” *Kai* kan ook beteekenen „vanwege”, bijv.: *Ane nihaka' taoëna do'o maroegi komi kai kodo'* „Als jullie dien mensch pakt, zullen jullie van mijnentwege nadeel ondervinden.”

Langi „firmament”, Leb. *lanī*, Mal. *langit*. *Biti langī* „horizon.”

Kaboetoëna, st. *boetoe* „aankomen”, samengesteld met het praefix *ka-* en het pron. suff. 3de pers. enk. *Kaboetoëna inde'e* is hier te vertalen met: „het doel van zijn komst hier.” *Boetoe² kaloemba* „tot aan den avond”; *na-kaboetoëi* „malaria-koorts”, woordelijk „hij (nl. de koorts) is op hem gekomen.”

Inde'e „hier”, Bes. id. „Nap. *inde*, Taw. *isei*, Leb. *ihe'e*. *De'e²* „nu”,

de'e „dit”; *honde'e* „aldus”. Het voorzetsel van den locatief, *i* „naar, tot, te” (B. Bes. N. Taw. Leb.) luidde oorspronkelijke *ri* hetgeen nog blijkt uit de woorden: *torioewai* „die in het water leeft” naam van een geesten-buffel, die telkens uit het water opduikt, maar bij nadering van menschen weer verdwijnt; *mengkarioemboe* „zich uitrekken”; *periboko'a* „achtersteven”, st. *boko'* achter.”

Doenia „aarde, wereldrond”, in ieder geval een vreemd woord, doch reeds lang geleden overgenomen hetgeen blijkt uit *hoemadoenia*, uit *hadoenia* „de heele wereld” met infix — *oem*. —

Bada', hier naam van 't landschap *Bada'*, aldus genoemd naar den gelen (- *mabada'*) grond, volgens sommige overleveringen naar de in *Bada'* voorkomende curcuma, *bada'* genaamd.

Mohoeo' „bevelen, zenden, opdragen”, st. *hoeo'* Mal. *soeroeh*. Het Bad. heeft ook nog *soero* „gezant”, maar dit is vermoedelijk een overgenomen woord.

Tololoee' „metselwerp”, st. *looe'* „op en neergaan”; *kalooe-looe'* „op en neergaand, veerkrachtig”; *meloee'*, verricht bij 't *mowahe' tambi* „bebloeden van het huis”, waarbij groot en klein, één voor één een vastgebonden varken op den buik (het veerkrachtige gedeelte) trapt.

Moteroe „vormen, kneden”, st. *teroe*. *Moteroe kori* „potten kneden”; *Topoteroe* „Formeerder, Schepper.”

Tampo' „grond, aarde”, Bar. *tampo* „het vloertje van de rijstschuur”; *maro'a tampo hai oewai* „vredestoestand, algemeene welvaart.”

Napopoeha'i „hij deed indoen”, st. *poeha'* (*poesa'*). *Mempoeha'* „zich in iets verbergen, begeven”; *poeha'* „verdwalen.”

Ile² „rups”, vgl. *ile*, Leb. *ule*, Mal. *oelar* „slang.” *Ile²* wil dus eigenlijk zeggen „slangetje.” *Mekaile*, „langs kronkelpaden loopen” letterlijk „zich als een slang voortbewegen”; *moile-ile* „een beest in 't nauw drijven.” *Ile* ook wel verkort tot *le* in *lengkaroe* „waterbloedzuiger.”

Romba'a „twee stuks”, uit *ro* en een hulptelwoord, dat in het Bar. *wa'a* luidt. In het Bad. is dit een soortwijzer, die uitsluitend bij het tellen voor dieren wordt gebruikt. Het Bar. *wa'a* beteekent „geheel, eenheid, de heele boel.” In 't Bad. komt 't woord niet zelfstandig voor. *Ro* is samengetrokken uit *roea*. Deze samengetrokken vorm komt alleen voor in samenstelling met hulptelwoorden. Het zelfstandig telwoord voor twee is *doea*.

Hane'i, Leb. *hēn'i* „vervolgens.”

Melei-lei „heengaan, vertrekken”, st. *lei*, Leb. *lai*. Dit *lai* is een oudere vorm van *lei*, want de *a* is door invloed van *i* tot *e* geworden. De vorm *lai* keert terug in *mampalahi* uit *mampalaihi*, zooals blijkt uit het Nap. *mopalehi*. Beide vormen staan voor *mampalaisi* „wegloopen van, verlaten.” *Lai* is Mal. *lari*, Mongond. *lagoej*.

Onto, meestal gezegd *nto*, ook *moto*, Nap. *oto*, Taw. *mboto*, zwak versterkend of bevestigend woordje. De laatste vorm doet vermoeden, dat *moto* voor *mboto* staat en identisch is met *wata* (Mal. batang) „lichaam, zelf”, bijv.: i *watangkoe'* „ik zelf.” Uit deze beteekenis „zelf” is dan de versterkende beteekenis ontstaan. Voorb.: *Ti'arako langa'?* *Ti'aranto!* „Ben je niet bang? Welneen!” *Apa to noeita, taoena?* *Ti'ara!* *Anditoe moto!* „Wat zag je, een mensch? Neen! een geest!”

Mao „gaan”, een *-oem*-vorm van den stam *lao*. Het woord is nl. verkorting van *loemao*, Nap. Bes. *lao*, Taw. *laoe*, Mal. *lakoe*. Het Leb. heeft *lako* verkort tot *ako*. De volle vorm van den stam keert terug in het 2de lid der samenstelling *tadoelako* „voorganger.” *Moloemao* „loopen, wandelen”; *moeloemao* „doelloos rondloopen, slenteren.” Ook hoort men wel *oemao*, bijv.: *Ti'arako oemao?* „Gaaf gij niet?”

Modoo-doo' „wandelen, doelloos rondloopen.”

Ti'ara, niet”, st. *ara*, Mal. *ada* „zijn” met het voorv. *ti-*. vgl. Mal. *tiada* en den ouderen vorm daarvan, *terada*. Een eigenlijk ontkennend bestanddeel bevat *ti'ara* dus niet. Wellicht is het vroeger met een voorgevoegde ontkenning gebruikt, die dan kan zijn weggevallen, zooals in 't Bar. *koekalingani* „ik heb het vergeten” staat voor *bare'e koekalingani* „ik heb er niet aan gedacht”, welke uitdrukking thans de waarde heeft van „ik heb het niet vergeten.”

Toengkoe' „rustig, verblijfhouden”, vgl. Mal. *toenggoeh*. Voorb.: *Toengkoe' womi laloena* „zijn hart was weer rustig, hij was niet meer wispelturig.” *Kai' toengkoe' indorei' i bonde* „wij houden verblijf ginds in den tuin.”

Karooana „zijn verblijfplaats”, st. *roo* „rustig, stilzitten, bij voortduring ergens zijn.” *Taoena do'o, ti'ara mengkakaroo mesingara* „die mensch houdt niet op met manen'.” *Mampopengkaroo* „doen ophouden, doen stilstaan.”

Mahae „lang” van tijd, st. *hae* (*sae*), Leb. *hai* of *tai*. *Tosae* „oude”; *saemi'* „reeds oud, reeds lang geleden.”

Masoele' „terugkeeren”, st. *soele'*, *hoele'*, Leb. *hoeli'*. Voorb. van 't gebruik van *soele'* (*hoele'*) zijn: *pobehoele'* „grendel”; *mombehoele'* „als één zijn hoofd tegen eens andermans voeten legt bij 't slapen”; *hoele'* „verkeerd, binnenste buiten”; *toewo' womi hoele'* „weer herleven.” De vorm met *i* in de laatste lettergreep komt ook voor in 't Bad. in eenigszins andere beteekenis dan de vorm met *e*. Voorb. *mohoehoele'* „achteruit wijken”, ook *moesoeli'*; *tosoeli'* „kreeft”; daoe *soeli'* „achteruitnaamaad”; *mohoeli-hoeli'* „telkens terugkeeren om iets te halen, heen en weer loopen”.

Mampeita „zien naar, toezicht houden op”, st. *ita*, Bar. *kita*. De vorm *manginta* „zien” is van den stam *inta*, wellicht een bijvorm van *ita*.

To wordt in het Bad., evenals in het Bes. en Leb. gebruikt als betrekkelijk vnw. Het is de samengetrokken vorm van *taoe* „mensch”, die reeds hierboven is besproken. Woordelijk beteekent het dus: „iemand die.” Het woord *taoe*

heeft hier dus dezelfde wijziging van beteekenis ondergaan als het Jav. *wong*.
Napekondo „hij slaat naar iets met den rug (*kondo*) van 't hakmes.” Dit *kondo* is wellicht een nevenvorm van *kanda* „trom”, Mal. *kendang*. De *ng* keert terug in den vorm met 't achterv. *i*, *mokandangi* „afranselen”.

Hampale „plotseling, ineens, onverwacht”, eigenl. „op één keer”, Bar. *sampali* „een maal, een keer”, voorb.: *Kai' imaindi mao mampeita atoe'*, *hampale ti'arapi maro'a, lawi' maratamo'i* „wij gingen gisteren naar de dakbedekking kijken, maar ze was niet goed meer, want ze was gescheurd”. *Kiana' imaindi mehoehe'moka'*, *hampale boetoehe iti Lasoe' hai To'oe, mahe moranga-ranga*. „We zouden gisteren gaan koken en daar kwamen ze aan *Lasoe'* en *To'oe*, ze kwamen op bezoek.” *Hampale koepeita Tabiro' menomp'i, mawoeli' perami koeita*. „Daar zag ik *Tabiro'* beschilderd (van zijn geelaat), het geheele gezicht vol zag ik.” *Saro lajoengkoe koehanga': indoraad'he hantambikoe', hampale meleimohe'* „Naar de gedachte van mijn hart zeide ik: mijne huisgenooten zijn ginds, maar ze waren al weg.” *Maomo modoo-doo', hampale koeita lagiwa ka'ia*. „Ik ging wandelen, daar zag ik eensklaps veel herten.”

Mewali' „gebeuren, geschieden, worden”, st. *wali'*. Van den stam komt ook een vorm zonder hamzah voor: *walimi* „het is geschied, het is klaar.” Bovendien komt *mewali'* nog voor in den zin van „dus”, bijv.: *Walimoko' mewali' maro'anto wo'o ane maoko matoeroe* „Je bent klaar, dus het is wel goed als je gaat liggen.”

Het enclitische aanhangsel *-mo* duidt in 't algemeen aan, dat de handeling is afgelopen. Soms dient het ook om nadruk te geven aan het woord waaraan het gehecht is. Het gebruik komt vrijwel overeen met dat van het Mal. *lah*.

Het encl. pers. vnw. 3de pers. meerv. *-he'*, Leb. *-hi*, wordt gebruikt wanneer op het pronomen geen nadruk valt. Het is dus te vergelijken met onzen vorm „ze”, voor „zijlieden.” De encl. pers. vnw. kunnen zoowel onderwerp als voorwerp zijn. De zelfstandige vorm nevens *-he'* is *hera*, Nap. *ihira*, Bar. *sira*, Leb. *iëhi*.

Taoena „mensch”, heeft steeds het achterv. van den 3den pers. enkelv. Wanneer men wil zeggen: zijn menschen, dan voegt men er nogeens *-na* achteraan. Voor andere voorb. zie hierboven.

Do'o is een aanwijzend vnw., dat bij den 3den pers. behoort. Het duidt dan aan wat van spreker en aangesprokene min of meer verwijderd is. De korte vorm is *do*. Vaak wordt *do'o* gebruikt in den zin van „de reeds genoemde”. In raadsels wordt het te raden voorwerp vaak aangeduid met *taoena do'o* „degene dien ik in gedachte heb.” Ook duidt de vrouw, over haar man sprekende, hem aan met *do'o*.

Hadoea „één (mensch), een ander” bevat een bestanddeel *doea*, Leb. *duë*, dat ook in *rodoea* voorkomt en geheel als hulptelwoord optreedt. Met

andere telwoorden als deze twee vormt het geene samenstelling. Waarschijnlijk is het ontstaan door misverstand omtrent den vorm *rodoea*. Deze vorm is gereduplicateerd uit *roea* en ontstaan uit *radoea*, vgl. *hahio'* „negen”, gereduplicateerd uit *hio'*. *Hahio'* is het eenigste gereduplicateerde telwoord behalve *roea*, waarschijnlijk in assonantie aan *hampoelo'* „tien”, dat er bij het tellen onmiddellijk op volgt. In *rodoea*, dat dus eigenl. beteekent „allebei” en ontstaan is uit *roroea*, is de oorspronkelijke beginner *r* of *d* geworden door invloed van de *r* der voorafgaande lettergreep. *Rodoea* is weer verkort tot *doea*, thans het gewone woord voor „twee”. Daardoor is men in *rodoea* gaan zien een telwoord *ro-twee*” met een hulptelwoord *doea*, zoodat *rodoea* werd verstaan als „twee stuks”. Naar analogie van dit woord gevormd is *hadoea* „één stuk.” Verder worden ook nog gevormd *hadoedoeana* „alleen, op z'n eentje”; *rodoedoeanda* „met zijn tweeën, met zijn beiden”; *mokarodoea* „twee vrouwen hebben”; *hinadoea-doea* „ieder afzonderlijk, een enkele.” Het als hulptelwoord gevoelde *doea* wordt uitsluitend bij 't tellen van menschen gebruikt: *pitoe poelo'na hai ini doeana* „zes en zeventig lieden.”

Tomoane „man”, Leb. *toma'ani*. Uit dezen vorm blijkt, dat *moane* met het voorv. *mo-* is gevormd van den stam *ane*, Jav. *wani*, Mal. *berani*. Vgl. ook oud-Bar. *potoeani* „dapper”, *warani* Bad. „dapper”, Tontemb. „jongeling”, *mahoeane* Sang. „broeder”, *woro wane* Boeg. „man”, *boerane* Mak. id. Het zou dan beteekenen „die moed, dapperheid bezit.” Vgl. ook *mata warani*, een boom met branderige bladeren.” *Motomoane* „een man hebben”; *anake tomoane* „jongen”; *ana ntomoane* „jongeling.” Ook de deksel van de doodkist wordt *tomoane* genoemd, terwijl de kist *tawine* „vrouw” heet. *Warani* in de beteekenis van „dapper” vinden we nog in het volgende raadsel: *Hangko anake warani; mahilemo'i, ti'arapi warani* „als het nog een kind is, dan is het dapper; groot geworden dan is het niet meer dapper.” Oplossing: *tometohoe'* „alang²”, letterlijk „hetgeen steekt.”

Tawine of *toawine* „vrouw”, Nap. *towawine*, Sang. *bawine*, Mak. *baine*, Tontemb. *wewene*, Mam. *bahine*, Leb. *towowe'ë*, Mal. *bini*. *Tawine* is samengetrokken uit *towawine*. Het wisselwoord voor vrouw is *topewini* „wini (sarong)-draagster.” Dit woord heeft denzelfden stam als *mobiniki* „breed uitspreiden,” vgl. Bar. *mabini* „breed”. *Motawine* „een vrouw hebben”; *anake tawine* „meisje”; *ana ntawine* maagd”; *wine²*, gezegd van een ongehuwden man, die steeds bij de meisjes opklimt, ook van een man die een *wini* „rok” draagt, vrouwenwerk doet, als een vrouw er uit ziet of tener is; *mombepotawine* „over en weer met elkaar huwen.”

Bo „niet, Nap. *ba*, ook het oude ontkeningswoord in 't Bare'e. *Bo'ia* „geenszins, dat is het niet.”

Kaindo'o „vandaar, van toenaaf,” Leb. *kato'o*.

Mohamboko, „een paar vormen”. *Moboko* „twee aan twee”; *tohamboko* „echtlieden”, letterl. „die één paar (*boko*) vormen”; *hamboko pare* „2 bossen

rijst", *romboko pare* „4 bossen rijst", *taloe bokona* „3 paar (6 bossen) rijst." *Moboko*, nachtelijk spel ter inwijding van een huis, waarbij 4 jongelui (2 jongens en 2 meisjes), die een mooi klinkenden naam hebben ieder in een hoek van 't huis zitten en elkander een *patoeki* „foeja-klopper" toerollen. Niet onwaarschijnlijk stelt de *patoeki* hier den penis voor.

Moana' „kinderen krijgen, hebben". De stam van dit woord is *ana'* „kind", hetgeen zelfstandig gebruikt niet meer voorkomt. *Moanaka* „baren"; *ana nta-wine* „maagd"; *ana ntomoane* „jongeling"; *ana' lei* „zuigeling", letterl. „rood kind", *ana' laloe* „foetus"; *ana' dampi'* „kalf"; *ana mboë*, „big"; *ana ngkaoe* „jong boompje"; *ana' hikoe* „elleboogsknobbel"; *ana ntoe'ana* „kind van adel"; *pinoeana'* „neef, nicht, oomzegger"; *tohampoanaka* „van één moeder"; *tohin-taliana'* „moeder (of vader) en kind."

Memoele' „vermenigvuldigen, voortbrengen", st. *moele'*, Bar. *moeli*, afgeknotte -oem-vorm van *poemoeli*. *Moele'* „kroost, nakomelingschap."

Mamperapi' „vragen om iets" in tegenstelling met *mampekoene'* „vragen naar iets, informeeren." Stam *rapi'*. *Barapi'* „vraagal"; *merapi-rapi'* „bedelen."

Anditoe „geesten der voorouders, ook natuurgoden." Bes. Nap. *Taw. anitoe*. Dit is een algemeen in Indonesië voorkomend woord. Een in Bada' voorkomend steenen beeld heet *manitoe*, d. i. *ma'anitoe* „met een geest er in."

Womi', *wopi'* „weer, wederom" is samengesteld uit wo'o „ook" en -*mi'*. Voor dit laatste zie hierboven onder -*mo'*.

Hanga'na „zijn naam, naam ervan", st. *hanga'* (*sanga'*). *Masanga'* „zeggen"; *mampopohanga'* of *mohanga'i* „naam geven, noemen"; *mampehang'a* „zeggen tot, berichten aan."

Baloilo, hier een eigenaam. In 't Koelawi'sch heeft het de beteekenis van „man." Zoo ook in Besoa *balailo* en in Napoe *balilo*. *Tokabalailoa* „man-wijf", vermoedelijk ook „hermaphrodit."

Tambi „huis", Taw. *tombi*, Pipikoro'sch *tomi*, Seko'sch *tami*. Nap. *tambi*² „nagemaakt huisje aan den voet van een boom, neergezet voor 't beginnen van den arbeid in de droge tuinen." Bar. *tambi* „aanbouwsel van het huis." *Motambi* „huisbouwen"; *moitambi* „trouwen"; *mepopoitambi* „doen huwen"; *potambia* „waar men een huis bouwt of wil bouwen"; *laloe ntambi* „inwendige van 't huis"; *tohantambi* „huisgenoot", letterl. „die van één huis zijn."

Paka, Nap. id., ook *kapa*, Leb. *poko* „voortdurend, allemaal". Ook het Bare'e kent *paka* in de beteekenis van „allemaal, louter." Dit woord is samengesteld uit de beide voorv. *pa-* en *ka-*. Men zou het den nominalen vorm van *maka* kunnen noemen. Het bestanddeel *ka* is het bekende voorv., dat hier eenheidsaanduidende kracht heeft. Door voorvoeging van *pa* wordt het tot een substantief gemaakt; adverbiaal gebruikt heeft het dan de beteekenis „alleen, enkel, louter, niets dan."

Montala-ntala of *montolo-ntolo* „doelloos reizen, verre wandelingen maken."

Mekaoe „hout zoeken”, st. *kaoe* „hout, boom”, Bar. *kadjoe*, Mal. *kajoe*. *Kakaoe* „boschje, kreupelhout”; *kaoe pare* „rijsthalm, rijststroo”; *kaoe bengo* „ruggegraat, wervelkolom.”

Naparinoei „opdat zij zich zou warmen.” Deze vorm is niet van den zuiveren stam *rinoe*, maar van het nomen verbale *parinoe* met het voorv. van den 3den pers. enk. *Parinoe* is feitelijk de imperatief. Door dien te vervoegen krijgt men den conjunctief. Dus *parinoe* „warm u”, *naparinoei* „dat gij u warmt, opdat gij u warmt.” *Rinoe* met het achterv. *i* van den stam *rinoe*, omgezet uit *nirnoe*, Bar. *neroe*, intens. vorm van *deroe*. Het Napoe'sch heeft *mamindoe*, hetwelk staat voor *manindoe* uit *maniroe*.

Hangko „zoo juist, pas”, Leb. *hongko*.

Oepoe moana' „gereed met baren, gebaard hebben.” *Hangko oepoe moana'* „juist gebaard hebben.” *Oepoe²* „allemaal, alles.” *Mopaepoe* „opmaken, beëindigen van een zaak.” *Ana ngkaoepoea* „het laatste kind uit een huwelijk.”

Tanga'na „terwijl”, vgl. hetzelfde gebruik in 't Maleisch. Van *tanga'* bestaat nog de vorm *hamoentanga'* „half vol.” Vgl. *hamboentanga'* „3 uur n.m.” W. s. is dit omzetting van *hoemantanga'*, een *oem*- vorm van *hantanga'* „de helft.” Vormen van dezelfde soort zijn *hamambali*, hetgeen staat voor *hoemamballi* uit *hambali* „aan eene kant”; *hamamba'a*, hetgeen staat voor *hoemamba'a*, uit *hamba'a* „één exemplaar”; *hamimbika'*, hetgeen staat voor *hinambika'*, een *in*- vorm van *hambika'* en beteekent „in één slag gespleten.”

Tanga'na mekaoe, nalambi' baba „terwijl hij aan 't hout zoeken was, overviel hij (hem) de regen.” In den Bada'schen zin duidt het achtervoegsel *-na* achter *tanga'* het onderwerp van den zin aan. Was dit onderwerp meervoudig, dan zou er staan: *tanga'nda* „terwijl zij aan het houtzoeken waren” zoo ook *tanga'koe*, *tanga'moe*, *tanga'ta*, *tanga'ki' tanga'mi* „terwijl ik, jij, wij (incl. en excl.), gij aan 't houtzoeken waren.” — *Nalambi' baba*. Hier is *na*- een nieuw onderwerp „hij”, dat na het gezegde wordt verklaard door *baba*, hetwelk wij dus het tweede of verklarende onderwerp kunnen noemen, terwijl *-na* dan het eerste of pronominale onderwerp is. In het Bare'e zou men zeggen: *narata noe oedja*, want het verklarende onderwerp wordt daar door *noe* (of door praenasaleering) aangeduid. Het Bada'sch doet dit evenwel niet en zegt eenvoudig: *nalambi' baba* en niet *nalambi' noebaba* of *mbaba*. Daarentegen is het streng op de volgorde der woorden. Was *baba* in dezen zin voorwerp en alleen *na*- het onderwerp, dan zou *baba* vooraf moeten gaan en dus de zin moeten luiden: *baba nalambi'* „regen kreeg hij” tegenover *nalambi' baba* „regen kreeg hem”. Het Bad. zegt dus: *ahoe nakeki' boë* „de hond bijt hem n.l. het varken.” Hier zou het Bare'e zeggen: *asoe namama mboë* „den hond het bijt hem n.l. het varken.” Is het geval omgekeerd, dan zegt het Bad.: *boë nakeki' asoe* „het varken hij bijt het de hond.” Hier zegt het Bare'e: *wawoe namama noe asoe* „Het varken hij bijt het n.l. de hond.”

Molambi' wordt gebruikt naast *mohoemba*. Beide woorden beteekenen

„vinden”. *Molambi* echter beteekent meer „onverwacht vinden, tegenkomen”, ook: „er bij kunnen.” Voorb.: *Taena do'o ralambi mopaka manoe*. „Dien man vonden ze aan 't kippen pakken.” *Pare to tawoli, molambi kapateanta*. „De rijst, die we wegleggen vindt (reikt tot aan) onzen dood.” *Nahanga Toemboe, moinda i oemama taloe roepia, hampale ralambi iboko'na modongko'* „Toemba' zeide, aan vader schuldig te zijn drie gulden, maar later vonden (ontdekten) ze, dat hij loog.” *Kehapi magasi lagiwa, nalambi pea taoena nahakoe* „Al is het hert vlug, de mensch weet, krijgt het toch te speren.” *Kara²na taoena do'o, ti'ara maoe² nalambi toa'na*. „De rechtszaak van dien mensch wil niet tot haar eind komen.” *Ti'ara koelambi* „ik kan er niet bij.”

Baba, een klanknabootsend woord voor het kletteren van den regen. Het Indonesi'sche *oedjan*, *oeran*, *oedan* enz. komt in het Bada'sch niet voor. *Woea' baba* „hagel”, *baba mpeangi* „regenstorm”.

Mebanga „schuilen”, st. *banga* „schaduw”, dus *mebanga* „naar de schaduw gaan.” De *a* in *banga* klinkt dof.

Toa'na „onderste gedeelte van een stam of stengel”; ook: „oorzaak, oorsprong.” Het woord wordt, zooals meestal met onderdeelen van planten geschiedt, in verband gedacht met het geheel van de plant waartoe het behoort, vandaar het achtervoegsel *-na*, vgl. het bovengezegde bij *taoena*:

Bołowatoe, Bes. *balowatoe*, Taw. *boeloewatoe*, Bar. *wojowatoe*, de hardste bamboe-soort (*Bambusa Blumeana* Schult.)

Hamboho „een deel, een afgehouden stuk.” *Meboho* „doodhakken van een heks”; *mobohoki* „afhakken”; *rara hamboho* „een deel van den weg”; *hamboho alo* „een deel van den zonnebaan.”

Manggala „nemen, halen” heeft in het Bada'sch twee bijzonderheden. Daar het woord in 't Jav., *Minah* en andere talen *alap* luidt, zou men in het Bada'sch *mangala* verwachten. In het Nap. vindt men dan ook *mangala*. Het Bad. sluit echter niet met een hamzah en vormt het intensief alsof het van den stam *nggala* was. *ngg* is dus in de plaats van *ng* getreden en de oorspronkelijke consonantische sluiters is spoorloos verdwenen. Een merkwaardige afleiding van den stam is *inalai*, dat met het praefix (gewoonlijk infix) *-in* en het suffix *-i* van dezen stam is afgeleid. In het Nap. is deze vorm in gebruik in de beteekenis „voetspoor”, woordelijk „wat aangenomen, vertrouwd wordt” nl. als wegwijzer om wild op te sporen. Het woord is w. s. een jachtterm. Het Bad. gebruikt *inalai* niet als substantief, maar heeft wel de afleiding *mampoinalai* „voor waar aannemen, gelooven, vertrouwen, geven om.” *Bo ma'ala* „het is niet toegestaan”; *ti'ara ka'ala* „het is niet ruim genoeg, het kan er allemaal niet in”; *bondena taoena do'o hambika peoe napanggalai to na'ande'* „die man gebruikt maar een deel van zijn tuin om er uit te halen hetgeen hij eet”; *moalai kantoe* „toovervoerwerp verwijderen”; *mombeala* „oorlogvoeren”; *manggala mata oewai* „een sawah-waterweg aanleggen.”

Napoëhoenga „hij gebruikt het als ehoenga „zitblok.” Stam *ehoe* met

achtervoegsel *-a*. *Ehoe*, *esoe* is weder identisch met *gesoe* „schuiven, verschuiven,” Bar. *gentjoe*. *Ehoenga* is dus eigenlijk „wat men onder de billen schuift.”

Mehoeda „zitten”, st. *hoeda*, Bes. *hoda*, Leb. *hoera*, Bar. *toenda*.

Nahadi „hij hoort het”, st. *hadi*, Leb. *həri*. Het Bad. en Nap. hebben nevens den stam *hadi* nog een stam *hadingi*, die beschouwd wordt als gevormd met het achtervoegsel *-i*. Van dit *hadingi* evenwel is het bestanddeel *dingi* ident. met het Bar. *denge*, Mal. *děngar*, Tagalsch *dingig*. *Hadingi* staat gelijk met Bar. *sandonge*, hetwelk beteekent „iets te hooren krijgen zonder dat het bepaald wordt medegedeeld. Door de verplaatsing van den klemtoon op *ha* is *hadingi* opgevat als *hadi* + *ngi*, i. p. v. *ha* + *dingi* en daardoor is de stam *hadi* ontstaan. *Mampehadingi* „luisteren naar iets”, ook „proeven”; *pehadi* „ontwaakt.”

Topolinga „zanger”, st. *linga* „lied, zang”; *molinga* „zingen”; *mobelinga* „elkaar toezingen.”

Napengoa'mi „hij zag naar boven”, st. *ngoa'*, ook wel *ngoa'*. *Mengoa'* „naar boven zien.”

Na'i, Taw. *ngai*, Mal. *naik* „boven, opwaarts.” *Indonai'* staat voor *indo'o nai'* „daar boven”; *mempanai'* „stijgen, klimmen.”

Metongko' „bukken, voorover gebogen zitten.”

Wole', Nap. Bes. Taw. *mole* „echter, maar.”

Na'ondo „hij droeg het over den schouder.”

Madari „zwaar”, ook „zwanger”. *Modaringi* „zwaar maken, verzwaren.”

Ebe „zeer.” *Madari ebe nahadi* „hij had het zeer zwaar, hij gevoelde het als zeer zwaar.” *Ebe* dient ook ter versterking van eene ontkenning: *ti'ara ebe* „absoluut niet, er is geen sprake van, in 't geheel niet.”

Indolaloe „daar binnen, daar in”, samengesteld uit *indo'o* „daar” en *laloe*, Leb. *lali*, Jav. *dalēm* „binnen.” De *ě* is hier in 't Bad. *oe* geworden. Gewoonlijk wordt *ě* in het Bad. *a*, bijv.: mal. *těngah*, Bad. *tanga'*, Mal. *děngan*, Bad. *rānga*, Jav. *těloe*, Bad. *taloe*, Mal. *kěndang*, Bad. *kanda*, maar in sommige gevallen is deze klank in het Bad. *oe*, bijv.: Jav. *atěp*, Bad. *atoe*, Mal. *běras*, Bad. *boeloe*, Mal. *těloer*, Bad. *toeloe*. Nog zeldzamer vindt men *i* op de plaats der *ě*: Mal. *ěsa*, Bad. *isa'*, Mal. *ěmpat*, Bad. *iba*, Jav. *ěnem*, Bad. *ini*.

Halaloe „broeder” of „zuster”, *mohalaloe* „van één innerlijk, bloedverwant zijn”; *mopailaloe* „ter harte nemen”; *hampohalaloea* „van één familie”; *ana' laloe* „foetus”; *laloe ntambi* „inwendige van 't huis.”

Inambengi „te middernacht, 's nachts.” Dit staat voor *sinambengi* en is met het infix *-in* gevormd van *sambengi*. Een dergelijke vorm is *inanggalo* „midden op den dag”, uit *sinanggalo*. Ook hier is weder de *ng* tot *ngg* geworden. Grondwoord van *inambengi* is *wengi*, Leb. *wini*, Tontemb. *wěngi* „nacht”. *Tanabengi*, Nap. *tangambengi* „middernacht”; *hambengia* „den geheelen nacht.”

Moliti-liti „schuivelen, tikken, ritselen.”

Asari „slaapplaats”, Nap. „vloer”, Jav. *dasar*.

Hamboea' „één stuk”, st. *woea'* soortwijzer voor ronde dingen en verder meer algemeen. *Woea'* is eigenl. „vrucht.” *Mowoea'* „vrucht dragen”, ook „aanklagen, aanbrengen van ie.” Verder heeft het nog de beteekenis van „iets ergens opleggen, opzetten! *Hoemamboea'* „rond”; *hoemamboea' laloena* „rond, wit van hart zijn.” *Teboea'* „bovenop (een berg) aankomen; *teboea' alo* „de zon staat in 't zenith.”

Mesoelobo' „te voorschijn komen uit iets.”

-*mo'i*, Mal. -*lah*.

Naintoe „hij stak het aan.”

Ina Leb. *hini* is een futurum-aanwijzer, bijv.: *Kodo' ina oemao*. „Ik zal gaan.”

Mesoea', Leb. *mehoea'* „binnengaan.” *Pahoea'* „sarong.”

Meboeni „verkrepen”, st. *boeni*; *teboeniangi* „verborgen”; *tawoeni* „placenta.”

Perami' staat voor *pea rami'* en bet. zooveel als „nog maar, alleen nog maar,” bijv.: *de'e perami* „dit nog maar.” *Pea* alleen bet. „slechts, maar.”

Mepoelo „vroeg”; *poelo* „in de vroegte.”

Mekara' „roepen”, st. *kara'* „verhemelte”. Vgl. ook *ngkora'* „spreken”, Bar. „roepen.”

Indi'iti, Nap. *inditi* „daar, ginds.”

Mehani', Nap. *mehana*, Leb. *mehëni*, Taw. Bar. *mesono* „antwoorden”; *mohaniki* „beantwoorden.”

In *ntoa'* is -*a'* het encl. pronomen van den 1sten pers. enkelv.

Inia', Bes. Nap. Taw. *inee*, Leb. *oneo'* „laat 't”, de vetatieve partikel dus.

Siroe' „eerst, voorloopig”, st. *eroe*, Bes. Nap. *oro*. Vgl. ook: *bopo isio'* in het Bada'sch, hetgeen staat voor *bopo sioroe* „laat me vooreerst met rust”, letterl. „niet meer ik vooreerst.” *Moiheroe* of *mohieroe* staat voor *moieroe* „voorgaan, vooruitgaan.” *Ieroe-eroe* „heel lang geleden.” *Inia' sieroe'* „wacht even.” *Roengoena* in *kipel'mi sieroe roengoena* „we zochten er eerst naar”, een omzetting van *ngoeroena* (Nap.), is praenasaleering van *oeroe*, vgl. ook *oelo* „oorsprong.”

Oewe', Bes. *oeë'*, Nap. *ampoe* is een verkorting van *poewe'*. De verkorting is ontstaan doordat het woord veel in den vocatief wordt gebruikt. *Oewe'* is dus een familiäre vorm van *poë'* „heer”. De wortel van dit woord is *poe*, vgl. Mal. *poenja*. Als titelwoord beteekent het ook „grootvader, grootmoeder” en tevens „kleinkind”. We hebben hier dus het verschijnsel, dat een titel, die eigenlijk slechts aan één der beide partijen toekomt wederzijds wordt gebruikt. *Meoewe'* „vereeren, als heer erkennen, eer bewijzen, schatting betalen.”

Meiwiwi „poepen”, eigenl. „naar den rand (*wiwi*) gaan.” Als stam is nl. genomen de uitdrukking *iwiwi* „aan den rand”, *Meiwiwi* is een verbloemde

uitdrukking voor „zijn gevoeg doen”, ook al gaat men er niet voor naar den rand van 't dorp. Vgl. ook het wisselwoord voor *oba'* „aap” *toiwiwi* „die aan den rand (van den akker) zit.”

Mesonda' „opklimmen, oploopen”; *sondaka* „plaats waar men de vaartuigen op 't land trekt, wanneer ze niet gebruikt worden.”

*Lioe*² „direct”, ook „regelrecht doorgaan”. *Mopaliøe* „toestaan”; *t'ara lioe* „het kan er niet door”; *kalioe* „plotseling” bijv.: *kalioe mate* „plotseling, ineens dood.”

Mambawa „brengen”; *mewawa* „brengen van den bruidegom naar 't huis van de bruid”; *mewawai* „iemand medenemen.”

Iwongko „bovenop.”

Boeløe', Leb. *biri* „berg”; *boeløe*² „heuvelen”; *boeløe' bangi* „scheenbeen”; *toetoe' boeløe'* „bergtop, boven op den berg”; *biti boeløe* „voet van den berg.” Vgl. ook Nap. *boelo* „rimpel.”

Mokamboa. Uit de hier gebruikte formule blijkt, dat dit woord de betekenis heeft van „tooveren”, want het is de vaste spreekwijze waarmede tooverkundigen iets, dat zij wenschen, te voorschijn brengen. In het Bare'e bestaat het woord *kemboa* „duizelig, tijdelijk door iets bevangen, tijdelijk van streek geraakt.” In de Baria-taal vinden wij nog het woord *mboa* „geest, spook.” Waarschijnlijk is dit het stamwoord. Vgl. Bar. *woa* „door duizeling, bedwelming, flauwte bevangen.”

Ane „als, indien, ingeval.”

To'oe Bar. Leb. *toe'oe* „juist, recht, waar, terdege”. *Mampototo'oe* „als juist erkennen”.

Ka', Leb. *ingka* „wij excl.”

Makoeasa', uit het Mal. overgenomen, wordt in het Bad. met hamzah als sluitersluiting uitgesproken.

Teoeme' „op den dag van morgen.”

Tambiki' „ons huis, een huis voor ons.” Ook wanneer een substantief onbepaald is kunnen de pron. suff. achtergevoegd worden, zonder dat daardoor het substantief bepaald wordt.

Boento „vloekaanbrengend.”

Mohiero, ook wel *moihero*, „met elkaar kibbelen.” St. *ero*. Het voorv. *hi* —, ontstaan uit *si* — duidt den wederzijdschen vorm aan. *Mohiero* is de intrans. vorm, *mampohieroi* de trans. vorm.

Ta'i „drek”, Mal. *tahi*. Ook „buik”, Leb. *hinda'i*; het bezinksel der palmwijn wordt eveneens *ta'i* genoemd. *Ta'i rambo* „darmen”; *ta'i ngka'ia* „maag”; *ta'i woelinto* „lijnen in de vingertophuid.”

Bilana „vanwege”, st. *bila*, Mal. *bilang* „tellen, rekenen.” *Mebila'* „rekening houden met, ie. de noodige eer bewijzen, rekening houdende met zijne positie; *topebila'* „iemand van goede manieren.” Ook het woord *kabilaha*, waarmede in de Berglandschappen wordt aangeduid den middenstand tusschen

adel en slaven, moet van dezen stam zijn afgeleid. Het is dan te vertalen met „degene, die geteld wordt, met wie rekening wordt gehouden, die eene zekere eer geniet. Inderdaad zijn het dan ook de *kabilaha* die de edelen met raad en daad terzijde staan. Een raad door hen gegeven zal niet licht worden in den wind geslagen. De *kabilaha* vormen het intelligente deel des volks. De woordvoerders, gezanten der edelen zijn in de meeste gevallen *kabilaha* ¹⁾. Hun invloed blijkt onder meer nog uit het volgende verhaal: „De edelen van *Gintoe* wilden een tempel bouwen en deelden den *kabilaha* mede, dat zij, de edelen, zouden zorgen voor neuten van goud, hetgeen in *Bada'* zelf gevonden wordt. De *kabilaha* moesten dan maar zorgen voor eene dakbedekking van bamboe. „Neen”, zeiden toen de *kabilaha*, „halen *jullie* neuten van goud, dan zullen wij zorgen voor een *dak* van ijzer.” Ijzer wordt echter in *Bada'* niet gevonden, moet dus worden ingevoerd. De adel was toen zoo beschaamd, dat hij besloot maar een heel gewonen tempel te bouwen.”

Ook bij de gevangenneming van twee *Bada'sche* edelen in 1921 zonden de edelen van *Bada ngka'ia* gezanten naar *Bakekaoe* met de boodschap. „O edelen van *Bakekaoe*, zorg er voor morgen met ons te strijden tegen de Hollanders!” De edelen van *Bakekaoe* antwoordden: „Wij durven niet.” De edelen van *Bada ngka'ia* spotten toen met de edelen van *Bakekaoe*, zeggende: „Wat zijn dat voor edelen, die niet durven!” Toen zij daarna de *kabilaha* uitnoodigden en ook deze weigerden, werden ze met denzelfden spot bejegend. Maar de *kabilaha* antwoordden den gezanten: „Zeg den edelen van *Bada ngka'ia*, dat we als bewijs, dat we niet bang zijn, hen morgen uitdagen tot den strijd met ons.”

Maoe „willen, gewillig.”

Maoempahi, Leb. *mopahi* „afdrogen, afvegen.” *Maoempahi* „gevlekt”; *mooempahanga* „opsmeren, opstrijken.”

Napohoeme-hoemei „zij berispte hem”, st. *hoeme* „uitwendige mond.” *Woeloe soemi*, Bes. *woeloe soengi* „knevel.”

Napotowe „hij was boos over”, st. *towe* „boos.” *Mampokatowe* beknorren”; *mokatowei* idem; *mombetowe* „onderling verschillen in lengte.” Misschien is dus de beteekenis boos zijn, weer te geven met ons „geschil hebben.”

Mengkahe' „opklimmen.”

Toeka' „trap”, Bar. *toeka'* „trede v. e. trap”, in 't Bad. *toeka'*, ook „graad, positie.” Waarschijnlijk is dit woord hetzelfde als het Mal. *toekar* „ruilen, verwisselen.” Het Sang. *toekadě* „trap” heeft denzelfden sluiters als het Mal. *toekar*. De beteekenis „verruilen, verwisselen” en die van „trède

1) Voor zooverre we hebben kunnen nagaan wordt iemand van adel *kabilaha* door met iemand van lageren stand te huwen. Ook intelligente slaven hebben zich wel tot *kabilaha* opgewerkt. Toch verklaart dit het *kabilaha*-schap niet voldoende. Hebben we hier wellicht te doen met de nakomelingen van een meer intelligenten stam, die zich met de *To Bada'* heeft vermengd?

eener trap bestijgen" kunnen zeer goed aan dezelfde voorstelling beantwoorden. Ook in het Bad. wordt *toeka'* in de beteekenis van „plaatsvervanger" gebruikt, bijv.: *Soera de'e boetoe i io toeka' wafangkoe'* „deze brief komt tot u in plaats van mijn lichaam."

Tamoengkoe Molo' „heuvel *Molo'*." *Moengkoe* uit *boemoengkoe*, st. *boengkoe* „bult." *Memoengkoe* „bultig, blazig, opgezet." Vgl. ook Bar. *boengkoesi*, dat in 't algemeen „bolrondachtig" beteekent. *Molo* is w.s. hetzelfde als *bolo* (zie boven), zoodat T. M. kan beteekenen: „Heuvel van 't nederkomen."

Daki', Mal. *dekat* „dichtbij." *Modakiki* „benaderen"; *mombedaki'* „dicht bij elkaar"; *mengkadaki'* „zich dichtbij iets begeben."

Petandoe'a, st. *tandoe'* „hoorn", Bar. *tondoe*. *Topotandoe'* „neushoornkever."

Mengkatede' of *mekatede'* „overeind staan", vgl. Bar. *tende* „naar boven gooien."

Mandawo' „vallen" van den st. *ndawo'*, Nap. *nawo*, Mal. *laboeh*, Jav. *dawoeh*, *rawoeh*.

Ngamba „vlakte."

Pekoerehoea eigenlijk naam van het land der *To Napoe*.

Nabantahi „hij hakte door", st. *banta*.

Mani' „nog."

Metoetoeha „achteropgaan."

Wo'o „ook" Nap. *wori*, Bar. *wo'oe*.

Ia, Leb. *iě* „hij."

Nawoli „hij legt het neer." *Mepamboli'i* „huwelijksaanzoek doen door het doen toekomen, neerleggen van pruimsel."

Napatoewo' „hij voedt op", st. *toewo'*, ook wel *toeo'*, Bes. *toe'e*. Vgl. Bar. *toewoe*, Mal. *toemboeh*. Een andere vorm van denzelfden stam in het Bada'sch is *toemboe'* in *oewai toemboe'* „welwater", bijv.: *halemoeta toemboe' mai* „ons zweet komt te voorschijn."

Persoonlijke voornaamwoorden:

	Zelfst.	Encl.	Praefix.	Suffix.
1ste pers. enkelv.	<i>kodo' (ko'o)</i> ,	— <i>a' (-na')</i> ,	<i>koe</i> —,	— <i>koe' (ngkoe')</i> .
meerv. incl.	<i>kita'</i> ,	— <i>ke'</i> ,	<i>ta</i> —'	— <i>ta' (nta')</i> .
meerv. excl.	<i>kař</i> ,	— <i>ka'</i> ,	<i>ki</i> —,	— <i>kř (ngkř)</i> .
2de pers. enkelv.	<i>io</i> ,	— <i>ko'</i> ,	<i>noe</i> —,	— <i>moe</i> .
meerv.	<i>kamioe</i> ,	— <i>komi</i> ,	<i>ni</i> —,	— <i>mi</i> .
3de pers. enkelv.	<i>ia</i> ,	—	<i>na</i> —,	— <i>na</i> .
meerv.	<i>hera</i> ,	— <i>he'</i> ,	<i>ra</i> —,	— <i>nda</i> .

Mate, Leb. *mahi* „dood.” *Mepapate* „dooden”; *mate oho'* of *mate holo* „den hongerdood sterven”; *hala mate* „naam van boomen welker bladeren op geregelde tijden geheel afvallen.”

Noepakaro'a-ro'a „je maakt het goed in orde.” *Maro'a* „goed.”

Taloembangana „zijn graftombe”, st. *taloemba* met het infix *al* van *toemba* „kuil.”

Lawi', Leb. *lěwi'* „want”, Bar. vanouds, van vroeger, toch al, vanzelf al, vooraf.”

Kateri'a'namo'i „daar had je het geweest.” *Apa noeria'i?* „waar ween je om?” De stam van *teria'* is dus *ria'*. *Te-* is een voorvoegsel. Het Mal. *těriak* heeft dus den stam *riak*. Als substantief komt dit nog in 't Jav. voor in de beteekenis van „fluum.” *Katerianamo'i* is een abstractum, hetwelk hier aanwijst, dat het huilen een feit was geworden. *Taoena taloe moteteria'* „drie menschen huilen voortdurend.”

Tokoei' „muis,” intens. vorm van *togoei'* „de bewegelijke.”

Karao' „ver” heeft tot stam *rao'*, een woord, dat in de Tor. talen de luchtgeesten aanduidt. Het Bad. *raoa* is „de lucht”, de verblijfplaats dus der luchtgeesten. *Karao'* kan dus zooveel als „in de lucht” beteekenen, „in de ruimte”, dus „ver.” *Inia' karao' inaomoe* is dus „laat je levensadem niet de lucht ingaan.” Van *raoa* bestaat nog een andere vorm, *rawa*, die in de priestertaal van 't Bare'e van de zon wordt gebruikt en tevens van de ruimte, die door de zon verlicht wordt. Verder heeft het Bad. *laerawa* en het Bes. met omzetting *laewara*, uit *lae* „midden” en *rawa*. De beteekenis is weer „luchtruim.” *Tolae-wara* Bad. of *tolae-rawa* Bes., bevindt zich in den wind en vergezelt de reizigers Bes., maakt de menschen dol, vaart in hen die ten oorlog gaan en sterkt hen tot den strijd; op wien hij in den strijd niet neerstrijkt, moet sterven; in samenwerking met *To Koloë* en *To Kapitona* grijpt hij een kind bij de 2 middelvingers en trekt het in 't luchtruim. Het kind zich voelende vallen ziet naar boven en krijgt stuipen. *Mengkawara* „zich in 't luchtruim verheffen”; *moraa-rao* „in de lucht slaan, een schijngevecht leveren”; *tawala mperao*, naam van eene legendarische speer, waarmede men op grooten afstand ie. kan treffen; *mamperao* „probeeren;” *rao'* is ook de benaming voor de ondermouwen bij 't oogsten gedragen. Het baadje der Bada'sche vrouwen heeft korte mouwen tot boven den elleboog. Bij 't oogsten worden daaraan losse mouwen gelast, die tot onder de vingers loopen. Zeer waarschijnlijk dienen deze mouwen om de oogstende handen te bedekken en ze daardoor onzichtbaar te maken, opdat niet gezien worde, dat zij de rijsthalmen grijpen. Thans verklaart men als het nut dezer mouwen, dat zij de bloote armen beschermen tegen den zonnegloed, evenals men den bij 't oogsten gedragen kap als bescherming tegen de zonnehitte bedoelt, inderdaad dient zij om de oogsters onzichtbaar, zoo niet „levenloos” te doen schijnen.

Inao „adem”, Bar. *inosa*, Leb. *inoha*, staat in dezelfde verhouding tot

inawa als *rao* tot *rawa*. *Nawa*, is Mal. Jav. *njawa* „ziel, geest.” De *i* van *inao* is waarschijnlijk de instrumentale *i*, zoodat *inao* beteekent „waarmede men leeft, nadenkt.” *Inao* beteekent ook „innerlijk, gemoed”, *maro'a inaona* „goed van hart.” *Meinao* „ademen”; *mampeinaoa* „van levensgeest, adem voorzien”; *mampoinao* „van plan zijn”; *to moinao* „hetgeen adem heeft”; *tomanginao* „oude, volwassene”; *hanginginao* „van eene gezindheid”; *inia' karao' inaomoe* „wees niet verbaasd, maak je niet van streek, geef den moed niet op”, letterlijk „laat je adem, je levensgeest niet ver zijn.”

Agina „welnu,” Leb. *adina*, Bar. *aginja*. Deze partikel bestaat uit *agi* en het achterv. *-na*. *Agi* is de zelfstandige vorm van het achtervoegsel, dat in 't Jav. *ake*, Mad. *aghi*, Mentaw. *ake* en in de priestertaal van het Bare'e *egi* luidt. In vele talen wordt door dit achtervoegsel het causatief gevormd. In het Mentaw. is *ake* ook als werkwoord in gebruik in de beteekenis „geven, toestaan.” Dit komt ook overeen met de toelattende beteekenis van de zelfstandige partikel *agi* „laat maar.” In het Bad. komt ook de enkele vorm *agi* voor in redegevende beteekenis omdat, dewijl bijv.: *agi kapoendakoe pea i io hai maia'* „het is wegens mijn verlangen naar jou, dat ik kom.” Dit *agi* attraheert de pers. voornaamw., die als onderwerp van den zin staan en die dan in den suffix-vorm achter *agi* gevoegd worden, bijv.: *agingkoe'*, *agimoe*, *agina*, *aginta'* enz. *Agimoe mao medoi* „ga jij maar baden.”

Noekakaehe' „bidden”, st. *kae*, Bar. *kai*, met reduplicatie: *mekakae* „bidden, vragen, smeeken.”

Sanggena, Leb. *sangkena* „allemaal”, bevat ook het achterv. *-na*. Het kan ook met de andere pronominale suffixen verbonden worden, bijv.: *Sanggemi to masadi taletangkoe'*, *niola' wo'o* „gij allen, die mijne woorden hoort, volgt die ook op.”

Oewe, Leb. *oei* „rotan.”

Bona. De partikel *bo* (het eerste lid der samenstelling *bona*) heeft de beteekenis „opdat.” Als éénlettergrepig woord kan het in het Bada'sch geen zelfstandig bestaan hebben. Het voegt zich dus proclitisch voor het volgende woord. Wanneer nu dit volgende woord een werkwoordsvorm is, die met een voorgevoegd pers. voornaamw. begint, dan wordt dit voornaamwoord in de uitspraak samengenomen met *bo* en de rest van den werkwoordsvorm (dus zonder voornaamw.) wordt als afzonderlijk woord gehoord. Voorbeelden: *Noehopa'ia'*, *bo koebaka'* „Bemedicineer jij mij, opdat ik geneze”; *kiperapi' ahi' i anditoe*, *bo kitoewo'* „wij vragen liefde aan de geesten, opdat wij leven”; *nikado rindikoe'*, *bo koepehadi* „kloppen jullie op mijn wand, opdat ik wakker worde”; *wawa'a i ar'i bo koepiha'* „breng mij bij de huispaal, opdat ik ruste.”

In bovenstaande voorbeelden is *bo* afzonderlijk geschreven, maar in de uitspraak hoort men *bokoe baka'*, *boki toewo'*, *bokoe pehadi*.

Dit *bo* is zeker wel hetzelfde woord als het Tontemboansche *wo* „opdat”, eigenlijk een verbindende partikel „en, met.” De woordelijke vert. van den

eerstgenoemden zin is dus. „bemedicineer jij mij, en ik zal genezen.” Nevens dit *bo* komt voor *bona* in dezelfde beteekenis, bijv.: *Nawe'ia doi, bona koepo-peholo ahe' hamata* „hij gaf mij geld, opdat ik er een hakmes voor zou koopen”; *pelangka, bona hintaoeko boetoe* „loop hard, opdat je bijtijds aankomt”; *bona harawi'a peleianta', agina koepadoepoeimi de'e²*, „opdat ons vertrek vlug ga, laat ik nu de dingen opbergen”; *bona maro'a pepalakananta', noepa'ambe'iaka sarongki'*, „opdat ons afscheid goed zij, geef ons loon.”

Het bestanddeel *na* van deze partikel is wellicht het pron. suff. van den 3den pers. enk., dat zich aan *bo* heeft gehecht om het meer zelfstandig te maken, hetgeen bevorderd kan zijn door de gewoonte om *bo* uit te spreken met het voorgevoegde pronomen van den volgende werkwoordsvorm. Ook het Tontemboansch heeft *wona'* „wellicht, misschien” nevens *wo* „opdat.”

Er is echter ook een *bo* in het Bada'sch, dat de bet. van „niet” heeft, bijv.: *Bo koeisa to nohang'a'* „ik weet niet wat je zegt”; *ane meboealosi, bo ma'ala dodo'o* „wat het overspel bedrijven betreft, dat is niet toegestaan”; *boko koehoeo' manggala darangkoe'?* „heb ik je niet gestuurd om mijn paard te halen?” *Ina mao koeala? Bopo'i.* „Zal ik het gaan halen? Niet meer.”

Het is mogelijk, dat dit *bo* hetzelfde woord is als het bovengenoemde. De onzekerheidsbeteekenis „opdat, wellicht, misschien” zou in eene ontkenkende kunnen zijn overgegaan, maar het komt ons veiliger voor deze beide woorden niet te identificeren. Het Ampana'sch heeft een woord *bo'o* (door vocaalsplitsing ontstaan uit *boo* volgens de neiging van éénlettergrepige woorden om den klinker te redden en te splitsen) waarvan zijn gevormd *bo'ongkoe* „ik wil niet”, *bo'onja* „hij wil niet.” Verder heeft het Bare'e de uitdrukking *boda* „zou het niet?” waarin *bo* ontkenning en *da* toekomst aanduidend is, bijv.: *bo da ndjo'oe* „zou ik niet gaan.”

Verder heeft het Bada'sch nog de partikel *poda* bij welke de pronomina suffixa achtergevoegd worden, dus: *podangkoe'* „opdat ik niet”; *podamoe* „opdat gij niet”; *podana* „opdat hij niet” enz. Wij houden het ervoor, dat deze vormen zijn ontstaan uit *bodangkoe', bodamoe, bodana* enz., welke men nog in het Besoa'sch aantreft. In deze uitdrukking moet *da* „niet” beteekenen. Het Bada'sch gebruikt *da* nog zeer veel als ontkenningsspartikel, bijv.: *da'a'!* „ik niet!” *Kadana maroho, lioe² mapoho'* „omdat het niet sterk was, brak het direct”; *todataita* „het onzienlijke”, lett. „hetgeen wij niet zien”; *inia' tahanga' to da to'oe* „laten wij niet zeggen wat niet juist is.” In dit *poda* staat dus *po* voor *bo* en dit *bo* is het eerste der beide hier besproken woorden.

Hera „zijlieden”, Nap. *ihira*, Taw. *sira*, Tont. *sera*.

Lindo' „aangezicht.” Een ander woord, *lio'*, wordt nog in enkele uitdrukkingen gebruikt, bijv.: *hilio' matana* „een gezicht vol zijn haar oogen, één oog al oog”, gezegd van een meisje, dat naar alle mannen kijkt; *mawoelio'*, gezegd van een overvloedig benaaide *kaewa* (vrouwenbaadje) of van een

meer dan gewoon beschilderd gezicht. *Melindo* „'t aangezicht richten naar, uitzien op, gezicht naar steenen beelden, huizen;” *mebahalindo* „het gelaat wasschen.”

Napehoka „hij probeerde het.” *Mampehoka* „probeeren”, st. *hoka*, Mal. *soekat*. *Mohoka* „meten”. Vgl. ook *mosoeka* „met mate doen”; *soeka*² „in overeenstemming met”: *soeka*² *laloena* „naar de ingeving van zijn hart.”

Ralaloe „zij kunnen het.” De stam *laloe*, hier gebruikt in de beteekenis van „kunnen”, is zeker wel hetzelfde woord als *laloe* „binnen, binnenste.” In dat geval is het synoniem met *boe'oe* „been, beenderen”, waarvan de meer volledige vorm is *boekoe* „knobbel.” In de beenderen zit de kracht van den mensch. Harde beenderen worden geacht groote kracht te geven. De beenderen zijn het onvergankelijk deel van den mensch en evenzeer als de vrucht vergaat en uit de pit (*boekoe*) de nieuwe plant opgroeit, zoo ook wordt een doode uit zijne beenderen opgewekt. Zoo kan *boekoe* als werkwoord gebruikt worden in den zin van „kunnen, vermogen.”

Tedoengka „omgevallen.”

mPoragia „regenboog”, st. *ragi* „kleur”; *maragi* „veelkleurig.” De regenboog is de goden brug, die den hemelstroom overspant. *Boe'oena mporagia* „beenderen van den regenboog.” Deze laatste uitdrukking is hierdoor te verklaren, dat de regenboog ook wel beschouwd wordt als een mannelijke godheid, die in gebogen houding zich over de aarde spant. Wanneer er van tijd tot tijd een dubbelen regenboog te zien is, beschouwt men den kleinen, secundairen boog, die zich onder den grooten bevindt, als de vrouw van den grooten regenboog. De groote regenboog wordt dan ook *tomoane* „man” en de kleine *tawine* „vrouw” genoemd. Daarom mag men in Bad. en Taw. niet naar den regenboog wijzen, de vinger zal dan afrotten. Doet een kind het toch uit zijn onwetendheid, dan moet het direct op den vinger bijten, dan wordt het onheil afgewend. Schijnt een regenboog op iemands been, dan zal dit opzwellen. Bouwt men door aan een huis terwijl de regenboog aan den hemel staat, dan zal het door vuur verbranden. Is er een zenith-regenboog, dan zal er een edelman sterven. Wil men een regenboog doen verdwijnen, dan aanspreken met *boeriko* „gestreepte, gevlekte.”

Zoo wordt ook de hemel gezien als een man, die zich in liggende houding uitbreidt over de aarde, welke dan als vrouw wordt aangeduid ¹). Zoo heeft

1) Hiernaast komt voor de voorstelling, dat de aarde, een plat vlak, is opgehangen aan een touw zoo dik als een klapperboom. Waar dit touw aan de aarde is vastgebonden waakt een kat zoo groot als een paard, opdat de muizen het touw niet zouden doornvreten en de aarde naar omlaag storten. — Volgens de voorstelling in Leboni rust de aarde op vier ijzeren zuilen en wel in 't N. O. Z. en W. Zijn deze doorgeroest, hetgeen elk oogenblik verwacht kan worden, dan stort de aarde omlaag, wordt omgekeerd. — De plaats waar de hemelkoepel op de aarde rust noemt men de *biti langi* „voeten, beenen van den hemel”.

In *Lamboe* vertelt men, dat om de aarde zich een reuzenslang strengelt.

het Bada'sch een volledig stel namen voor de streken van het kompas. Deze zijn behalve de namen vóór O. en W. ontleend aan de deelen van het menschelijk lichaam, dat beschouwd wordt zich met de beenen in het N. en met het hoofd in het Z. te bevinden.

Van Z. omgaande naar W., N. en O. zijn nu de benamingen der windstreken de volgende:

Z. *woa' alo* „het hoofd van den hemel”. *Alo* kan hier niet met zon vertaald worden, het moet hier beduiden de door de zon verlichte ruimte, de daghemel;

Z. Z. W. *oewanga kairi* „linkerschouder”;

Z. W. *kaleda' kairi* „linkeroksel”;

W. Z. W. *oho' kairi* „linkerribbestreek”;

W. *katampoeha alo* „zonsondergang”;

W. N. W. *hope' kairi* „linkerlendestreek”;

N. W. *biti kairi* „linkerbeen”;

N. N. W. *ili kairi* „linkertusschenruimte tusschen schaamdeelen en dij”;

N. *biti alo* „voeten van de zon”;

N. N. O. *ili koana* „rechtertusschenruimte”;

N. O. *biti koana* „rechterbeen”;

O. N. O. *hope' koana* „rechterlendestreek”;

O. *mata alo* „zonsopgang”, woordelijk „zonnenschijf”;

O. Z. O. *oho' koana* „rechtterribbestreek”;

Z. O. *kaleda' koana* „rechteroksel”;

Z. Z. O. *oewanga koana* „rechterschouder.”

Verder worden de verschillende stadiën, die de zon doorwandelt bij haren dagelijkschen loop grootendeels aangeduid door het noemen van de deelen van het huis, die de zon op verschillende tijdstippen beschijnt. De lengtezijden van het huis zijn naar O. en W. gekeerd. Het huis heeft slechts één deur aan eene der breedtezijden van het huis, in sommige dorpen aan den Noordkant, in andere aan den Zuidkant. De volgende lijst zal het bovengenoemde duidelijk maken:

Bambaoha „schemering”, 5 uur v.m.;

Mowangkaha of *Babaea* „morgenlicht”, 5¼ uur;

Megawoe „morgennevel verschijnt”, 5½ uur;

Membere „het licht breekt door”, 5¾ uur;

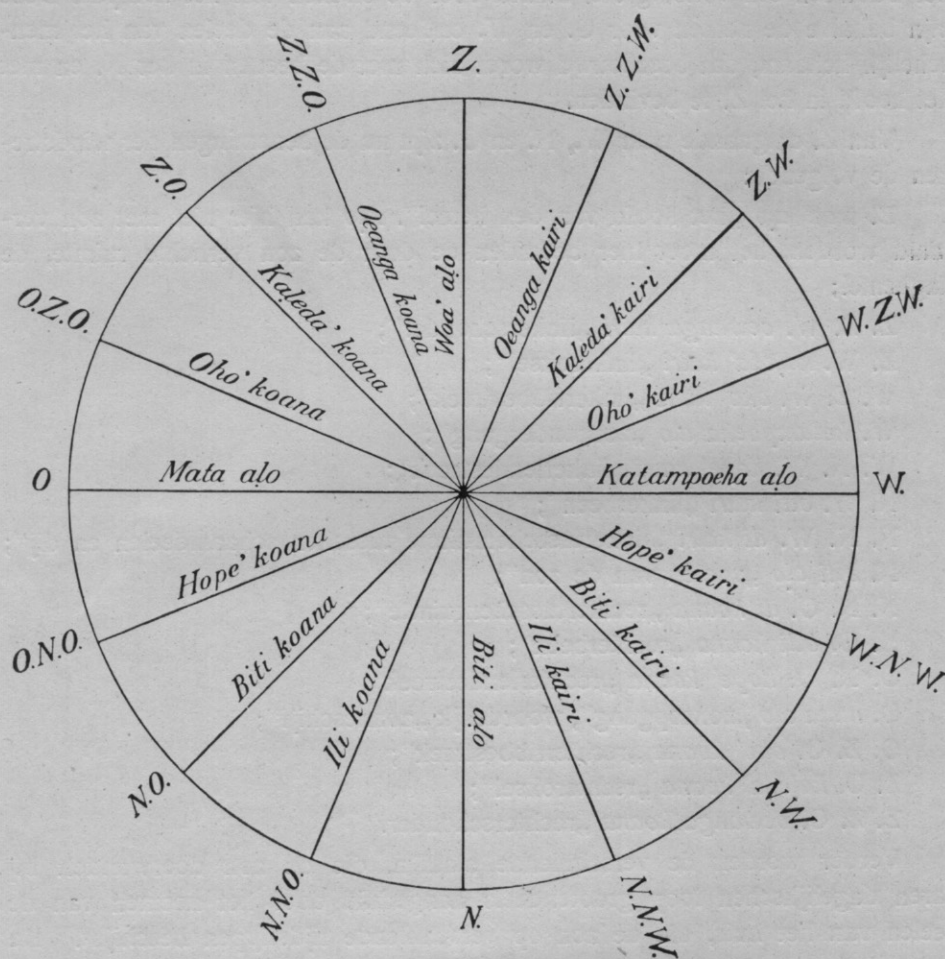
Mabada' „het wordt geel”, 6 uur;

Mesoepa' de zon „komt te voorschijn” boven de bergen, 6¼ uur.

I haranto', de zon schijnt „op den rand van het dak”, 6½ uur.

I patimpa, de zon schijnt op het dak ter hoogte van „den lengtebalk”, die dicht boven den rand van het dak loopt, 7 uur.

Hantanga' rampea, de zon is „halfweg de *rampea'*”, dat is de balk die

binnenshuis tegen het dak aanligt langs de lengtezijde ter hoogte van eene manslengte van den vloer, $7\frac{1}{2}$ uur.

I rampea „de zon schijnt „op de rampea”, d.w.z. zij treft het dak van buiten, daar waar van binnen de *rampea* loopt, 8 uur.

Mempanai'mi, de zon is „aan 't klimmen”, $8\frac{1}{2}$ uur.

Hantanga' mempanai, de zon is „halverwege opgeklimmen”, staat dus zoowel halverwege tusschen punt van opgang en toppunt, als halverwege het dak, 9 uur.

Hantanga' talea de zon staat „halverwege de *talea*” (d. i. de balk, die halfweg tusschen den *rampea* en den nokbalk loopt, evenwijdig aan de *rampea*), $9\frac{1}{2}$ uur.

I talea de zon staat „op de *talea*”, 10 uur.

Hantanga' mangkape' „halverwege het stadium *mangkape'*,” $10\frac{1}{2}$ uur.

Mangkape' teboea', de zon klautert als iemand, die zich met behulp der handen tegen een berg opwerkt om boven te komen, 11 uur.

Mamperao teboea', de zon „probeert boven (in 't zenith) te komen”, 11½ uur.

Teboea' alo „de zon heeft haar toppunt bereikt”, of: *Melempe*, de zon „gaat 't toppunt voorbij”, of: *I woemboe*, de zon staat „op den nok”, 12 uur.

Mamperao tegoli, de zon „probeert naar den anderen kant” van den hemel en het dak te gaan, 12¼ uur.

Tegolimi alo „de zon is aan den anderen kant”, 12½ uur.

Tebale, 12¾ uur.

Mamperao mempano'oe „zij probeert te dalen”, 1 uur.

Mempano'oe „zij daalt”, 1½ uur.

I talea, 2 uur.

Hantanga' talea, 2½ uur.

Hamboentanga' staat voor *hamoentanga'*, omzetting van *hoemantanga'* zooals men ook wel zegt), een *oem*-vorm van *hantanga'* „de helft”. Dus de zon is op de helft, 3 uur.

I rampea, 4 uur.

Hantanga' rampea, 4½ uur.

I patimpa of: *indowei'mi alo* „de zon is in de laagte”, 5 uur.

Hampo'olo' doa' „ter hoogte van een geheelen bamboestengel”, 5¼ uur.

I haranto', of: *lala'mi' alo* „de zon is rood”, 5½ uur.

Himbara' boeloe', de zon staat „gelijk met den rand van het gebeigte”, 5¾ uur.

Tampoemi alo „de zon is verdwenen” achter de bergen of: *Kasoroa alo*, 6 uur.

Alo oba' „apenzon.” De zon waarvan de laatste schijn nog door de apen wordt benuttigd om voedsel te halen. Het zijn de laatste stralen der zon, die de bergen in het Oosten overdekt met een rossigen gloed, 6¼ uur.

Marinti „avondgrauw”, 6½ uur.

Mangkariamoe' men gaat „zich warmen”, 6¾ uur.

Kaloemba' „avond”, 7 uur.

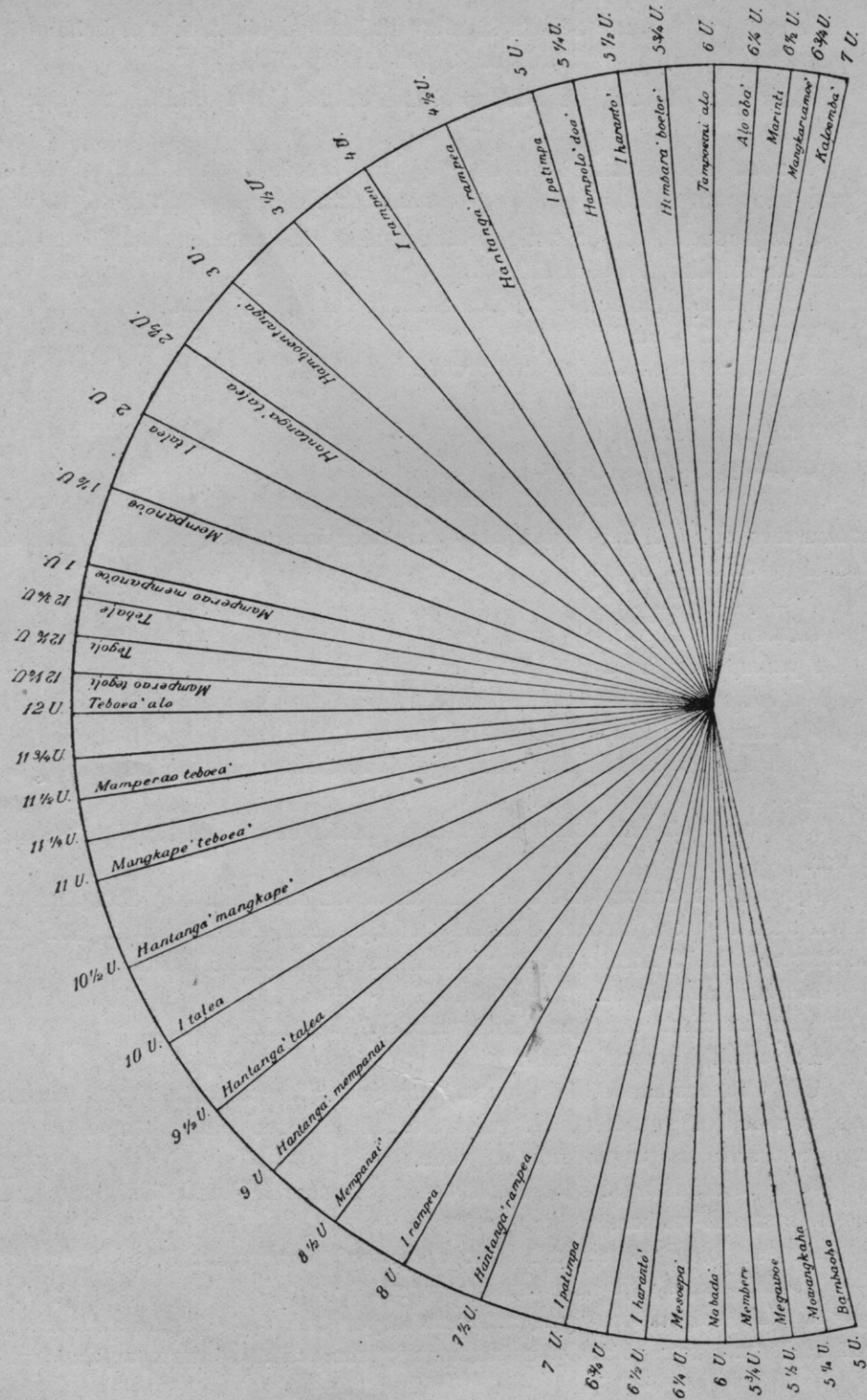
Uit 't bovenstaande blijkt, dat de namen der zonnestanden op de tweede helft van den dag grootendeels gelijk worden genomen met die van de eerste helft, natuurlijk in omgekeerde volgorde.

Naar de schatting der *To Bada'* heeft de zonnescijf dezelfde oppervlakte als twee sawah-vakken.

Langa' „bang, bevroesd”. *Mampopolanga'* „bang maken.”

Noekakihanga' „je hebt het ons verteld.”

Meola' „volgen, opvolgen, achterna loopen”, st. *ola'*. Nap., Taw., ook in een deel van *Bada' oela. Ola'a* „voetpad”; *mampeola'i* of *mampeolakai* „na-

volgen, nadoen, in iemands voetstappen wandelen"; *mohiola* „achter elkaar loopen, elkâar volgen."

Baba „ingang", Taw. *boboka*, Leb. *wamba*', Bar. *wobo*. Vgl. *balamba* „ruim, wijd."

Rawiti „gesloten," st. *witi*'.

Watoe „steen"; *rawatoei* „begrint"; *raloboi watoe* „met steenen bevloerd."

Mobehoi, Taw. *mobeso* „uitbijtelen, uithakken."

Wanoea „dorp", vgl. Bar. *banoea* „huis"; *mowanoea* „een dorp stichten."

Mahile „groot", st. *hile*; *mopakahile* „groot maken, prijzen"; *mampemahile* „zichzelf verheffen, trots zijn"; *mahile laŋoengkoe* „ik ben verlangend, begeerig, houd van."

Moana „beginnen, voorstellen, indoen", bijv.: *na'ana moŋaloeta honde'e* „hij begon aldus te spreken"; *na'ana mao mebaoe* „hij stelde voor om te gaan visschen; *inia' sieroe noeana* „wacht even met het er in te doen, doe het er vooreerst niet in."

Hangaa -ngaa „in ieder geval, zeker." *Nгаа*, Bar. *ngaja*, oud-Jav. Minah. *ngaran*, beteekent oorspronkelijk „naam", in de Tor. talen „soort."

Koehoemba „ik vind het", woordel. „ik kom er tegen aan." Vgl. *mo-hoembanga* „duwen"; *mombehoehoembanga* „elkaar voortdurend duwen."

Deona „straks", ook wel *denona*.

Rapeli „zij zochten het", stam *peli* „zoeken", Bar. *pali*, Leb. *pali*'. De *i* in de eindlettergreep kan de verandering van *a* in *e* in de voorlaatste lettergreep hebben bewerkt.

mpoe'oe „zeer". *Maro'a mpoe'oe* „zeer goed", *io mpoe'oe* „jij weet 't, zoo is 't." Vgl. *mantepoe'oe* „beginnen", st. *poe'oe* „oorsprong"; *poe'oena laŋoeta* „grondwoord, waar het op aankomt."

Mangkaindi „donker", st. *indi*, ook in *imaindi* „gisteren". *Mokëringi* Leb. ook „donker". Dit *rindi* beteekent eigenlijk „koud", zooals blijkt uit het Bar. *ranindi*.

*Pio*² „vuurvlieg" wordt gedacht de ziel van een overledene te zijn.

Parawa „voorgalerij, aanbouwsel voor het huis."

Moapa „vlak naast iem. zitten", ook in het Bar. *apa* „zijde, kant", wat in 't Bad. weder *papa* is. Waarschijnlijk is dit dus de oorspr. vorm. Vgl. ook Mal. *papan* „plank." *Mampoapaka* „flankeeren."

Napotingkaba „hij schrok ervan", st. *kaba*', Nap. *kara*.

Napembolia „hij legde voor haar neer, liet bij haar achter", st. *woli* „neerleggen." De *-a* is de Bad. vorm van het achtervoegsel, dat in 't Mal. *-kan* en in de meeste Tor. talen *-ka* luidt. In 't Bad. en Nap. heeft het de *k* verloren en is tot *-a* geworden. Voorb.: *noeholoana kaewa* „koop voor mij een vrouwenbaadje." Er zijn vormen waar *-ka* is achtergevoegd, zooals: *moanaka* „baren"; *tehawoeka* „verspreid" van de stammen *ana*' en *hawoe*'.

Hoera „gespitste bamboe” om vijanden of wild zich aan te laten verwonden”. In dit woord is *r* de klank, die onder de RLD-wet staat. De normale vertegenwoordiger van dezen klank is in het Bad. *r*, zooals blijkt uit de volgende voorbeelden: *hoera*, Mal. *soeda*, Tagalsch *soela*, Toba'sch *soega*; *pare* „rijst te velde”, Mal. *padi*, Toba'sch *page*, Jav. *pari*, Tagalsch *palai*; *are* „kin”, Mongond. *ajoj*, Bar. *adje*, Taw. *ade*; *poeroe* „gal”, Mal. *ampĕdoe*, Toba'sch *pogoe*, Minah. talen *apĕroe*; *bire* „schuim”, Toba'sch *boera*, Tagalsch *boela*, Soenda'sch *boedah*; *ori* „houtskool”, Tagalsch *oling*, Minah. talen *woering*. In *toadi* „jongere broer of zuster”, Sang. *toeari*, Tagalsch *ali*, Mal. *adik* is de klank door *d* vertegenwoordigd. In *ilo* „neus”, Mal. *hi-doeng*, Toba'sch *igoeng*, Soenda'sch *iroeng* verschijnt de klank als *l*, en in *ngaa* „scort”, Soendan. *ngarang*, Tagalsch *ngalan* is hij verdwenen, evenals in *pai boeloe* „gestampte rijst” voor *pare*, waarin *pai* gelijk staat met *pare*, zie boven.

Ladĭ „mes”, uit het Maleisch.

I kahonde'ena „toen het aldus was.” Voor „aldus” heeft het Bad. 2 woorden: *honde'e* slaat op hetgeen nog gezegd zal worden, *hondo'o* op hetgeen al gezegd is.

Moranga-ranga „gezelschap houden” st. *ranga* „kameraad”. Vgl. Mal. *dĕngan*.

Oewai, Nap. *owai*, vaak verkort tot *wai*, wanneer voorkomend in 't midden of aan 't eind van een zin, Bar. *oeĕ* „water”. *Moewahingi* „bewateren, bevloeien”; *oewai mata* „traan”; *mata oewai* „waterleiding.”

Noepambala'a „spreid voor haar uit”, st. *wala*.

Ale, Taw. Leb. Bar. *ali*, Tontemb. *a'li*, Boeg. Mak. *djali* „slaapmatje.” Vgl. Bar. *ale* „band, vlechtsel, ring en dergel. van rotan.” *Alehe*, Nap. *alihi* „wat als matje dienst doet, onderlaag”, bijv. pisangbladeren; *moalehengi* „als mat gebruiken”. *Alehe* staat voor *alese* uit *alisi*. De stam is genomen van den vorm van het deelwoord met suffix *-si* „een mat spreiden over.”

Kasoro „matras.”

Hambika' „één deel.” *Mobika'* „kloven, splijten.” Vgl. ook *mobeka'* intens. vorm *mobengka'* „openen, vaneen doen.”

Hawi', Bes. *sawi'* „slaaf”, eigenl. „de bovengekomene.” Vgl. *mosawi' dara* (uitdrukking alleen door de ouderen gebruikt) „op een paard gaan zitten”. *Pakoel'sch sawia* „paard”. Vgl. ook Nap. *hawe* „aankomen” en Bad. *mehawe'* (*mesawe'*) „op een paard, in een prauw gaan zitten.”

Ka'ia „veel”, vgl. Mal. *kaja* „rijk.”

Tadoelako „leider.”

Mehoengkoeki „omsingelen”, st. *hoengkoe'*, Leb. *doengkoe* „dichtbij.”

Metarahoe „vuile, slechte, vernederende taal spreken.”

Toe'ana „edele,” letterlijk „zijn oudheid.”

Kamioe „gijlieden.”

Mewini „een rok (*wini*) dragen.” *Wini* is waarschijnlijk een breed uitgevouwen Iap. Vgl. *mobinihi* „uitspreiden.” *Topewini* „wini-draagster.” *Wini*² Nap. „rokje” voor de geesten(?), een rood en wit gekleurd reepje foeja, neergezet in 't rijstveld bij 't planten. Zie verder hierboven onder *tawine*.

Mepoeroeka „een broek dragen” uit 't Boeg. *poeroekeng* „voorzien van een zakje.” *Topepoeroeka* „broekdrager.”

Mepewe „een schaamgordel dragen”, Taw. *mepewo*, Leb. *mepiwi*. Stam van *mepewe* is *wewe* „omwikkelen.”

Mawodo „onwillig, geen zin erin hebben, ervoor bedanken.”

Boengka „aanvaller, die plotseling komt.” *Moboengka* „overvallen”, ook „ruzie maken, verrassen.” Vgl. *moboengkahi* „open maken”, en *baloengka* „ruim.”

Rapakatoe „zenden” is met causatief praefix gevormd van *katoe*, dat in de Tor. priestertalen „vallen” beteekent. In het Bad. heeft *makatoe* reeds de bet. van „breken, afbreken”, dus de gevolgen van het vallen ondergaan.”

Kaewa „vrouwenbaadje” is in 't Nap. *kalewa*, Leb. *kělewa*. Het woord heeft dus de *l* verloren, evenals het Bad. *kaekoe*, Nāp. *kaloekoe*. Het is w. s. hetzelfde woord als het Mal. Jav. *kělewang*. Het Bare'e heeft *kawela* „zwaard”, w. s. omzetting voor *kalewa*. De oorspr. bet. zou dan zijn „schede, huisje” (vgl. Bar. *baeega* „schaamgordel” en Boeg. *baroega* „hut”. In het Parig. wordt het zwaard *goema* genoemd, hetwelk in 't Bar. de oorspr. betekenis van „schede” nog heeft, vgl. Mal. *roemah* „huis.”

Sepe, eene oude vestiging van lieden welke in het tegenwoordige *Boelili*, waar men nog de *Pada i Sepe* „Sepe-vlakte” vindt hun woonplaats hadden. Vandaar uit stichtte men het dorp *Sepe* in het N. van *Bada*. Hier had men veel te lijden van de Koelawiërs. Volgens de overlevering waren de lieden van *Sepe* zeer rijk: armbanden, speerschachten, zelfs de etensbakken der varkens waren van goud; de kippennesten, gewoonlijk van gespleten bamboe gemaakt, waren in *Sepe* van buffelhuid; ook de kleeding was veel mooier dan die der andere *To Bada*. Die groote rijkdom wekte de jaloezie op der stamverwanten en deze waren het, die den Koelawiërs verzochten de lieden van *Sepe* uit te moorden. Onder het voorwendsel vrede te willen sluiten waren de Koelawiërs in grooten getale naar *Sepe* gekomen en noodigden de lieden van *Sepe* uit om 's avonds te *moraigo*. Men *moraigo*-de den geheelen nacht door. Tegen den morgen echter grepen de *To Koelawi* naar het zwaard en dooden de meeste mannen van *Sepe*, de vrouwen sleurde men mede. Toen ze echter niet vlug genoeg liepen, doodde men ze allen op één na. Deze keerde echter later naar *Bada* terug en vestigde zich in *Bewa*. Deze slachting zou aangericht zijn tijdens een doodenfeest, toen allen in het dorp waren, nu ongeveer 70 jaar geleden.

Ook vertelt men, dat even voor den aanval een aap en vervolgens een python goud op het graf van den gestorvene hadden gebracht ter grootte van een citroen, zonder dat men daar acht op had gegeven.

In de oudheid zou *Sepe* ook eenmaal verwoest zijn door eene aardbeving, gevolgd door eene overstroming, omdat eene jonggehuwde vrouw gedurende het op reis zijn van haar man hare lusten niet langer kon bedwingen en toen sexueele gemeenschap uitoefende met haar hond ¹⁾.

Toen *Sepe* door de Koelawiërs was verwoest stichtten de overlevenden het tegenwoordige *Kanda*, dat men voor een *kanda* „trom” van de lieden van *Bomba* kocht, en men omringde het nieuwe dorp met een dubbelen wal. Een ander deel vestigde zich in *Lamboe'* in het dorp *Bangko'*, gelegen op den top van den *Biri' Bangko'* „*Bangko'*-berg.” Later vestigden zich ook weer eenigen in *Bewa*. Oorspronkelijk waren er in *Bada* 3 stamdorpen: *Boelili*, *Bada ngKa'ia* en *Gintoe*, waarvan *Boelili* het oudste is, (zie ook de aant. bij *Boelili*). *Bakekaoe*, *Pada*, *Kanda*, *Bomba* en *Lelio* zijn van *Boelili* afkomstig; *Manoewana* en *Wonta'a*, dat zich later in *Taipa* een nieuw dorp stichtte, van *Bada ngKa'ia* *Kageroa*, *Tomehipi'* en *Toeare* van *Gintoe*. Zie verder Aanhangel.

Melae „te hulp snellen.”

Mabaa „licht.” Dit woord heeft evenals *ngaa* tusschen de beide vocalen een *j* verloren. Het *Bad.* werkt de *j* overal weg. Soms wordt deze klank geocaliseerd tot *i* en daarna tot *e*. Zoo bestaat er bijv. een bijvorm *baea*. Het *Parig.* heeft *baja*, het *Boeg.* *badja* „morgenlicht”. *Tangaboa* „erf, schoongemaakte plek rondom een huis”, bet. dus eigenlijk „waar het licht is” in het overigens donkere bosch.

Noegagai „je zet door”, *Mal.* *gagah*, *Bad.* *gaga* „al te, erg.” *Ti'ara gaga koeisa* „ik weet het niet al te goed”; *ti'ara gaga ka'ia* „niet-al te veel”.

Het *-na'* van *mampombeala'ana'* heeft de klinkerscheidende consonant *n*, tot vermindering van opeenhooping van *a*'s, die anders zou ontstaan zijn. Waarschijnlijk treedt hier de oorspronkelijke vorm van het encl. pers. vnw. van den 1sten pers. op, die in het *Nap.* steeds *-na* wordt.

Amanta' „onze vader”, st. *ama*, *Bes. Nap.* *oema*, *Leb.* *oemě* „vader”. *Amanna Ambli'* (teknonymische naam) „de vader van *Ambli'*.” De vocatief is *oema-*

1) Heel wat dorpen zijn volgens de overlevering verwoest vanwege den nijd of toorn der goden, zoo is *Bada ngKa'ia* destijds door eene overstroming geteisterd vanwege het uitlachen van een hagedis, 3 maal afgebrand omdat de goden hen hunnen rijkdom benijdden; *Hidampoe'* in *Rampi'* verzonk in den vloed vanwege 't uitlachen van eene kat en een hagedis; ook aardbevingen ontstaan om het uitlachen van eene kat. In *Bomba* stortte ongeveer 40 jaar geleden bij de *Betaoea* een stuk van den berg omlaag, dat eenige dagen de *Belanta'*-rivier in haar loop stuitte en het land overstroomde, zoodat men naar de bergen vluchtte. Ook dit, evenals alle rampen, achtte men een straf der goden.

ma', waarbij dus de eerste lettergreep den zelfden beginner heeft gekregen als de tweede, want *oemama'* staat voor *mama'*. Zulke vormen zijn ontleend aan de kindertaal, daar kinderen, zolang ze nog krom spreken, de neiging hebben om van een 2- lettergrepig woord, dat met een klinker begint, de eerste lettergreep uit te spreken met den consonant waarmede de tweede lettergreep aanvangt. Zoo in het Bar. nene uit *nine*, een kindervorm van *ine* „moeder.” In het Koelaw. *nanoe* „vriendin” van *anoe*, „dinges.”

Hintaliamā „vader en kind”; *hintali'ina* of *hintaliana'* „moeder en kind”; *hintaliwoetoe'* of *kintaliadi* „oudere en jongere broer of zuster.” Bij afleidingen met het voorv. *hintali-* wordt slechts één der beide partijen genoemd, die in de beteekenis van het geheel begrepen zijn. *Hintali-* bestaat uit het voorv. *hi-*, hetwelk de eenheid aanduidt en het woord *tali-*. Dit praefix heeft in de Indon. talen verschillende vormen: *tali*, *tagi*, *taga*, *tag*, *tara*, *tala*. De algem. beteekenis is die van: liefhebben van, gaarne doende, steeds bezig zijnde met, verbonden zijnde met hetgeen het grondwoord aanduidt.

Natohoe' „hij doorboort het”. *Metohoe'* „steken”, st. *tohoe'*. Mal. *tosoek*. *Tometohoe'* „alang².”

Mampapoedoe „tot stomp of romp (*poedoe*) maken.” *Poedoemi gombonda* „hunne vergadering was afgelopen, de zaak was beslist”; *himpoe-doemi pobaloe'nda* „hun koop was afgesloten.”

Laloeta „woord, verhaal”, Bes. *laloeta*, Nap. Taw. Leb. Bar. *lolita*.

Menangi „overwinnen”, st. *nangi*, Leb. *nani*. *Manangi* „overwonnen.”

Melangka „hard loopen, vluchten”. *Rapelangkaha* „er wordt mede wegge-loopen”; *malangkati* „vlug, behendig.”

Rapawoelai „achtervolgd worden”, vgl. *mowoera* „verjagen, wegjagen.”

Toeke² „tot aan.”

Kaloemba' „avond”; *kaloemba-loemba* „tegen zonsondergang”; *loemba'na alo do'o* „aan den avond van dien dag.”

Ilī' „tusschenruimte, grens”. *Moiliki* „scheiden.” Dit woord is een der weinigen waarin eene oorspronkelijke *ē i* is geworden. Vgl. Jav. *ēlēt*, Boeg. *ēlē*. Er is in 't Bad. nog een nevenvorm *olo'*, Bar. *ojo*, Leb. *wolo*, in *pariolo'* „grens”, woordel. „wat zich steekt tusschen” (*ri olo'*). *Poiliki sala'* „eind van eene rechtzaak.”

Nahoho' inaona „zijn gemoed benauwde hem, hij had berouw.” De stam *hoho'* is ontstaan uit *soso'*, Mal. *sēsāt*, *sēsāl*. De grondbeteekenis is „eng, benauwd.”

Mototowi „verbondsluiten”, st. *toto*, vgl. *hintoto* „gelijk, in één lijn”. In het Bar. is *toto* „tegenpartij, tegenstander.” *Boejoe mototo*, gezegd van twee gelijkvormige bergen, die vlak tegenover elkaar liggen, Bad. *mombetoto*. *Moto-*

towi is dus eene wederzijdsche afspraak maken, twee partijen vormen, doch met het doel zich te verbinden. De zwaarden werden uitgewisseld, opdat de partij, die het verbond zou verbreken, door de tegenpartij zou worden gedood met hunne eigen zwaarden ¹⁾).

Morampoe „verzamelen”.

Baoela „buffel”, *Seko baloelang* „dikhuidige.”

Piho „zwaard”, vgl. *Mal. pisau. Pandora' piho'* „ondereind der zwaard-schede.”

Mampewe'i „toestaan, geven”, st. *we'i*, *Bar. mbai, wai*, *Mam. bea*, *Mal. bēri*, ontstaan uit *baia*, d. i. *bari* met het achtervoegsel *-a*, dus „geven aan.”

Tanda' „bewijs, teeken”, *Bar. tondo. Motanda'i* „een teeken aan iets geven”; *tanda' i koana* „rechts”; *tanda' i Biti Alo* „tegen het, in het Noorden”.

Mehoehē' „koken”, st. *hoehē'*. *Pinehoehē'* met infix *-in* — „kooksel.”

Mangkola' „oplepelen, opscheppen”, st. *kola'* „lepel van klapperdop.”

Hambolo' „één samengepakte hoop, één groep.” Ook de Melkgew wordt *bolol'* genoemd. Wellicht is uit deze stam ook te verklaren den naam *Tamoengkoe Molo'*.

Ande'ami „jullie eten”. *Ma'ande'* „eten”; *Bar. mangande* „vreten, grazen, weiden; *meinande'* „op eten uitgaan in een ander dorp of land.” *Inande* is in de woeraketaal v/h *Bar.* het woord voor *kina'a*.

Koepoto' „ik pak het in.”

Tawe' „blad.” *Tawe' laho'* „voorhuid.”

Boelili, st. *lili* „draaien”. Het dorp zou aldus genoemd zijn volgens een andere overlevering, omdat kort na de vestiging een oude man met grooten baard het dorp was rondgegaan (*mamboelili*). De stam komt met en zonder hamzah voor: *molili* „draaiend roosteren van eene maiskolf”; *melili'* „een omweg maken”, ook „omloop v. e. zweer”; *tawoelili* „kruin”. Vgl. ook den stam *leli: leli²* „rondom”; *koelēli* „ik loop er omheen”; *mantolelingi* „omringen, omheen loopen”; *boeleli* „hagedis” ²⁾).

1) Voor dat men ten strijde trok dreef men alle buffels in eene omheining en doodde er één. Ieder die een stuk vleesch aanvaardde toonde daardoor mede te zullen strijden. Liet echter een edelvrouw de buffels uit de omheining, dan ging men niet ten strijde of staakte den strijd. Zij verbond zich dan den vrede te zullen bewerken. Ook gebeurde het een keer, dat de *To Pekoerehoea* ten strijde trokken tegen de *To Bada'*. *Penoekoe*, een edelvrouw van *Kanda* legde toen een stuk witte foeja op den weg en bewerkte daardoor den vrede.

2) De eerste man die zich in *Bada'*, in *Boelili* vestigde zou een Lamboe'sch edelman geweest zijn, volgens anderen een *Poe'oemboto*'sch edelman; omdat hij zich met een dier had afgegeven was hij door zijne medeëdeln uitgestooten. Na niet langen tijd werd hem den oorlog aangedaan en verhuisde hij naar *Pekoerehoea* (Napoe) en stichtte een dorp te *Beaee*, doch werd van daar door de *To Pekoerehoea* verjaagd. Hij keerde naar *Bada'* terug en stichtte een dorp te *Sepe*. Toen zijn zoon op een keer ging visschen bij *Toempoe Ara* (een groot Eggend vrouwenbeeld, dat haar vereerders rijk maakt) vischte

Bomba „Maranta dichotoma”, wordt veel als bindsel gebruikt. Hier dorpsnaam.

Manonto „recht, juist, eerlijk”, st. *nonto*, Nap. Taw. Bar. *noto*. *Menonto* „recht op ie. afgaan”; *mopakanonto* „recht maken, verklaren.”

Tomehipi', st. *hipi'*, N. *hoepi*, Leb. id. *Mehipi'* „klemmen”. Het dorp wordt aldus genoemd, omdat het als 't ware tusschen de bergen ligt ingeklemd.

Kageroa „plaats der verwoesting”. Zoo genoemd omdat het eertijds door de Koelawiërs werd verwoest. *Magero* „verwoest”, st. *gero*, Leb. *kero*. Vgl. ook Bad. *mokero* „losmaken” en *mobangkero* „doodgooien”, zooals men dat gewoonlijk kippen, wilde eenden enz. doet.

Lima „vijf”, Leb. *limě*.

To-i-Kanda „lieden van *Kanda*.” Wanneer de eigennaam tweelettergrepig is voegt men voor dien naam achter *to* het voorzetsel *i* in. Is de eigennaam meer dan tweelettergrepig, dan doet men dit niet.

Pada „vlakte”, hier een dorpsnaam. De vroegere vestiging van de lieden van *Pada* heette *Bangkoilo*.

Mentara „overschieten, overblijven.”

Bewa „een stekelige liaan”, hier een dorpsnaam.

hij allerlei kookgerei van goud en tenslotte een geitje, dat zich na eenigen tijd ontpopte als eene schoone jonge dame. Zij werd de vorstin der lieden van *Sepe* en baarde vier jongens en 1 meisje. De jongens werden de vorsten (*datoe*) van *Bada ngKa'ia*, *Gintoe*, *Boelili* en *Bomba* en het meisje werd de vorstin van *Sepe*. Zoo komt het, dat een groot deel van de lieden van *Kanda* geen geitenvleesch eten. Zoo zouden de lieden van *Pada* geen hertenvleesch eten, omdat hun voorouders herten waren. In Besoa ziet men herten met een broek aan de achterpooten! De leden van *Bada ngKa'ia* zouden van een python afstammen. *Sepe* is dus het moederdorp.

Ook van een edelman in het vroegere *Biro* in *Pekoerehoea* wordt verteld, dat hij een geit vischte bij *Woerangka*. Van die geit zouden de Naapsche edelen afstammen.

Anderen beweren, dat de *To Napoe* van een gemsbuffel afstammen.

II. (Bada'sch Verhaal):

Manoeroe', zijnde een vorst der *To Raa*, reisde van zijne woonplaats in het Zuiden naar *Rano* ¹⁾. Van toen af werden de *To Rano* onderhoorig aan den vorst van *Paloppo*. Van *Rano* reisde hij naar *Pekoerehoea*, stelde daar een hoofd aan en beval dit naar den vorst van *Sigi* te luisteren. Van *Pekoerehoea* ging hij naar *Behoa*. De *To Behoa* werden nu slaven van *Sigi*. Van *Behoa* naar *Sigi* gaande stelde hij in *Sigi* een *Magaoe* aan. Vandaar trok hij weer naar *Koelawi*, waar hij, evenals in *Pekoerehoea* en *Behoa*, een hoofd aanstelde, het welk naar *Sigi* zou luisteren. Van *Koelawi* reisde hij naar *Bada'* en huwde daar een Bada'sch meisje. Toen deze daarna zwanger werd, reisde hij door naar *Rampi'* en op denzelfden tijd, dat hij aankwam in *Mokoeni'na* beviel zijn vrouw in *Bada'*. Deze zond nu lieden haar man achterop om hem van de geboorte kennis te geven.

Toen *Manoeroe'* van *Bada'* naar *Rampi'* reisde, heette *Bada'* nog geen *Bada'*. Doch met dat *Manoeroe'* hoorde, dat zijn vrouw was bevallen, nam hij *bada'* (curcuma) en liet dat zijn vrouw brengen als medicijn, hetwelk haar levenskracht zou versterken. Daarom wordt *Bada'* tot op dit oogenblik aldus genoemd ²⁾.

Manoeroe' echter was geen menschenkind maar godenzoon. Hij bad nu tot de goden en sprak een tooverspreuk uit, hij zeide: „Als ik werkelijk een godenzoon ben, geef mij dan uw drinknap tot badkuip voor mijn kind.” Dit werd toegestaan en van dat oogenblik af aan waren er *kalamba'* in *Bada ngKa'ia* ³⁾.

Vervolgens reisde *Manoeroe'* langs den *Lala Datoe* „Vorstenweg”, die dicht bij *Leboni* is, naar het dorp zijner inwoning. Aldaar was een godendochter, die, toen *Manoeroe'* naderde, zich verborg in het gat van een *bilo'* ⁴⁾. Met dat nu *Manoeroe'* in het dorp kwam ⁵⁾ vroeg hij naar het meisje, doch niemand wist waar zij zich verborgen had. Toen zeide *Manoeroe'*: „Hakt dien *bilo'* door.” Men hakte den *bilo'* door en *Manoeroe'* nam het meisje tot vrouw. Zij baarde hem een jongen en een meisje. Dit waren de eerste menschen.

1) Bedoeld is *Rano-Poso'* „*Poso'*-Meer.”

2) Volgens een ander verhaal noemde hij *Bada'* met dien naam om de vele curcuma (*bada'*) die er voorkwam.

3) Men vertelt ook, dat de *Datoe* van *Loewoe* gezaïnten zond om één der groote steenen potten (*kalamba'*) te *Bada ngKa'ia* te halen om hem als badkuip te dienen. De pot viel echter om en onverrichter zake keerden ze naar hun land terug.

4) *Gigantochloa aspera* Kurr.

5) Hij reed op een witten buffel met als zadel *bare'a*-bladeren. Daarom eten de lieden van *Wai Boenta* geen witte buffels en *bare'a*.

Op zekeren dag vroeg zijn vrouw hem de faeces van hun kind met de hand af te vegen. Hij wilde dit niet en liep van nijdigheid weg. Nadat zijn vrouw eenige dagen op hem gewacht had, en het scheen of hij nooit meer terug zou komen, ging ze hem achterna. *Manoeroe'* echter was al een heel eind weg en, ziende dat zijn vrouw hem trachtte in te halen, liet hij midden op den weg een groot vuur ontsteken, opdat zijn vrouw er niet voorbij zou kunnen komen. Maar zij, er bij gekomen zijnde, uitte een tooverspreuk, zeggende: „Als ik, evenals mijn man, van de goden afstam, dan moge het vuur gebluscht worden.” Toen doofde het vuur en zij vervolgde haar weg.

Manoeroe', ziende dat zijn vrouw hem toch nog zou inhalen, bad wederom tot de goden, zeggende: „Als ik dan toch werkelijk een godenzoon ben dan moge er een ladder van den hemel dalen, opdat ik zoo naar boven kan klimmen.” Het duurde niet lang, of werkelijk, daar daalde eene reuzen-liaan van den hemel op aarde. *Manoeroe'* klom nu ijlings naar boven en, in den hemel aangekomen, hakte hij de liaan af, zoodat deze op de aarde stortte. Daarom is deze liaan zoo gedraaid, omdat hij onder het vallen in elkaar kronkelde.

Niet lang daarna kwam zijn vrouw aan en, ziende dat haar man reeds in den hemel was en de liaan had afgehouden, bad ze tot den regenboog. De regenboog werd nu neergelaten en *Manoeroe's* vrouw klom er in en volgde haar man, haar twee kinderen achterlatende, van wie de edelen afstammen.

III. (Leboni'sch Verhaal).

Manoeroe' reisde van *Bae Boenta* over *Mokoeni'na* naar *Rano*, *Pekoe-rehoea*, *Behoa*, *Sigi*, *Koelawi*, *Bada'*, bij welke gelegenheid *Bada'* aldus werd genoemd naar de medicijn, die *Manoeroe'* vanuit *Mokoeni'na* naar zijn vrouw in *Bada'* zond.

Van *Mokoeni'na* reisde hij naar *Hoelakoe'*, dicht bij *Leboni*. Dit dorp werd genoemd naar de hoelakoe' ¹⁾, die *Manoeroe'* aldaar speerde.

Van *Hoelakoe'* reisde hij via *Bangko'* naar *Kana Leboni*. Door den honger gedreven plukte hij *Leboni*-vruchten. Den naam wist hij er niet van, doch na lang zoeken in zijn boeken ²⁾ vond hij den naam *Leboni*. Tot op dezen dag wordt die plaats daarom *Leboni* genoemd.

Vervolgens ging hij door naar *Kamba*, waar hij een tijdlang verblijf hield.

Van *Kamba* reisde hij weer naar *Pamona* in *Rato* en bleef daar eveneens een poosje wonen om daarna zijn reis voort te zetten via *Kawanga* tot boven op den berg *Tobengkeli*. Toen hij daar geen water vond, sprak hij, voor een grooten steen staande, de volgende tooverspreuk uit: „Als ik werkelijk van den hemel afkomstig ben, dan moge er water uit dezen steen komen, wanneer ik die met de punt van mijn staf aanraak.” Hij raakte nu den steen aan en er kwam water uit. Toen hij voor de tweede maal den steen aanraakte, vloeide er palmwijn uit. Na er van gedronken te hebben, trapte hij het gat weer dicht, zoodat er geen palmwijn meer uit kwam. Want, wanneer de palmwijn zou blijven vloeien, zou ze tenslotte niet meer zijn te krijgen. Daarom noemt men tot op dezen dag dien steen: *Oewai Manoeroe'*; er vloeit nu nog heerlijk water uit.

Vandaar wandelde hij regelrecht door naar *Wotoe'* en van *Wotoe'* naar *Bae Boenta*. In *Bae Boenta* aangekomen, kroop hij in een bamboe.

Terzelfder tijd gebeurde het, dat *Baloilo* iemand uitzond om water te halen en langs den bamboe komende, verwonderde zich de uitgezondene met schrik, dat de bamboe gespleten was. Hij hoorde een stem vanuit den bamboe, die riep: „Wie ben jij, die daar voorbij gaat?” De waterhaler antwoordde: „Ik, Heer.” Toen zag hij *Manoeroe'* in een mooi, zeer blinkend kleed en deze zeide tot hem: „Ga naar *Baloilo* en zeg tot hem: „Wanneer gij nog van *Manoeroe'* houdt, breng hem dan een witten buffel, opdat hij daarop rijden kan.” De aangesprokene ging nu naar *Baloilo* terug en bracht de woorden van *Manoeroe'* over. *Baloilo* ving nu een witten buffel en bracht dien aan *Manoeroe'*. De aangekomene zette zijn muts af, waarna *Baloilo* bevel ontving een varenblad af te snijden en dit op den buffel te leggen. *Manoeroe'* reed nu op den buffel het dorp binnen. Hij bouwde daar een huis en sloot dit af met 7 gor-

1) *Paradoxurus Musschenbroekii*.

2) *Manoeroe'* als edelman van *Bae Boenta* kende het Boeg, letterschrift.

dijnen. Hier was het alleen *Baloilo* toegestaan om met *Manoeroe'* te spreken. *Manoeroe'* beval vervolgens aan *Baloilo* een vrouw voor hem te zoeken.

De *To Leboni* en *To Rampi'* erkenden hem als hun vorst. Onder *Manoeroe'* stonden: *Baloilo*, *Mokole*, *Ampoe Lemba*, *Pabisara* en *Wola*. De schatting van *Leboni* en *Rampi'* bestaat uit rijst, kippen, foeja en goud. Dit laatste moest alleen door *Rampi'* opgebracht worden, daar zij eertijds in opstand waren gekomen. Die schatting werd den *Mokole* ter hand gesteld, die ze na ze onderzocht te hebben door *Baloilo* naar *Manoeroe'* deed brengen. Bij *Manoeroe'* aangekomen zette *Baloilo* zijn hoofddoek af en liet vervolgens een witte kip los met gelen snavel en pooten. *Manoeroe'* gaf nu aan de schattingbrengers gepofte rijst, wiesch zijn voeten, waarna hij het water in een bamboe-koker deed en dit hun eveneens ten geschenke gaf. In het dorp teruggekomen vierde men feest. Het water bewaarde men goed om er later de rijst mede te besproeien, opdat deze wel zou gelukken.

Hij had drie kinderen waarvan de oudste in *Bada'* woonde, de middelste in *Paloppo* en de jongste in *Sigi*.

IV. Topohoe Pitoe 1).

(Napoe'sch Verhaal).

Io²roe maihe moahoe taoena i Rato pitoehē. Hadoea toeananda. Kapa-doenda mai hangko i Rato, moelahē mai rara i Bolowatoe, hangko i Waroë mai. Kahawenda iwongko boeloe, oe mampetiro ngamba Pekoerehoea, pane raoeli: „Aginta lao moahoe i lembo iti.” Tangana mani mopandoeloe. Mempanaoeloemohe mai taoena pitoe iti, moloeloemaohe moahoe.

Tanganda moahoe, ralambimi lando noea, i kaarana wanoea Lamba ide-ide. Kahawenda inditi mohoedahe momama-mama. Tanganda mohoeda-hoeda, raita hangka soe haogoe i holanda. Tingkarahe moita soe iti, lawi itanga pandoeloe oto!

Hangka indo metoedoemi toena iti lao mampeita soe, mole ba ara taoena. Lao mpöeoemi to ratoedoe, mengkahe i soe, napeita ara mpoeoehē taoena ntaliana, paka tawine. Anana iti ana ntowawinemi, paka bana pea napowini, melangke hai mekala boeke. Mesoelemi taoena to ratoedoe iti lao mampetoemboei i ampoena. Kanahadina pea toena lolitana, lioe² mboeli napopesoele, naoeli: „Laohe noekoene, ane rapalioena, laona momama irihira.” Mesoele mboelimi toratoedoe iti. Mehanahe to i soe: „Io, kipomaroa.” Mengkahemi toena lao momama. Tanganda momama, mekoenemi toena i Rato, naoeli: „Ane noepomaroa, maimona mentaka inde irikamoe.” Naoendemi ana ntowawine iti lolitana toena i Rato. Idomi hai rataoenamohe, noea pitoe baana rapetaoenai. Roomohe metaoena, mesoelemohe topoahoe iba, lao mai mangala ahe pitoe atoena matana hai taoena pitoe poelona.

Maimohe taoena i Rato, ralambi towawinena ampoenda romboeami wata-na, agaiana ampoenda matemī.

Bara mahae, moanami towawine iti, moropa anana, paka tobalilohe. Hangana hadoea Goema ngKoana.

I pesoepaana anana ampoenda mesoelehe To i Rato hantanga lao mai mangala topopaoeba rodoea hai baola pitoe baana, raposoesai, mopanoembai ana ngkoi iti.

Mahae-hae, mahilemohe anangkoi iti. Naoeli toadi: „Ide pea rai taloe woelana, hawemohe iwalinta.” Mekoene towoetoe: „Tooe mpoeoe, ene?” Mehana adina: „Tooe, agaiana bara manike rapakala. Pitoe belanda mai, paneke maala.” Toadi mangoeli: „Iko ioroe rapapate i kainina belana hai barana rapapoedoe, oio i kapitoena belana, pane inanta ratawani.”

Bara mpoeoe mahae, lioemi taloe woelana, hawemohe iwali hangatoe.

1) De Napoe'sche tekst van dit verhaal werd opgeteekend door Wijlen Zendeling P. ten Kate Ezn.

Mombealamohe tontaliadi hai taoena hangatōe, ranangihe, iwali lima poelonda mate, lima poelonda melangka. Nodo² peami hawe² i kapitoena belana. Ane rongatōehe mai, hangatōe maala, hangatōe mesoele. Agaiana bara raisa ane toioembahe iwalinda iti.

Hawemi i kaibana belana, naoelimi Goema ngKoana: „Iba mani woelana hawe mboelihe iwalinta, hai iko maalamona inditi, oio iboko.” Pane mopatoero inana, naoeli: „Ina, ane matemona, rapobabehiana loemoe, noetoëna iwoi sooe, hai ane rahoeve soenta, hai ratawanimoko iwali, noepegia sala karoona naande api loemoengkoe, bona noeala awoena noetambo, noeanti. Ane mesoelemoko mai i karatawaniamoe, mai noerampoe pentaraana boeoengkoe naande api, noewoli i loemoe, noetoë iwoi doehoenga. Hai lao masao taoena, raroesoena toeloe manoe, bona laohe koeporanga, lawi hangaa-ngaa bosa pea taoena toewo i tampo ide.”

Bara mpoeoe mahae, lioemi iba woelana, hawemohe iwali. I pombealanda ide rapapatemi Goema ngKoana.

Bara mahae hangko inditi, hawe mboelimohe hangoesoe, maihe mombabata. Tanganda mombela, rapakalami woetoena Goema ngKoana, barapi nasaoeroe moëwahe iwali. Opemohe mate tohampoadia iti, rahoevemi sooenda, ratawani inanda. Mesoelemohe iwali, raantimi inanda, hai mangalami awoe loemoena Goema ngKoana, nodo pangoelina hangko toewo mani. Pentaraana boeoena, aoe naande api, barapi mampaka rarampoe. Poloemaonda iwali iti, moelahe rara lao i Sigi, moisaoehe Sopo. Hangko inditi manotomi ka-To-Siginda.

Kahawena inana Goema ngKoana i Sigi, hoemalehe, i Paloe, i Sigi, barapi maoe mabaa, mapari pehadinda taoena. Mahaemi makaindi, langamohe toena hai kabilaha. Mahaemi makaindi, totona taloe woelana, mohawami toananda. To Sigi, morampoehe ope² toena hai kabilaha. Pane naoeli toena iti: „Nooembamoke, mapari gaga katoewonta, aginta menooe.” Mehanahe hantanga: „Nooemba, opemohe noekoene ope² topangisa?” Mehana toena: „Bara mani!” Panehe ratoedoe taoena lao mangala ope² topangisa. Poloemaonda taoena, paka mohoele peahē. Hawehe topangisa, hai rakoenehe, raoeli pea, bara raisa, ane apa pongkana pane makaindi. Hangko inditi naoeli kabilaha hadoea: „Agina lao mai raala olooe tobilō.” Laomohe toratoedoe mangala tobilō. Hawehe i tobilō, ranini mai. Hawemi i pogombo, pane rakoene To Bilō, raoeli: „Mole ba oio oto, tobilō, mangisa paneke node makaindi? Noeolia ngkai!” Mehana tobilō: „Apa kanikoeneangkoe to dana meita?” Pane hangko naoeliri tobilō katoena, naoeli: „Ara kae lao masao?” Mehana toena: „Io, lao ngkai mai masao, rodoea pea rasingki, ngkaia ngkai maroegi, mate.” Meokoene mboeli tobilō: „Ara kae metawani?” Mehanahe toena: „Hadoea pea, towawine, inanda ido to kipapate.” Mehana tobilō: „Itimi pongkana, paneke node makaindi, lawi Ala Tala iti nitawani.” Mehanahe toena: „Tooe, tobilō?”

Mehana tobiło: „Tooe!” Hangko inditi raelimi, ina rapopesoele tawaninda iti. Naeliri ido towawine: „Barapana maoe, lawi anangkoe, roomohe nipa-pate, hai bara wori maoe mabaa.” Panehe meahi-ahi toeana iti, bona mabaa pea. Pane mongkora tobiło: „Bona maoe pea tapopesoele, agina nipaara taoena iba atoena, tobalilo rongatoe, towawine rongatoe, bona naporanga rei mesoele tawanimi iti. Pane hangko maori mesoele tawani.” Raeli toeana: „Tooe, to-biło?” Naeli tobiło: „Tooe mpoeoe woa, toeana!” Pane hangko rapateroe-hoeri taoena iba atoena. Roo ido, mongkorami towawine iti, naeli: „Bona mabaami, nipalelea hooe taoena ope² mempidi, bona koesaoeroe mopakabaa. bona maroa wori peitami, ane mabaami.” Hangko inditi mempidihe taoena. Naalami towawine iti awoe, aoe natambo-tambo mai, nahawoeka i raa. Roo iti, pane hangko mabaari, naeliahe taoena: „Metotokimo kaoe! Nibila-kami matami!” Rapeita, mabaa mpoeoemi. Roo ido, mesoelemi towawine iti mai i Pekoerehoea, mamporanga taoena iba atoena.

Kahawenda taoena iti i tampo Pekoerehoea, mobondemohe i lembo iti, lawi tangana mani pandoeloe. Mowanoeahe i tongkoe²na, nakaarai wanoea Lamba ide².

Powanoeanda inditi rapahiroeroemi boeena Goema ngKoana, oe mentara naande api, rapailoemoe, ina ratoë iwoi doehoenga howa. Mobabehimohe hewanda. Tangandami mobabehi wanoeanda, doehoenganda, howanda, hawemi toeana hangko i Lamboe mai, lawi nawisi kai hangkatoeanana, pane mai meloho, mai i Bada, mai i Behoa, pane mai i Pekoerehoea, mowanoeami hoeng-koe i Watoe Taoe, i Bengki. Pane rahanga pea rai Bengki, lawi napowanoe-angi Bobengki oe hangko i Lamboe mai. Kapadoena mai Bobengki hangko i Lamboe, moanti mai baolana hantanga, hai ara mani iba poelona i Lamboe. Agaiana hawemi toeana iti i Pekoerehoea, mekoелеle worihe mai baolana oe iba poelona iti.

Mowanoeami toeana iti, hai mobabehimi gimpoe baolana. Mohoedami monai laero hai nahoda embena i ana ngkaoe i tabangaa. Tanganami monai laero, toewo hangkani kaoe iti, mapangkami. Membalilimi toeana ina mangala embena, ina momama, mole napeitari, orami i toemoengkaoe. Tingkara laloena toeana, mampeita kaoe toewo sangalo iti. Hangana kaoe iti: Samambali. Laomi toeana iti i tomobabehi howa i wanoea Lamba, mekoene Ta Bobengki: „Nooemba, toeana, arami arii woemboena ide howanta?” Mehana toeana i wanoea: „Bara mani” Pane naeli Ta Bobengki: „Ane bara mani, oroepe oto kaoe mahile i tabangaangkoe, toewo sangalo pea, hangko inona doemondo toewo.” Naeli toeana i wanoea: „Ane nodo, tiomo! lao tapeita.” Hawemohe i Bengki, naoendemi toeana iti kaoe. Rahawakami ina mai rapo-papatei baola boela hambaa, i pongkana. Roo iti, ratiwimi kaoe iti, pane raanti rapoarii woemboe, napoharopoe howa. Ide² raelimi haropoe howa. Kaoe iti mopanga.

VERTALING.

De zeven jagers.

Heel lang geleden kwamen er zeven *To Rato* om te jagen. Eén was hun vorst. Toen zij van *Rato* hierheen vertrokken, volgden ze hierheen den weg over *Bolowatoe* via *Waroë*. Boven op den berg gekomen, zagen ze neer op de vlakte van *Pekoerehoea*, vervolgens zeiden ze: „Laat ons in die vlakte gaan jagen.” Ze waren nog steeds in het bosch. Ze daalden nu af die zeven lieden, al jagende.

Terwijl ze aan 't jagen waren, vonden ze een leger van den gemsbuffel, waar nu het dorp *Lamba* ligt. Daar aangekomen, gingen ze wat zitten pruimen. Terwijl ze daar zoo zaten, zagen ze plotseling een huis naast zich. Ze schrokken, dat huis ziende, want ze waren toch in het woud!

Toen zond de vorst iemand om naar dat huis te gaan zien of er soms menschen waren. De gezondene ging inderdaad, klom in het huis, en zag daar werkelijk eene moeder met haar kind, allebei vrouwen. Dat haar kind was al een maagd, die slechts stoffen ¹⁾ rokken had, beenringen droeg en de armen vol met koperen armringen had. De gezondene keerde terug om het zijnen heer te vertellen. Met dat de vorst zijne woorden hoorde, stuurde hij hem oogenblikkelijk weer terug, hij zeide: „Ga jij hun vragen, als zij het mij toestaan, ik met hen ga pruimen.” De gezondene ging weer terug. Die in het huis antwoordden: „Ja, wij vinden het goed.” De vorst klom op om te gaan pruimen. Terwijl zij aan het pruimen waren, informeerde de vorst van *Rato*, hij zeide: „Als jij het goed vindt, blijf ik hier bij jullie wonen.” Het meisje wilde die woorden van den vorst van *Rato*. Daarom werden ze getrouwd, 7 gemsbuffels werden geslacht ten behoeve van het huwelijksfeest. Klaar met het trouwen, gingen 4 jagers terug om 700 hakmessen en 70 menschen te halen.

Van *Rato* gekomen, vonden ze de vrouw van hun heer zwanger, maar hun heer gestorven. Niet lang duurde het of de vrouw baarde, tweelingen waren haar kinderen, allebei jongens. Een er van heette *Goema ngKoana* ²⁾.

Op den geboortedag van de kinderen van hun heer, keerde een deel van de *To Rato* terug om twee baboe's te halen en 7 buffels om het kind te befeesten, om het kind te *mopanoembai* ³⁾.

Na eenigen tijd waren ze groot die kinderen. De jongste zeide: „Nog maar slechts drie maanden en dan komen ze, onze vijanden.” De oudste informeerde: „Is dat werkelijk waar, vriend?” De jongste antwoordde: „Dat is

1) Een bewijs van grooten rijkdom, daar men gewoonlijk kleederen van foeja draagt.

2) Deze naam bet. „die zijn zwaard (schede) rechts draagt”. Hij was dus links.

3) Zie ling. aant.

waar, maar zij krijgen ons nog niet. Zeven maal komen ze, eer ze ons krijgen.” De jongste zeide: „Ik word het eerst gedood bij de zesde maal, en mijn hoofd zullen ze niet afhouden, jij bij de zevende maal, vervolgens wordt onze moeder krijgsgevangen gemaakt.”

Het duurde werkelijk niet lang, na ruim drie maanden, of de vijanden kwamen, 100 in getal. De gebroeders vochten met de honderd, zij overwonnen ze, 50 vijanden stierven, 50 gingen op den loop. Zoo gebeurde het tot de zevende maal toe. Als er 200 kwamen, werden er 100 gedood, 100 keerden terug. Maar zij wisten niet wat voor lieden hunne vijanden waren.

Bij de vijfde maal zeide *Goema ngKoana*: „Nog vier maanden, dan komen ze weer terug onze vijanden en ik zal dan gedood worden, jij later.” Daarna onderrichtte hij zijne moeder, hij zeide: „Moeder, als ik ben gestorven, laat er dan eene kist voor mij gemaakt worden, hang mij onder het huis, en als ons huis in brand wordt gestoken en de vijanden je gevangen nemen, wacht dan eerst tot mijne kist geheel is verbrand, opdat je haar asch kunt halen en die pakken in den plooi van je rok, neem die mede. Als ge hierheen terugkeert uit je gevangenschap, kom dan, verzamel het overschot van de verbrande beenderen, leg die in de kist, hang die onder den tempel. En gaan de lui snellen, dan moeten ze eieren tegen mij aangooien, opdat ik hen vergezelle, want zekerlijk zullen vele menschen in dit land leven.”

Niet lang duurde het, na ruim vier maanden, dat ze kwamen, de vijanden. In dezen hun strijd werd *Goema ngKoana* gedood.

Niet lang daarna kwamen er weer om te vechten. Terwijl ze aan het vechten waren, werd de oudere broer van *Goema ngKoana* gedood, hij kon de vijanden niet meer weerstaan. Nadat die gebroeders gestorven waren, werd hun huis in brand gestoken en hunne moeder gevangen genomen. Toen de vijanden terugkeerden, namen ze hunne moeder mede, en zij haalde de asch der kist van *Goema ngKoana*, zooals hij tijdens zijn leven had gezegd. Het overschot van zijne beenderen, die verbrand waren, om die te verzamelen had ze geen tijd meer. De vijanden volgden den weg naar Sigi, zij volgden den *Sopoe* stroomopwaarts. Van toen af was het duidelijk, dat het Sigiërs waren.

Met dat de moeder van *Goema ngKoana* in *Sigi* aankwam, overal in het rond, in *Paloe*, in *Sigi*, wilde het niet meer licht worden, de menschen hadden het erg moeilijk. Toen de duisternis lang geduurd had, werden edellieden en middenstanders zeer bevreesd. Reeds lang had de duisternis geduurd, juist drie maanden, toen de vorst van de Sigiërs beval alle edelen en middenstanders te verzamelen. Vervolgens sprak de vorst: „Hoe moeten we nu, ons leven is al te moeilijk, laten we maar zelfmoord plegen.” Sommigen antwoordden: „Hoe is het, heb je alle wijzen al gevraagd?” De vorst antwoordde: „Nog niet!” Daarna werden menschen uitgezonden om alle wijzen te halen, men vroeg hen, ze zeiden echter niet te weten wat de oorzaak van de duisternis was.

Toen zeide een middenstander: „Laat die gindsche blinde ¹⁾ gehaald worden.” De gezondene gingen den blinde halen. Bij den blinde gekomen, leidden zij hem aan de hand voort. In de vergadering gekomen, werd den blinde gevraagd, zij zeiden: „Ben jij het soms, blinde, die weet hoe het komt, dat we zoo in de duisternis zitten? Zeg het ons!” De blinde antwoordde: „Hoe komen jullie er toe, dat mij te vragen, die niet zien kan?” Eerst toen toch zeide hij hoe 't kwam, hij zeide: „Zijn jullie uit snellen geweest?” De edelen antwoordden: „Ja, wij zijn uit snellen gegaan, twee menschen maakten we maar buit, en velen van ons sneuvelden.” De blinde vroeg weer: „Hebben jullie ook krijgsgevangenen gemaakt?” De edelen antwoordden: „Eén slechts, eene vrouw, de moeder van hen die we doodden.” De blinde antwoordde: „Dat is de reden, dat we zoo in het duister zitten, want *Ala Tala* is het die jullie hebben gevangen genomen.” De edelen antwoordden: „Is dat waar blinde?” De blinde antwoordde: „Dat is waar!” Toen zeiden ze hunne krijgsgevangene terug te zullen zenden. Maar de vrouw toch zeide: „Ik wil niet meer, want mijne kinderen hebben jullie reeds gedood, en het zal ook niet licht worden.” Toen smeekten die edelen opdat het slechts licht zou worden. Vervolgens sprak de blinde: „Opdat ze maar zal willen, welnu verzamel 400 menschen, 200 mannen, 200 vrouwen, opdat die krijgsgevangene van jullie die op weg als kameraad heeft. Eerst dan toch zal de krijgsgevangene terugkeeren.” De edelen zeiden: „Is dat waar, blinde?” De blinde zeide: „Het is werkelijk waar, edelen!” Eerst toen toch werden 400 menschen bijeen verzameld. Toen dat klaar was sprak die vrouw, ze zeide: „Opdat het licht worde, zegt alle lieden in 't rond aan, dat ze de oogen sluiten, opdat ik het licht kan doen worden, opdat jullie weer kunt zien, als het licht is.” Toen sloten de menschen de oogen. De vrouw haalde de asch ²⁾ die ze in haar rok had gepakt, en strooide die in de lucht. Toen dat klaar was, eerst toen was het licht, ze zeide den menschen:

1) Een blinde of éénoogige ziet wat anderen niet zien en weet wat anderen niet weten.

2) Zonsverduistering ontstaat door twist tusschen *Boeriro'*, de zonnegod, en de maan, volgens de Leboniërs. De 7 dagen volgende op de zonsverduistering gelden als verbodsdagen. Gedurende die 7 dagen moet één Leboniër een witten hoofddoek dragen van geklopte boomschors. Daarna viert men feest en slacht een rood varken. Volgens de *To Bada'* ontstaat de iedere maand terugkeerende donkere maan, doordat zon en maan sexueele gemeenschap uitoefenen. Bij nieuwe maan mag men niet werken, daar deze anders niet zou uitkomen. Ook wel brengt men dezen verbodsdag in verband met de maandelijksche reiniging der maan, die men zich als eene vrouw voorstelt. Uit 't huwelijk van zon en maan ontstaan de sterren, zooals zon en maan voort zijn gekomen uit 't huwelijk van hemel en aarde.

Ook kan zon- of maansverduistering ontstaan door een aanval van daemonen. Men tracht die in *Bada'* op de vlucht te drijven door op trommen, blikken en koperen schalen te slaan of geweren af te schieten. Het aschwerpen in dit verhaal zal wel dezelfde bedoeling hebben. Een doodenziel verjaagt men uit huis door haar asch in 't gelaat of toe te werpen. Ook bij 't openen van een tuingebied strooit men asch op een viersprong om den doodenzielen het volgen onmogelijk te maken.

„Doe de oogen open! Doet jullie oogleden vaneen!” Ze keken en het was werkelijk licht. Toen dat afgeloopen was, keerde die vrouw naar *Pekoerehoea* terug, met zich nemende de 400 menschen.

In *Pekoerehoea* aangekomen, legden ze een akker aan in die vlakte, want het was nog bosch. Ze bouwden een dorp op een heuvel, waar nu *Lamba* is.

Toen ze zich daar vestigden, werden de beenderen van *Goema ngKoana*, die uit den brand waren overgebleven, in eene lijk-kist gedaan om onder den tempel gehangen te worden. Ze bouwden een tempel. Terwijl ze hun dorp bouwden en hunnen tempel, kwam er een edelman van *Lamboe*, die door zijne medeëdeln was uitgestooten ¹⁾, vervolgens wegvluchtte over *Bada*, *Besoa* naar *Pekoerehoea*, en een dorp stichtte dicht bij *Watoe Taoe*, te *Bengki*. Vervolgens noemde men die plaats *Bengki*, want *Bobengki* stichtte daar een dorp, die pas van *Lamboe* hierheen was gekomen. Vertrekkende van *Lamboe* hierheen, bracht hij een deel van zijn buffels mede, en er bleven nog 40 buffels in *Lamboe*. Maar toen die edelman in *Pekoerehoea* was aangekomen, kwamen ook die 40 buffels hem achterna.

Die edelman bouwde een dorp en maakte een buffelkraal. Hij ging zitten om rotan te splijten en hing zijn pruimzak op een jong boompje op zijn erf. Terwijl hij aan 't rotan-splijten was, groeide het boompje plotseling en werd hoog. De edelman draaide zich om, om zijn pruimzak te halen om te pruimen, maar daar zag hij hem ginds boven in den boom. De edelman schrok, ziende dien boom, die in een dag hoog werd. De naam van dien boom is: *Samambali*. Die edelman ging naar de tempelbouwers in het dorp *Lamba*, *Ta Bobengki* vroeg: „Hoe is het, edelen, is er al een balk om den nok van onzen tempel op te doen rusten?” De edelen in het dorp antwoordden: „Nog niet.” Toen zeide *Ta Bobengki*: „Als er nog geen is, ginds op mijn erf is wel een groote boom, hij werd in slechts één dag groot, eerst vanmorgen vroeg begon hij te leven.” De edelen in het dorp zeiden: „Als dat zoo is, vooruit! laat ons gaan kijken.” In *Bengki* aangekomen, wilden de edelen den boom wel. Ze bevalen

1) Volgens de *Leboniërs* had deze man zich aan een schandaad schuldig gemaakt. Van een echtpaar uit *Rampi*, dat vroeg te overnachten in de smidse, had hij den man de beenen tot aan den romp afgebrand onder 't oog van zijne vrouw. Daarna had men de vrouw de penis van den man in de vulva gebracht en haar naakt weggezonden. De familie nam daarover wraak en verwoestte, behalve *Bengki* nog 4 dorpen. Een dergelijk verminken van leden van een anderer stam schijnt meer te zijn voorgekomen. Een oorlog tusschen de *To Bada* en *To Kinadoe* had een zelfde geval als oorzaak. De verhuizing van dezen edelman naar *Pekoerehoea* is 4 geslachten geleden.

Inderdaad beweert de familie van het landschapshoofd van *Behoa* en van de vrouw van het *Napoe*'sche landschapshoofd een *To Lamboe* als voorvader te hebben gehad. Deze voorvader kwam met 7 buffels naar *Behoa*, huwde daar en kreeg kinderen. Later trok een deel naar *Napoe* en vestigde zich te *Watoe Taoe*, een ander deel ging naar *Hoekoe* in *Napoe*. In *Hoekoe* werden ze beoorloogd door de *To Lindoe*. De overgeblevenen vestigden zich daarna te *Pampoëa* aan den bovenloop van de *Malame*.

een witten buffel te doden voor den boom, aan zijn voet. Toen dat afgeloopen was werd die boom omgehakt, vervolgens medegenomen om als steunbalk van den nok te gebruiken, om als *haropoe* ¹⁾ te dienen in den tempel. Heden noemt men hem tempel-*haropoe*. Die boom is gevorkt.

1) Zie ling. aant.

AANTEKENINGEN.

Topoahoe „jager”, st. *ahoe* „hond”. In 't daaglijksch leven wordt een hond *dike* genoemd.

lo²roe „in 't allereerste begin, heel lang geleden.”

Rato, naam van een landschapje in de onderafdeeling *Masamba*'.

Padoe „vertrekken.”

Waroë, een voormalig dorp der Topebato ten W. van het huidige *Banano*. Door de Topebato wordt dit dorp nog steeds als één der moederdorpen van hunnen stam beschouwd.

Pane „vervolgens.”

Mangoeli „zeggen, spreken”, st. *oeli*.

Lembo, Mal. *lěmbah*, *lěmbang*, Bar. *jombo* en *lemba* „vlakke.”

Mopandoeloe „in het bosch (*pandoeloe*) loopen.”

Mempanaoeloe „af dalen v. e. hoogte, berg.”

Lando „leger, verblijfplaats van dieren.”

Noea „gemsbuffel.”

Sooe „huis.”

Haogoe „één stuk, één exemplaar”, st. *ogoe* „soortwijzer voor dingen van onderscheidenen vorm. *Maliogoe* „rond”; *maliogoe laloena* „oprecht, eerlijk, rond van hart.”

Hola „op zijde”, *i holana* „op zij van hem.”

Metoedoe „sturen, zenden, aanwijzen”, Mal. *toendjoek*.

Langke „enkelring.”

Boeke „vol.”

Mampetoemboei „mededeelen”, st. *toemboe*. In 't Bad. heeft het meer de beteekenis van „nadoen, oververtellen, vertellen.”

mBoeli „weer”, Taw. *mboei*.

Mentaka „zich hechten aan iets.” Ook gezegd van iemand, die in een ander dorp dan het zijne komt wonen.”

Naoende „hij wil, hij wenscht het.”

Rataoena „zij werden gehuwd,” st. *taoena* „mensch.” *Mampetaoenai* „huwelijksfeest vieren met.”

Moropa „aan elkaar verbonden, tweeling.” Nevens deze uitdrukking heeft het Bada'sch *morapi*, Bar. „tweeling”, gezegd van boomen of vruchten, die aan elkaar gegroeid zijn. De stam *ropa* zal wel dezelfde zijn als *gopa* „op elkaar sluitend”, zooals bijv. het deksel op eene doorkist. Vgl. Bar. *ropa* „goed passend,” zooals een juist antwoord op een vraag.

Mesoepa „uitkomen”, st. *soepa*, Leb. *hupa*'. Vgl. Bad. *hopa*' in *pohopa*'

„medicijn” en *hoepa* in *mehoepa* „bespuwen met medicijn”, lett. „te voor-
schijn schieten.”

Mopanoembai is af te leiden van den stam *soemba*, Bad. „vinden, aan-
treffen”, Nap. *hoemba* „onverwacht aantreffen, verrassen”, zooals ook in het
Bare'e *montjoembani* wordt gebruikt van het plotseling verschijnen en opklim-
men in den dorpstempel van koppensnellers, die juist terugkomen en den tem-
pel, die tijdens hun afwezigheid is gesloten geweest, weder ineens betreden.
Het *mopanoembai* heeft in *Napoe* plaats met meisjes en jongens beneden 6
jaar om hen in te wijden tot het ondergaan van het bestippelen en bestrepen
van het gelaat met een zwarte hars van de *nompi*². Het volksgeloof in *Bada*'
wil, dat deze stippels en strepen na den dood worden tot fakkels ten gebruike
op den weg naar het zielenland, *Palapi* geheeten. Vgl. ook wat de Heer Kraayer
van Aalst *Nefoe* laat zeggen: „Ik zat en keek naar de zielen der afgestorvenen.
Zij hadden het vuur weer meegebracht, dat zij van *Oesif Neno* kochten, voor
de teekeningen op hun lichaam; maar *Nino* had heel weinig vuur; want haar
teekenen waren maar heel weinig, op haar armen en beenen.”¹⁾ Men acht
het in *Bada*' eene gelukkige omstandigheid te sterven terwijl men veel teeke-
ningen op het gelaat heeft. Alleen de vrouwen worden na hun dood beschild-
erd, *podana mai meanditoe* (opdat ze niet aan de overlevenden weer zullen
verschijnen). Niet onmogelijk worden de mannen na hun dood niet beschilderd,
omdat zij op jeugdigen leeftijd zich zelf een litteeken op den arm branden,
dat later als *boebe* „fakkel” in het zielenland dienst doet. Ook het goud, dat
men in *Bada*' den doode medegeeft dient als „fakkel” op weg naar 't zielen-
land. Wordt eene vrouwelijke doode niet beschilderd, dan zal zij onderweg
door andere zielen gedood worden. Kleine kinderen behoeven niet beschilderd
te worden, daar ze na hun dood begeleid worden door een ouden man. Niet
iedere overleden vrouw wordt echter beschilderd, alleen zij, wier voorouders het
ook steeds deden. 't Schijnt dus ook als herkenningsteeken bedoeld, opdat
de vroeger overledenen de beschilderden als hunne verwanten zullen herken-
nen. In *Napoe* zouden de dooden beschilderd worden, opdat hunne zielen lek-
ker zouden ruiken, wanneer ze door de vroeger gestorvenen worden afgehaald.

Anangkoi „kind”, ook „slaaf.” Letterlijke bet. „klein kind.” Vaak wordt
het ook gebruikt in den zin van „jeugdig, nog niet oud.”

Iwali „vijand”. Dit woord hangt ongetwijfeld samen met *bali* „kant, zijde”,
hambali „de eene, de andere zijde.” Wat het voorv. *i* beduidt is onzeker. Het
zou uit *si* kunnen ontstaan zijn.

Ene, aanspreekwoord in de bet. van „vriend.” *Iti bara maro'a, ene!* „Dat
is niet goed, vriend!”

Rapakala, samentr. van *rapakaala*, st. *ala* „nemen, halen.” *Mopakala*
wil dan zeggen „te pakken krijgen.”

1) M. N. Z. G. 66e. deel, 3e. stuk 1922, blz. 241.

Tawani „krijgsgevangene”, Mal. *tawan*.

Loemoe, B. *lomoe*, Bar. *jomoe* „lijkkist.”

Noetoëna „hang mij op,” st. *toë*.

Rahoewe „afgebrand”, st. *hoewe*.

Mampegia „wachten.”

Sala „eerst, voorloopig”. *Woea sala* „eerste pluk van boomvruchten.”

Awoe N. B. „asch.”

Noetambo „pak het in”, vgl. *tombo* „ombinden, inwikkelen.”

Masao „sneltocht ondernemen”, st. *sao*. Bar. *sajoe* „afhakken met een zwaard.”

Raroesoe „tegen iets aan gegooid worden,” st. *roesoe* „tegenaan komen, botsen.”

Bosa „veel.” *Taoena bosa* „de schare.”

Hangoesoe „een volgend deel,” st. *oesoe*. *Mombeoesoe-oesoe* „elkaar steeds opvolgend”; *topeoesoe i woetoe* „de daarop volgende in leeftijd.”

Nasaoeroe „hij kan het.”

Moëwa „weerstaan, tegenstaan”, *ewa*.

Boeena barapi mampaka rarpoe „zijn beenderen konden niet meer verzameld worden.” Dit *mampaka* is niet anders dan eene samenstelling van 3 voorv.: *ma-*, *pa-* en *ka-*, die wanneer zij voor een w. w. stam gevoegd zijn de bet. hebben van „slagen in, in staat zijn tot het werk, dat door 't grondwoord wordt aangeduid, bijv.: *ala* „halen”, *mampakaala*, slagen in 't halen, krijgen, kunnen bemachtigen wat men is gaan halen. *Mampaka* heeft zich echter ock tot een zelfstandig woord ontwikkeld. De w. w. stam, waarvoor het dan als praefix had moeten dienen, moet dan opnieuw vervoegd worden. Zoo is dus hier i. p. v. dat *mampaka* en *rarpoe* tot één enkelen vorm zijn samengevoegd, *mampaka* zelfstandig gebruikt, waardoor het noodzakelijk is geworden, dat *rarpoe* nog eens met het voorv. van den 3den pers. mw. moest vervoegd worden.

Moisaoe „stroomafwaarts gaan.”

Sopoe, een zijstroom van de Paloe-rivier.

Hoemalele, een -oem- vorm van *halele* „één rondgang.” *Mopalelea* „rondgaan bij iets.”

Menoo „zelfmoord plegen.” Bad. „vechten ten doode.”

Tobilo „blinde”, st. *bilu* „blind.”

Ranini „aan de hand geleid worden.”

Hoe „ginds.”

Mempidi „de oogen sluiten.”

Nahawoeka „zij strooide het uit”, st. *hawoe*. *Mohawoe* „zaaien.”

Mototoki „kijken.”

Nibilaka „openen jullie (de oogen).”

Tongkoe „heuvel, hoogte.”

Mopahiroeroe „bijeenvergaderen”, st. *roeroe*, B. *roro*’.

Howa, groote tempel, die zich alleen in ’t dorp *Lamba* bevindt. De overige tempels worden *doehoenga* „vergaderplaats” genoemd, st. *doehoe*, *roeroe* „verzamelen, vergaderen.”

Nawisi hangkatoeanana „zijne mede-edelen verstieten hem.” *Wisi Bar. bisi*, hetwelk de bet. van „op zijde duwen, op zijde schuiven heeft.” W. s. staat dit *bisi* voor *biisi*, van den stam *bii* „schuin, scheef.”

Meloho „vluchten, ontsnappen”, st. *loho* N. B.

Mekoelele „ie. achterna gaan,” lett. „rondgaan om ie. te zoeken.” Het woord wordt echter ook gebruikt, waar van „rondgaan” geen sprake meer is, maar alleen „regelrecht achterna loopen.”

Gimpoe „kraal, omheinde ruimte.”

Monai „(rotan) splijten.” Vgl. *tai* „snijden.”

Laoeroe „rotan”.

Nahoda „hij hangt het op,” st. *hoda* N. B.

Embe „pruimzak.”

Toemoe ngkaoe „opgeschoten boom.”

Samambali „boomnaam.”

Woemboe N.B. „nok”, Mal. boeboeng.

Oroepe „ginds.”

Doemondo „in de vroegte”, -oem-vorm van *dondo*. *Madondo-dondo* „zeer vroeg.”

Tiomo! aansporingswoord in de bet. van: „vooruit!” Van het woord *tio* zijn nog afgeleid *mampotio* „met zich mede troonen. nemen.”

Haropoe is de naam van de verzameling tropheeën en geofferde voorwerpen, die in den tempel gehangen worden aan één der palen waarop de nokbalk rust. Daar deze tropheeën de plaats innemen van gesnelde koppen, is het niet onmogelijk, dat het woord samenhangt met *ropoe* „uitgestorven.”

V. Toeka i langi. 1)

(Napoe'sch verhaal).

Hangkoia ara wanoea itanga mpada I wanoea diti bosa taoena maida, hai i tanganaara toeka hawe i langi.

Kaidonami kai ara hadoea ana ntoeana mogahi i tabangaa hai ranganaha. Ara wori inditi topombaoe, towawinehe.

Mogahimohe kai ido ana ntoeana, tetoenika kai gahina i topombaoe, kanahe topombaoe. Roempoemohe ido topombaoe, rawoenimi gahina ido ana ntoeana. Naperapi kai gahina, bara rawei. Hangalonami kai naperapi gahina, barapi rawei. Ido gahina ana ntoeana rawoeni kai towawine i lontoka wininda. Idomi hai roempoe ntepoemi, naeli kai ana ntoeana: „Ane barana niwei gahingkoie, koewinti deade ide toeka.” Hai lawi mahae naperapi hai bara rawei, nawintimi toeka diti. Kanawintinami toeka diti, matepomi toeka diti, pane kai manawo mai ido karontepona, pitoe kai alona kai pitoe wengina pane ope manawo. Ido kai katepoana, itimi, taita ara moboeloe i kana i Pemandoea. Pongkana ido toeka itimi Tamoengkoe Molo. Taoena aoe maida inditi, ope² melohomi. Idomi pane barapi rapowanoeangi inditi.

1) Napoe'sche tekst ontleend aan de nalatenschap van wijlen Zendeling P. ten Kate Ezn.

VERTALING.

De Hemelladder.

Vroeger was er een dorp midden in de vlakte. In dat dorp woonden vele menschen en in 't midden was een ladder tot aan den hemel reikende.

In die omstandigheden was er een edelknaap op 't erf aan 't tolleren met zijn kameraden. Ook waren daar stampsters, het waren vrouwen.

Terwijl die edelknappen aan 't tolleren waren, vloog zijn tol naar de stampsters, hij trof de stampsters. Die stampsters waren nijdig, zij verborgen den tol van dien edelknaap, hij vroeg zijn tol, zij gaven hem niet. Den geheelen dag vroeg hij zijn tol, ze gaven hem niet meer. Dien tol van den edelknaap verborg een van de vrouwen in de plooi van haar rok. Daarom werd hij reusachtig nijdig, de edelknaap zeide: „Als jullie mijn tol niet geeft, trap ik straks tegen deze ladder. Omdat hij er lang om gevraagd had en men hem den tol niet gaf, schopte hij tegen de ladder. Met dat hij tegen de ladder schopte, brak deze, vervolgens vielen de stukken neer, 7 dagen en 7 nachten duurde het voor 't klaar was met vallen ¹⁾. Die plaats der breking, dat is het hetgeen wij zien als heuvel bij de bron van *Petandoea*. Het begin van die ladder, dat is de *Tamoengkoe* Molo. De menschen die daar woonden, vluchtten allen. Dat is de oorzaak, dat het daar niet meer bewoond wordt.

1) Volgens een *Behoa*'sch verhaal viel de ladder om en brak midden door omdat er een hond tegen blafte.

AANTEKENINGEN.

Hangkoia „vroeger.”

Maida „wonen, verblijven, st. *ida*.

Topombaoe „stampsters”, st. *baoe*.

Tetoenika „tegen aan vliegen”, vgl. B. *toeni* „kinderboog.”

Kana „raken, treffen.” Wordt ook gebruikt in de bet. van „juist, zoo is 't” bijv. *Bara kana aoe noeeli* „het is niet juist hetgeen je zegt”, lett. „het is niet „raak.”

Roempoe „boos, nijdig.”

Lontoka „overhangende rokplooi,” st. *lonto*, B. *lontoe*.

Koewinti „ik schop er tegenaan”, vgl. ook *mowinti* „kuitschoppen.”

Deade „straks.”

Matepo „doorbreken.”

VI. To mampotawine to kai langi' mai.

(Bada'sch verhaal).

Arami taena hadoea, tomoane, eloemo'i, ti'arapi poina hai poama. Hangkani ia mao mampeita woehoe'na amana, hampale nahoemba woehoe'iti marira' oewaina. Hane'i nahanga': „Ba arami de'e taœna mai mohangoe woehoe' ki'!” Oepoemi moŀaŀoeta hondo'o, masoele'mi mao i tambina. Teoeme'na wo'o mao napeita, ambi² hondo'o imaindi, marira'. Hane'i nahanga': „Pegia kirana, koepenongkoki'i taœna iti!” Oepoemi nahanga' hondo'o, meboenimi i hambaji woehoe' iti. Ti'ara mani mahae peboenina, naitami mai hibaji' manoe², iraoa, hampale taœna moto kai langi' mai. Kaboetoena, lie² mebela, hane'i medoi i woehoe' iti. Taœna iti, pitoehe', paka tawine. Oepoe² mohe mao medoi, meangka'mi toœloe mao manggala wini hai kaewana do'o toadiadi, hane'i mao naboeni i tambina, hane'i masoele' maohe napeita. Nahoemba oepoemohe medoi, hane'i he nawee, nahanga': „Itimo komi dodo'o to paka mai morira-rira' de'e woehoe'koe!” Kaoepoenami mongkora' hondo'o, meleimohe rangana do'o to ra'ala waroe'na, rapalahimi adinda indo'o, lawi' ti'arapi nahoemba waroe'na.

Kapeleina rangana, teria'mi, hane'i napa'ambe'i toœloe pahoeana napowini. Hai nahanga' toœloe: „Ane maoeko mao i tambikoe', koepekiri ara pea waroe'moe koewe'iko'.” Kaindo'o naporangami toœloe mao i tambina, hane'i napa'ambe'i waroe'na. Agaiana bo'ia wo'o do'o to naboeni inina, anoena nawe'i. Kaindo'o napotawinemi dodo'o adinda toilangi', napopohanga'mi': Topitoe, palaiana, lawi pitoehe roengoe²na boetoe i woehoe'na.

Hane'imi kaindo'o kala'eami tawinena, bo mahae moana' hadoea tomoane. Tanga'na motapa tawinena, toœloe iti mao mekaœe. Masoele' kai pekaœeana, nahoemba tawinena moamoe' oewai. Naita oewai to na'amoe' iti malei. Nahanga' tomoanena: „Ti'ara maro'a babehiamoe moamoe' wahe'moe aginami mogaa'moke'.” Nahanga' tawinena: „Ane hondo'o, noewe'imo mai waroe'koe to noeboeni' iao.” Kaoepoena nawe'i tawine waroe'na, nahanga' tawinena: „De'e² kita' ina mogaa'mi'. Agaiana koehanga'ako', noerewoe maro'a-ro'a ana'ta', podana mate.” Oepoe mongkora' hondo'o, meleimi mao i langi'. Hangko indo'o ia peisa mao i langi', lawi' nahoemba womi waroe'na.

Mahaemi peleina tawinena, nakaharangi womi hoele', lawi' ana'na ti'ara ara napa'ande'ai. Kaindo'o ti'arapi hawe' ma'ande-ande' mamboeboehinao tawinena. Hane'i nahanga': „Ane to'oe toe'ana toieroengkoe', hai arai toeka'koe mao i langi' mambawa de'e ana'koe'.” Oepoemi nahanga' hondo'o, babami'. Naita ilindo'na mekatede' toeke² i langi', hampale toeka' mpoe'oemi'. Toeka' iti mombehahambika' hai tomaŀei hai tomaiti. Kaindo'o mengkahe'mi i toeka'

iti, hane'i teboea' i langi'. Kateboea'na, mamba'mi baba, hampaļe napeita mporagia moto de'e to napengkahe'i mai. Naita wo'o taoena mointo', hane'i mekoene', nahanga': „Ioemba tambina Topitoe?” Mehani' taoena iti: „Oraa'i, i woentoena wanoea.” Hane'i moļoemao womi'. Nahoemba womi taoena topo-bea, napekoene' wo'o, ambi² hondo'o pehani'na. Pitoe kanina mekoene', hane'i boetoe. Kaboetoena, hane'i napekoene' i poeë' tambi katoro'ana Topitoe. Kaindo'o helemohe taoena manginta to kai doenia hampaļe de'e boetoe i langi'. Hane'ihe mongkora' wøtøe'na Topitoe, rahanga': „Peita owei' mai tomoanemoe hai ana'moe metoetoeha mai i io.” Hane'i nahanga': „Ti'ara koepoinaļai ngkora'mi. Owei' nto wohera pa'i wo'oë i doenia, i apa wo'o doraporara!” Mahani' tomoanena: „Ti'ara, kai'mo'i dode'e, mengkahe'ka mai i mporagia.” Mehani' womi toadi-adi i topitoe, nahanga': „Ane to'oe kakamioenamo'i hai nidea'i mengkahe' mai i toeka'ki'.” Mehani' tomoanena: „Io!” Kaindo'o naperaomi mengkahe', agaiana ti'ara nadea', lawi' mairoeroe toeka' iti. Hane'i nahanga' womi': „Ane to'oe mpoe'oe toe'ana toieroengkoe', hai koe-dea'i toeka' de'e.” Ti'ara mahae, boetoe mai soë' mao moaha' kaļoepa'na i toeka' iti. Kaindo'o, makasami toeka' iti, nadea'mi mengkahe' mao i tambi.

Kaindo'o nahanga' womi Topitoe: „Ti'ara mani koepoinaļai kakamioena, sangadi nihoemba patoeroeangkoe deona, hane'i komi koepoinaļai. Oepoemi mongkora' hondo'o, napide'imi poindo'na, hane'i mao meboeni i patoeroeana. Hane'i womi napeli' tomoanena, ti'ara nahoemba. Kaindo'o masoesa' womi laļoena. Hane'i boetoe mai hamba'a pio²: Hane'i mekoene' pio² iti, nahanga': „Apa ra'i nipomasoesa'?” Mehani' taoena iti: „Lawi' ti'ara kihoemba Topitoe.” Nahanga' pio²: „Ane hondo'o, maimo komi koewawa.” Hane'i meoļa' i pio² boetoe i patoeroeana tawinena. Nahanga' tawinena: „Manontomi i la-ļoengkoe kakamioenamo'i.” Hane'i na'ala ana'na naria'i, lawi' poendami'.

VERTALING.

Iemand die een Hemelling tot vrouw nam.

Er was eens een mensch, een man, hij was reeds wees, hij had geen moeder en vader meer. Op een keer ging hij zien naar den vischvijver van zijn vader, daar vond hij het water van dien vijver troebel. Vervolgens zeide hij: „Misschien zijn er menschen onzen vijver aan 't afvisschen geweest met een handfuik!” Klaar met aldus te spreken, keerde hij terug naar zijn huis. Den dag daarop ging hij ook er naar kijken, evenals (precies) gisteren was hij troebel. Vervolgens zeide hij: „Laat hij zijn deel maar wachten, ik zal die menschen bespieden!” Nadat hij aldus gesproken had, verborg hij zich aan den anderen kant van dien vijver. Nog niet lang had hij zich verborgen, of hij zag iets komen gelijk (op de wijze van) een vogel in het luchtruim, daar waren het menschen, die van den hemel kwamen. Aangekomen, kleedden ze zich direct uit, vervolgens namen ze een bad in dien vijver. Die menschen, 7 in getal, waren allemaal vrouwen ¹⁾. Toen ze allen waren gaan baden, stond de wees op en ging de rok en het baadje halen van de allerjongste, vervolgens ging hij ze verbergen in zijn huis, daarna ging hij terug om naar hen te gaan kijken. Hij vond hen klaar met 't baden, vervolgens riep hij ze toe, hij zeide: „Jullie zijt het die steeds dezen mijn vischvijver komen troebel maken!” Nadat hij aldus gesproken had, gingen ze weg de kameraden van haar, wier kleeren weggehaald waren, de jongere zuster werd daar achtergelaten, want zij vond haar kleeren niet meer.

Toen hare kameraden vertrokken, weende zij, vervolgens gaf de wees haar zijn sarong, opdat zij die als rok zou gebruiken. En de wees zeide: „Als je naar mijn huis wilt gaan, ik denk, dat er dan wel kleeren voor je zullen zijn die ik je geef.” Toen vergezelde ze den wees naar zijn huis, vervolgens gaf hij haar kleeren. Maar niet die hij zoeven verborgen had, zijn kleeren gaf hij. Toen nam hij de jongere zuster van de hemellingen tot vrouw, hij noemde haar: Zevental, want met haar zevenen kwamen zij in 't begin bij zijn vischvijver.

Van toenaf was zijn vrouw zwanger, het duurde niet lang of zij baarde een jongen. Terwijl zijn vrouw boven vuur zat, ging die wees hout zoeken.

1) Zeven meisjes komen herhaaldelijk voor in de *Bada'sche* verhalen. Zij danken hun ontstaan vermoedelijk aan de Zevenster. Over de sterren en ook over hetgeen men bij dag aan den hemel ziet zijn heel wat verhalen in omloop. *Venus* (Bad. *pasoeia*, Bar. *pantjoela*, Bes. *Roemboeioe'*, ook wel genoemd *Palera Boë'*) is een hond, die 't eerst opkomt om de kookpotten van hun inhoud te berooven vóórdat haar makkers komen. Als morgenster zij de varkens in de mening, dat het nog nacht is en daardoor worden er velen gestoken. De schapenwolkjes zijn *dih'a'a baeola* „buffelvoetstappen, want ook de hemelgoden hebben buffels met 8 pooten en 7 hoornen. Ze verblijven in den 7den hemel.”

Terugkeerende van 't houtzoeken, vond hij zijn vrouw aan 't water warmen. Hij zag dat het water, dat zij warmde rood was. Haar man zeide: „Je doen is niet goed om je bloed te warmen, laten we maar scheiden.” Zijn vrouw zeide: „Als het zoo staat, geef mij dan mijn kleeren hier, die je vroeger verborgen hebt.” Toen hij de vrouw haar kleeren gegeven had, zeide zijn vrouw: „Nu zullen we scheiden. Maar ik zeg je, zorg zeer goed voor ons kind, opdat het niet sterve.” Aldus gesproken hebbende, ging ze weg naar den hemel. Eerst toen kon zij naar den hemel, want zij had haar kleeren weergevonden.

Lang na het weggaan van zijn vrouw, had hij er weer spijt van, want er was niet hetgeen hij zijn kind kon te eten geven. Van toenaf at hij zelfs niet meer vanwege 't denken aan zijn vrouw. Vervolgens zeide hij: „Als het waar is, dat mijn voorouders edelen zijn, dat er dan een ladder voor mij zij naar den hemel om dit mijn kind te kunnen brengen.” Aldus gezegd hebbende, regende het. Hij zag iets voor zich staan reikende tot aan den hemel, en daar was het eene heusche ladder. Die ladder was afwisselend (gedeeltelijk) rood en zwart. Toen klom hij die ladder op, vervolgens kwam hij boven in den hemel. Daar aangekomen, was de regen minder, en daar zag hij dat het de regenboog was dien hij beklommen had. Hij zag ook menschen stampen, vervolgens informeerde hij, zeide: „Waar is het huis van Zevental?” Die menschen antwoordden: „Ginds, aan 't eind van 't dorp.” Vervolgens liep hij weer. Hij vond weer menschen die boombast zochten, hij informeerde ook daar, precies zoo was hun antwoord. Zeven keer informeerde hij, vervolgens kwamen hij aan. Aangekomen, vroeg hij den heer des huizes de verblijfplaats van Zevental. Toen werden de menschen verwonderd, ziende iemand van de aarde ineens in den hemel aankomende. Vervolgens spraken de oudere zusters van Zevental, zij zeiden: „Zie daar je man en je kind je hierheen achterna komen.” Vervolgens zeide ze: „Ik geloof jullie woorden niet. Ze zijn toch daar beneden op de aarde, welken weg zouden ze nemen!” Haar man antwoordde: „Neen, wij zijn het hier, wij klommen hierheen langs den regenboog.” De jongste van de zeven antwoordde weer, zij zeide: „Als jullie het werkelijk zijn dan zullen jullie onze trap tot bovenaan kunnen opklimmen.” Haar man antwoordde: „Ja!” Toen probeerde hij op te klimmen, maar hij kon niet bovenaan komen, want die trap was glibberig. Vervolgens zeide hij weer: „Als het werkelijk waar is dat mijne voorouders edelen zijn, dan zal ik tot boven aan deze trap kunnen komen.” Het duurde niet lang, of er kwam een kat haar nagels slijpen aan die trap. Toen, die trap was nu ruw, kon hij tot bovenaan klimmen om in 't huis te gaan.

Toen zeide Zevental weer: „Ik geloof nog niet, dat jullie het zijn, tenzij jullie straks mijn slaapplaats vindt, zal ik jullie gelooven. Aldus gesproken hebbende, bluschte zij haar lamp uit, vervolgens ging zij zich verbergen in hare slaapplaats. Vervolgens weer zocht haar haar man, hij vond haar niet. Toen was zijn hart weer verdrietig. Vervolgens kwam er eene vuurvlieg aan.

Vervolgens informeerde de vuurvlieg, zij zeide: „Wat toch heb je tot verdriet?” Die mensch antwoordde: „Want ik heb Zevental niet gevonden.” De vuurvlieg zeide: „Als het zoo is, komen jullie dan mee, dat ik jullie breng.” Vervolgens volgden zij de vuurvlieg tot aan de slaappleaats van zijne vrouw. Zijne vrouw zeide: „Mijn hart is nu zeker ervan dat jullie het werkelijk zijn.” Vervolgens haalde zij haar kind en beweende het, want zij was verlangend.

AANTEKENINGEN.

Woehoe' „vischvijver.”

Marira' „troebel.” *Morira-rira'* „vertroebelen, troebel maken.”

Mohangoe „visschen met eene *hangoe* „handfuik”, waarmede men de vischen in ondiep water overstulpt, vervolgens ze met de hand door 't gat boven in de fuik er uit haalt.

Mebela „naakt” in 't bijzonder van 't onderste deel des lichaams. *Mobelangi* „ie. lichaam ontblooten, ie. naakt uitkleeden.”

Mowee „wee zeggen.” Een tusschenwerpsel bij den aanvang van eene vermaning.

Kala'ea „zwanger.”

Motapa „verwarmen der kraamvrouw.” De vrouw zit na de geboorte van een kind 4 — 7 dagen boven smeulend vuurtje, dat men heeft aangelegd onder 't gat van de balk, plank, waarop de vrouw zit. Dit om de bloedvloeijing te doen ophouden en te voorkomen, dat de vrouw lijdende wordt. De stam van 't woord is *tapa*, Bar. *topo*, Leb. *toepoe*. De balk, plank waarop de vrouw zit, wordt *potapa'a* genoemd.

Nakaharangi „hij had er spijt van, hij betreurde het.” Vgl. Boeg. *sara*, moeite, kommer, verdriet, hartzeer hebben.” *Mangkaharangi toewo'* „willen blijven leven, jammer vinden van je leven.”

Mobea „zoeken van *bea* „schors van bepaalde boomen benoodigd voor 't maken van foeja.”

Mairoeroe „glibberig, Nap. *maleloeroe*.

Makasa „ruw.”

Napide'imi „zij bluschte het uit.”

VERTALING.

Het huwelijk van de Vorstin met Goema ngKoana.

Het gebeurde dat de Vorstin ging baden, medenemende twee menschen om op te passen. Met dat ze ging baden begon het te motregen. Het duurde niet lang of een regenboog kwam op haar neer. Eén keer omziende, was er nog niets, dat zij zag. Weer een keer omziende, zag de Vorstin *Goema ngKoana* op haar rok zitten. Met dat de Vorstin nu haar rok vroeg, gaf hij hem niet. Vervolgens zeide *Goema ngKoana*: „Als je mij wellicht tot man wilt hebben, (dan) geef ik je je rok.” Hij ging nu sexueele gemeenschap met haar uitoefenen alvorens zij weer haar rok kreeg.

Toen ze klaar was met haar rok aan te trekken, zond hij een metgezel van de Vorstin om de lieden in het dorp aan te zeggen: „Breek mijn slaappleats af en laat die planken op een rij gelegd worden tegen elkaar den weg volgend tot ons toe.” Toen gingen ze op weg tot aan 't dorp Lamba toe en men nam hen tusschen zich in. Daar aangekomen vergaderden de edelen, zij vergaderden over 't halen van buffels om die te dooden voor 't huwelijksfeest van de Vorstin en *Goema ngKoana*. Zij gingen buffels halen, 7 dagen haalden ze buffels, 100 vingen ze, zij dienden voor het huwelijksfeest.

Zij waren reeds lang getrouwd, toen hij voelde te zullen sterven. Bij het uitspreken van zijne laatste wil zeide hij: „Als ik sterf, dan moet ge 7 nachten bij mijn lijk waken, *warani*-hout disselen jullie, opdat ik dat als kist (hout) kan gebruiken. Komen de vijanden, (dan) ga jullie eieren tegen mij aangooien, om mij daarmede te wekken. Gaan jullie snellen, wek mij dan, opdat ik volg.” Klaar met 't uitspreken van zijn laatsten wil, stierf hij.

Hij was 5 nachten dood, toen kwamen de vijanden dicht bij den dorpswal wonen. Toen ze hem wekten stond hij nog niet op. Juist zouden de vijanden het dorp binnengaan, toen *Goema ngKoana* opstond om te gaan vechten. Al de vijanden stierven.

Terugkeerende in zijn huis, vond hij zijn doodenomhulsel niet losgemaakt, hij zeide nu: „Als jullie dit mijn doodenomhulsel had losgemaakt en mijn kist in stukken gehakt, ik zou niet meer gestorven zijn. En nu jullie mijn kist niet vernield hebt, sterf ik op slag. Ga en hang mij onder den tempel.” Toen hij aldus gesproken had, deed hij zichzelf in de kist (het hout) en stierf. Aan den 7den nacht gekomen, werd hij onder den tempel gehangen.

AANTEKENINGEN.

Datoe „vorst(in).” Titel voor in 't verleden geleefd hebbende personen van hoogen adel. Wordt tegenwoordig niet meer als zoodanig gebruikt.

Mendoi „baden”, st. *doi*. N. B., Bar. *dioe*; Mal. *mandi*, Mam. *mindio*. *Doi* is w. s. een omzetting van *dio*.

Oeda „regen”, Mal. *oedjan*, Leb. *ura*.

Mehindi „pissen”, st. *hindi*, B. „pis”, N. *hoemindi*. Vgl. Bar. *mesindi* „spuiten.” *Keoeda mehindi-hindi* „motregen.”

Ba „niet.”

Teboesa „neerkomen op iets,” st. *boesa*.

Membalili „omzien”.

Nakira „hij deelt, verdeelt, staat toe,” st. *kira*. *Rongkira laloena* „zijn hart is verdeeld (in 2 deelen).

Palongkoe „verhevenheden in 't huis dienende tot slaappleats”, st. *longkoe*. *Malongkoe* „verheven, verhoogd.” B. *palongkoe* „drempel” bij den ingang van 't huis. Wanneer er geen doode in huis is, mag men in Bada' niet op den drempel zitten.

Moparampi „naast elkaar leggen op eene rij, st. *rampi*, B. *roempi*.”

Pata „plank.”

Mobandoe „ie. tusschenin nemen”, st. *bandoe*.

Meawili „laatste wilsbeschikking maken.”

Mampowata „de wacht houden bij een overledene”, st. *wata* N.B. „lichaam”, Leb. *wota*. *Wata* bet. ook „omgevallen boomstam.”

Koepokaoe letterlijk „ik heb tot hout (*kaoe*).” Bedoeld is natuurlijk „lijkkist.”

Mooengkoe „buiten den dorpswal tijdelijk verblijf houden”, st. *oengkoe* vgl. *oengkoe*, Bare'e „belegeren” en *koengkoe* (*tangkoe-ngkoe*) „opsluiten.” Op deze plaats beteekent het „omsingelen, belegeren.”

Himba „met dat, juist toen.” In het bestanddeel *hi* is het éénheidsaanduidende *si* te vinden. Het bestanddeel *mba* kan ontstaan zijn uit *mpa*, zoodat *himba* is terug te brengen tot den vorm *simpa*, eene samenvoeging van de voorv. *si-* en *pa-*, die voor een w. w. stam gevoegd wordt om aan te duiden „met dat geschiedde wat het grondwoord aanduidt.” Dit *simpa-* moet zich dan tot een zelfst. woord hebben afgescheiden en hieruit kan *himba* zijn ontstaan. Voorb. van 't gebruik van *himba*: *Himba ngkai ina maande, hawemi Anoe* „met dat wij zouden gaan eten, kwam N. N.” *Himba ina mesende Magaoe i dara, hawe to moanti bambari*. „Juist toen het Landschapshoofd het paard zou bestijgen, kwam er ie. die bericht bracht.”

Maitoe „zonder rest van aanhangend vuil, geheel schoon”, bijv. van grond

die van alle hout en onkruid is gezuiverd. Vandaar de bet. „ten volle, geheel, volkomen.” *Maitoe naisa* „hij weet alles, zijn kennis is volmaakt.”

Poboengkoena „zijn omhulsel”, st. *boengkoe*, zie verder boven onder *Tamoengkoe Molo*.

Mobeho-beho „in stukken hakken, st. *beho* „splijten.”

VIII. nTalinga vestigt zich te Pododohaa. 1)

(Napoe'sch verhaal).

nTalinga, een bloedverwant van *Bantawatoe*, daalde van den hemel om een woonplaats in *Pekoerehoea* te zoeken, doch vond die niet. Daarom gingen hij en zijne moeder op *Pododohaa* wonen, waar hij een goede plek vond om een akker aan te leggen.

Al spoedig begon hij met 't bouwen van zijn huis. Hij ging naar *Haloe Koi*, zocht daar steenen van 2 vadem hoog om die als neuten te gebruiken, nam die tusschen zijn teenen en slingerde ze zoo naar *Pododohaa*.

Toen hij met zijn huis klaar was, legde hij een akker aan te *Bonde Bosa*. Die akker strekte zich uit tot aan den oorsprong van de *Kalae*-rivier. Vandaar zag hij neer op de *To Pakoe*. Ook legde hij een nat rijstveld aan. Op zekeren dag zou hij zijn rijstveld bevoeien, doch de menschen wilden hem niet aan water helpen. Daarom kapte hij een geheele bamboestoel om, hakte de bamboes op maat, boorde ze door, bond ze daarna tezamen en haalde er water in. De gevulde bamboes droeg hij nu op zijn schouders naar 't rijstveld en stortte ze daar uit.

Toen nu zijn veld bevoeid was wilde hij buffels leenen om te ploegen. Men voelde daar niets voor, want *nTalinga* was zoo hardhandig en sterk, dat hij onder 't ploegen de buffels bij 't rondrijven dood sloeg. Hij ontwortelde nu een *pepolo*-boom, die zoo groot was, dat 2 menschen hem niet konden omspannen. Daarmede werkte hij zijn rijstveld om, door er mede in de modder te stampen. Vervolgens zaaide hij de rijst uit. De *kando*-vogels (blauwe purperkoet) kwamen echter in grooten getale uit *Pebato* en *Pekoerehoea* aanvliegen en dreigden alles te vernielen. Daarom doodde hij ze, zoodat er bijna niet overbleven. Om de rijstvogeltjes te verjagen spande hij groote nog gedoornde rotans vanuit *Pododohaa* naar *Bonde Bosa*, zoodat alle rijstvogeltjes stierven.

1) De verhalen VIII t/m XI, XIII t/m XIV door mij gevonden in de nalatenschap van Wijlen Zendeling P. Ten Kate Ezn.

IX. Vlucht van nTalinga naar Behoa.

(Napoe'sch verhaal).

Toen *nTalinga* op zekeren dag geen eten meer had maakte hij 100 stuks dakbedekking, ging met zijne moeder naar *Behoa* en kocht daarvoor 400 bossen rijst, die hij aan een stok over den schouder droeg, aan weerszijden 200 bossen. Behalve die 400 bossen rijst droeg hij nog een reuzenslijpsteen, door hem eertijds van den hemel medegebracht, eene speer van 9 vadem en een pruimenzak zoo groot als een huis. Ze overnachtten aan de samenvloeiing van de *Oerana* en de *Tawaelia*.

Den volgenden morgen was zijne moeder verdwenen. Zeven dagen lang zocht *nTalinga* zijne moeder, doch hij vond ze niet meer. Daarom werd hij zeer nijdig. Hij rukte een *pepolo*-boom uit den grond en sloeg daarmee in de draaikolk. Vanwege dat slaan werd eene heele rivier-bocht droog. Toen werden de geesten bang en eerst toen zeiden ze: „Laten we dan maar zijne moeder te voorschijn brengen, we sterven nog van dat gebeuk.” Toen het water uit die rivierbocht wegvloede zag men de palingen, die in die kolk leefden dooreen krioelen. Eerst toen zijne moeder te voorschijn was gebracht, hield hij op met in de draaikolk te slaan. Toen men hen daarna zou dooden, paktten ze hun eigendommen bij elkaar en vluchtten naar *Behoa*. Hun huis trok hij uit den grond met zijne moeder erin en droeg dit op zijn hoofd. Zijne moeder kookte intusschen hun eten. Was 't eten klaar, dan zette hij 't huis weer neer om te gaan eten. Klaar met 't eten, dan kwam hij weer het huis uit, nam het huis weer op zijn hoofd en liep zoo door tot *Behoa*. In *Behoa* aangekomen zette hij dat huis neer en ze bleven daar wonen. Hij legde een akker aan te *Boelago*, ten O. van *Doda*.

X. Poiwalinda nTalinga hai Bantawatoe.

(Napoe'sch verhaal).

Kalaonami kai melaoero do-nTalinga ilaloe pandoeloe. Nahoemba-hoemba kai hampoa hai rabataki. Bara kai ralosiki do laoero, nadii peahe kai hai maitoe pea rai kolina telosiki. ngKaiami kai ido laoerona hangko mesoeleri kai. Tanganami moloemao, ratakari kai ido laoero nadii, mole napenono kai Bantawatoe. Kaidonami kai kapengkaronami do-nTalinga. Kanaoelina kai: „Pegiana rei inditi!” Naoli: „Ba koeoli ane Bantawatoeko deade ba koepokalanga mpoeoeko. Hai ane ba apa otoko inditi deade kapatemoe takami koebabehi. Nahoembari kai, mole Bantawatoemi. Kaindonami kai kapombeatandami kai. Ido kai kae haliti-haliti pea kai dokana rabata tedoengka, hai ido kai tampo moramboe taka kai idohe mombebata. Barahe kai hore bela do ido mombebata, nTalinga kai mokaba, hai Bantawatoe wori mokaba. Loherahe kai ido mombebata, ido rabata-bata hadoea, bara bela, hangko mogaa mboelirahe. nTalinga moantimi laoerona laomi i soeena. Ido kai pombeatanda mewali pada, rahanga pea rai Pada Mabotoe hai Pada Bangi.

VERTALING.

De strijd tusschen *nTalinga* en *Bantawatoe*.

nTalinga ging rotan zoeken in het woud. Telkens als hij een rotan vond, hakte hij dien af. Die rotan werd niet afgeschild, hij trok maar aan ze en dan ging de bast er schoon af. Eerst toen zijn rotan veel was, keerde hij terug. Onder 't loopen was die rotan vastgebonden en trok hij ze voort. *Bantawatoe* echter trok aan 't andere einde. Daarom hield *nTalinga* stil. Hij zeide: „Wacht me daar!” Hij zeide: „Ik zeg je als je straks *Bantawatoe* blijkt te zijn, dan zal je merken of ik werkelijk bang voor je ben. En wat jij daar ook straks moge blijken te zijn, doodmaken zal ik je. Hij vond hem, maar 't was *Bantawatoe*. Toen hakten ze op elkaar in. De boomen, slechts een weinig getroffen, vielen om, en de grond rookte vanwege hun strijd. Niet één van hen werd gewond van den strijd, *nTalinga* had een amulet en *Bantawatoe* had er ook een. Ze werden onwillig (lui) om op elkaar in te hakken, hieuwen ze in op elkaar, niemand kreeg een wond, daarom scheiden ze weer. *nTalinga* nam zijn rotan en ging naar zijn huis. Vanwege hun strijden was het daar een vlakte geworden, men noemde haar voortaan Vlakte der Afbreking en Droge Vlakte.

AANTEKENINGEN.

Hampoa, st. *poa*, soortwijzer voor boomen. *Kaœ hampoa* „een boom.”
Mobataki „afhakken”, st. *bata* „hakken op iets of iemand met een hakmes of zwaard.

Ralosiki „gevild, gestroopt”, st. *losi*.

Nadii „hij trok er aan,” st. *dii*.

Napenono „hij trok aan 't andere eind.”

Taka eene omzetting van 't reeds vroeger vermelde B. *kata* en synoniem met N. *kai*, B. *ka'e'a*.

Haliti „een weinig,” st. *liti*.

Moramboe „rooken”, st. *ramboe* „rook.”

Hore „elk, ieder.” *Hore² haogoe* „ieder één.”

Mokaba „een *kaba* (amulet) hebben.”

Mabotoe „afgeknapt, afgebroken.” *Mobotoeki kara²* „een zaak beëindigen, rechtspreken,” *topobotoeki kara²* rechter.”

Bangi „droog door aan de zon blootgesteld te zijn”, ook „openbaar.”
Vgl. PmB. *mabangi* wisselwoord voor *maeo* „zonnig.” *Boeloe bangi* „scheenbeen”. *Pobangiantamo'i* „we zijn openbaar, ontdekt.”

XI. Dood van nTalinga.

(Beho' sch verhaal).

Daar *nTalinga* de menschen als aas gebruikte om krokodillen te vangen en hij 't hun erg lastig maakte, besloot *Boeriro'* hem om 't leven te brengen.

Toen nu op zekeren dag *nTalinga* een vriendschapsbezoek bracht bij *Boeriro'*, was deze juist bezig in een grooten steenen pot (*kalamba'*) steenen te roosteren. Daartoe had hij dien pot op het vuur gezet.

nTalinga vroeg nu: „Maar vriend, wat voer jij uit?” *Boeriro'* antwoordde: „Ik, wel ik ben aan 't steenen roosteren, want ik ben hongerig en wil eten.” *nTalinga* vroeg weer: „Zijn die steenen lekker? Kan ik er soms ook van krijgen?” *Boeriro'* antwoordde: „Nog even wachten tot ze goed rood zijn, anders zijn ze niet gaar.” Toen nu de steenen gloeiend rood waren, zeide *Boeriro'*: „Doe je mond open, dan kun je hem ineens inslikken.” *nTalinga* deed zijn mond open en *Boeriro'* wierp er een gloeiend heeten steen in zoodat het borrelde in zijn buik en hij na 7 dagen stierf.

XII. Boeriro'.

(Behoa'sch verhaal).

Boeriro', die een *pepolo*-boom over den schouder kon weg dragen, zoo sterk was hij, was bovendien groot van gestalte.

Op zekeren dag stond hij boven op de bergen en zaaide klappers, pinang-noten enz. uit. Hij kwam echter te struikelen over een steen, zoodat alle kleine zaden, zooals gierst en rijst hem tusschen de vingers doorvielen en in *Behoa* terecht kwamen, terwijl klappers, pinang-noten enz. in *Bada'* en de *Posso*-landen terecht kwamen. Daarom groeien er in *Behoa* geen kokospalmen en ook geen pinangpalmen. Overigens deed *Boeriro'* den menschen niets dan zegeningen toekomen. Toen dan ook *nTalinga* door *Boeriro'* om 't leven was gebracht, hadden de menschen weer rust.

De plaats waar *Boeriro'* struikelde noemt men nu nog *Kada Boeriro'*. Het afdruksel van zijn voet is nog op den steen te zien en ook vindt men daar nog één der testikels van *Boeriro'*, dien hij bij zijne struikeling verloor.

XIII. Kalaona Singkana i Winowanga.

Kalaona Singkana i Winowanga, rapanangka timbongana. Hawe mboelimi i soena Singkana, napekoene: „Ioemba timbongakoe?” Raeli: „Rapanangkami To Winowanga.” Ido hai nakoelele ampoena. Nalambi masoesa, mokandamohe. Lao matoeroe indera i penentea walehoe, i doehoenga moanti loli tai boë.

Kaindimi, mandemohe amposoesa, napehadingi Singkana marimi, kanaoeloenami loli tai boë, moanti halo, naande Singkana indoraa. Naeli ampoe soesa: „Nipeita mai, mole ara pae mai Singkana.”

Letami Singkana, ohooe pea to loeloemao moanti-anti timbonga. Mahae-hae laomohe matoeroe, timbongana Singkana rahodami. Pehadimi Singkana, naitami timbongana to rahoda, naala tawe natende. Naeli toposoesa: „Apa?” Naeli hadoea: „Ba Singkana?” Naeli hadoea: „Bara!”

Matoeroe mboeli haodi Singkana hai nawedoe mboeli hambela, barapahe mowotoe, letamohe. Kapearonami, mesiga. Kapendaoloenami lao mointoe hoelo. Toewomi hoelo, laomi mangala timbongana. Napatakami timbongana, kalaonami mokingki waana topoanti timbongana, hai naboho tambolona. Kanalimbanganami pihona Singkana i taoena bosa, hangatoehe nabata. Roo ido, kanawoelainami taoena bosa, taoena ilaloe doehoenga ope² nabata-bata. Roo ido hai mesoelemi mai i paidana i Bebe.

VERTALING.

De gang van Singkana naar Winowanga.

Terwijl *Singkana* naar *Winowanga* ging, werd zijn zwaardklokje gestolen. *Singkana* weer te huis gekomen, vroeg: „Waar is mijn zwaardklokje?” Zij zeiden: „De *To Winowanga* hebben het gestolen.” Daarom ging de eigenaar achterop.” Hij vond hen aan 't feestvieren, ze waren aan 't trommelen. Hij ging liggen boven op de hanebalken, in den tempel, een varkenstor medenemende.

Toen het al donker was, en de eigenaars van 't feest aan 't eten waren, voelde *Singkana* honger, en hij liet de varkenstor neer om vleesch en groente te halen, *Singkana* at het daar in de hoogte. De eigenaars van 't feest zeiden: „Let op of *Singkana* soms komt.”

Terwijl *Singkana* sliep, liepen ze daarginds maar te flaneeren, zijn klokje met zich brengende. Na eenigen tijd gingen ze slapen, het zwaardklokje van *Singkana* hingen ze op. *Singkana* ontwakende, zag zijn zwaardklokje, dat opgehangen was, hij haalde een blad en wierp het neer. De feestvierders zeiden: „Wat is er?” Toen zeide er een: „*Singkana* misschien?” Een ander zeide: „Wel neen!”

Toen *Singkana* weer wat gelegen had, gooide hij weer een keer, zij spraken niet meer (ze gaven geen geluid meer), zij sliepen. Toen stond hij op en bond zijn hoofddoek om. Hij ging nu naar beneden om een fakkel aan te steken. Toen de fakkel weer brandde (lett. „leefde”), ging hij zijn zwaardklokje halen. Toen hij zijn zwaardklokje had aangebonden, nam hij het hoofd van hem, die zijn zwaardklokje had medegebracht, en sneed zijn hals af. Toen deed *Singkana* zijn zwaard overgaan op de menigte, 100 hakte hij dood. Daarmede klaar, joeg hij de menigte achterna, de menschen die in den tempel waren wondde (lett. „hakte”) hij. Daarmede klaar keerde hij terug naar *Bebe*.

AANTEKENINGEN.

Winowanga, een vroegere vestiging dicht bij 't tegenwoordige *Paanto*.

Mopanangka „stelen,” staat voor *mopangangka*, st. *angka* „opnemen.”

Timbonga „zwaardklokje.”

Indera verkorting van *inderaa* „ginds boven,” st. *raa*.

Walehoe „muis.”

Penentea walehoe „hanebalk,” lett. „plaats waar de muizen over den brug (*nente*) loopen”, dus: „muizenbrug.”

Loli tai boë, een soort van mestkever, lett. „varkensdrekroller.”

Kanaoeloenami, st. *oeloe* „oorsprong, begin” bijv. v. e. rivier: *oeloena Malei* „de oorsprong van de Malei.”

Natendę „hij gooide het neer”, st. *tende*.

Haodi „een weinig.”

Mowedoe „iets of iemand met iets gooien.”

Mowotoe „geluid geven.”

Mokingki „iets of iemand vasthouden.”

XIV. Karapapatenana To Pakoe inana Singkana.

Kahawenda To Pakoe hambela, padoe otori kai Singkana, halaloena Bantawatoe, mao moahoe, nTaligao pea kai indo, mokampai inanda. Ba oto mani mahae Singkana padoe hai hawemohe kai ido To Pakoe. Karapapatenami ido inana Singkana hai rapapoedoe hai raantimi.

Mahaemohe kai To Pakoe padoe, hangko haweri kai Singkana. Teria peami kai don- nTaligao nahoemba hai naeli kai: „Moaparako hai moteria?” Mehanai nTaligao: „Bara apa koeteriahi, inanta maimi rapapate To Pakoe.” Naeli kai Singkana: „Ane iko rahanga, nTaligao, kepegao-gaongkoe rai.” Naeli Singkana: „Lao noeala olooe pare hangkoto, noembaeana koepobakoe.” Kabaenami kai ido pare nambaue adina, kalaona kai naala naeoba, hai meangkami mokoeelele waana inana.

Hawe² kai i bambaroe haogoe, hai napeita mahaemohe padoe. Moloemao mboelimi. Hawemi kai i bambaroe haogoe, napeita kai hangko padoe peahae kai ido To Pakoe, hai nakoelele mboelihe kai. Bara kai mahaoe hai nahoemamohe iwoi Waroë, hasaboemohe. Mentaboegimi kai ido Singkana. Naita To Pakoe hadoea lao motiwi lalaoe, To Pakoe kai ihambali, Singkana ihambali, ba oto kai naitoe To Pakoe do ido Singkana ihambali.

Kaloembami kai hai naeli kai toeananda: „Koeoli kae, inee gaga kae leta mposo, mole ba mekoeelele pae mai Singkana.”

Matoeroemohe kai hai naroesoeka kai kae hamboho lao toa i bambaroe, hai raeli kai: „A, ba Singkana dido!” Raeliri hantanga: „Rangka kae oto manawo!”

Letamohe kai hai lao kai. Napatoewo sala api, pana naala pihona, hangko mopapaterahe kai ido taoena. Mabaami kai hangko operahe napapate, hampoelo pea rai kai napentara. Hampoelo boëanda To Pakoe, hampoelo wori taoena nahaka, hantanga nagoge matanda, hantanga nalepa tainganda, koli matanda, hoemenda, nabohoki taiena. Naweihelana, naeli kai: „Ane hawe kae i bambaroe haogoe, rangami aoe bara koebohoki taienda niala taienda nipopatoboa ane ara niala-ala. Hai laomo kae mogiloe i ampoemi. Ane naeli do ampoemi: „Hemomo kae mai iti mopanoiti?” nieli: „Barapi hema dide mopanode ngkai, ami Singkanami.” Roomi kai molelita, mesoelemi mai Singkana, waana inana napoto i pahoeana. Rapahioempoemi waana pane laomi ratawoe.

VERTALING.

Het dooden der *To Pakoe* van de moeder van *Singkana*.

Toen de *To Pakoe* een keer kwamen, was toch *Singkana*, een bloedverwant van *Bantawatoe* weggegaan om te jagen. Alleen *nTaligao* was er maar om hun moeder te verzorgen. *Singkana* was heusch nog niet lang weg en daar kwamen de *To Pakoe*. De moeder van *Singkana* werd gedood, haar 't hoofd afgesneden en dat medegenomen.

De *To Pakoe* waren reeds lang verdwenen, eerst toen toch kwam *Singkana*. Hij vond slechts *nTaligao* weenende en hij zeide: „Waar toch ween je om?” *nTaligao* antwoordde: „Niets anders beweën ik (dan dit), de *To Pakoe* kwamen moeder dooden.” *Singkana* zeide: „Wat mij betreft (lett. als ik word genoemd) *nTaligao*, ik had er op losgegaan.” *Singkana* zeide: „Haal daar een bos rijst, stamp die voor mij, opdat ik die als eten heb voor den weg.” Toen de rijst uitgestampt door zijne jongere zuster was, haalde hij ze en nam ze in zijn sarong op den rug, en stond op om 't hoofd van zijne moeder achterna te gaan.

Bij eene hut gekomen, zag hij, dat ze reeds lang weg waren. Weer wandelde mij verder. Bij eene hut gekomen, zag hij, dat ze nog maar pas weg waren de *To Pakoe*, en hij ging hen weer achterop. Het duurde niet lang of hij vond ze beneden *Waroë*, duizend in getal waren ze. *Singkana* verborg zich. Hij zag een *To Pakoe* die een lalaoe-boom ging omhakken. De *To Pakoe* stond aan den eenen kant, *Singkana* aan den anderen kant.

Toen het avond was zeide hun vorst: „Ik zeg jullie, slaap niet al te vast. *Singkana* mocht (ons) eens achterop komen.”

Toen ze reeds sliepen gooide hij een stuk hout hetgeen neerkwam op de hut, en ze zeiden: „A, dat is zeker *Singkana*!” Een deel zeide: „'t Is maar een tak die valt!”

Ze sliepen reeds en toen ging hij. Hij raketde eerst het vuur op, alvorens hij ze doodde die menschen. 't Was al licht alvorens hij klaar was met hen te dooden, 10 slechts liet hij over. Tien dorpen waren er der *To Pakoe*, 10 menschen ook greep hij, een deel stak hij de oogen uit, een ander deel sneed hij ooren, oogleden en lippen af en hakte hen de handen af. Hij gaf hen zijn vuurslag hij zeide: „Komen jullie aan eene hut, jullie kameraden wier handen ik niet afhakte, hunne handen nemen jullie om mede te tasten als er iets is wat jullie halen willen. En ga jullie (mij) aanklagen bij jullie heeren. En zeggen jullie heeren dan: „Wie heeft jullie alzo gedaan?” zegt dan: „Niemand anders heeft het gedaan, dan, als altijd, *Singkana*. Klaar met 't spreken ging *Singkana* terug, het hoofd van zijne moeder pakte hij in zijne sarong. Haar hoofd werd (aan 't lichaam gelascht), daarna werd het begraven.

AANTEKENINGEN.

To Pakoe, naam voor de Bare'e-sprekende stammen in de benedenlanden.
nTaligao, jongere zuster van *Singkana*.

Megao-gao „ergens op losgaan.

Bae is hetzelfde woord als 't Mal. *beras*, dat oorspronkelijk „korrel, strooisel” beteekent, vgl. Tondano'sch *woeras* „zout”, eigenl. „strooisel.”
Pare bae beteekent dus: „korrelrijst, rijst tot korrels gemaakt.” *Kabaenami* „toen ze tot *beras* geworden was.

Mentaboengi „zich verbergen.”

Lalaoe „boomnaam.”

Inee, vetatieve partikel.

Leta mposso „vast slapende.” *Poso* is gepraenasaleerd om aan te duiden, dat het bijwoord is. *Poso* „stuk gebroken” is hier niets anders dan versterking. Vgl. in het Bar. *pinoso* „morsdood.”

Rangka N.B. „tak.”

Nagoge „hij groef uit,” st. *goge* N.B. „uitboren, uitpeuteren, uitgraven.”

Taie „hand, arm”, Bes. *takie*, Bo *tee*.

Tela „vuursteen,” eigenlijk „vuurslag.” Vgl. *motela*, een kinderspel, waarbij men los in de hand gehouden latjes door er met een ander latje langs te slaan naar een bepaald doel werpt.

Noepopatoboa „je gebruikt het om te tasten, om te voelen, om aan te raken.”

Mogiloe „ie. aanklagen st. *giloe* N. B.

Mopanoiti „aldus met ie. doen.”

XV. Tohambaki.

(Leboni'sch verhaal).

Tohambaki en zijne vrouw woonden in het dorp *Bangko'* en was vanwege zijn dapperheid door allen gevreesd.

Op zekeren dag ging *Tohambaki* naar het rijstveld om daar zijn rijst op het kweekbed uit te zaaien. De *To Hoelakoe'*, welke al lang gezocht hadden onder de bevelen van *Tohambaki*, besloten hem daar te gaan bevechten. Ze vonden hem bezig met 't uitzaaien van de rijst en wierpen toen eene speer naar hem toe, die haar doel miste, *Tohambaki* bleef ongedeerd. Hij nam nu zijn wandelstok en sloeg zijne vijanden, zoodat er niet één overbleef. Hij echtervolgde hen tot aan den voet van een berg, nu nog genoemd *Potampa'a*, want daar sloeg (*motampa'*) hij zijn vijanden. Daarna keerde hij naar zijn dorp terug.

In *Bangko'* aangekomen, hoorde hij een kind huilen en de moeder zeggen: „Huil toch niet! Straks geef ik je nog aan *Tohambaki*.” Daar het kind niet wilde luisteren, pakte de moeder het met veel beweging op en liet het uit het huis zakken, terwijl ze het aan de armen vasthield. *Tohambaki* hakte nu het kind midden door, en toen de moeder het kind nu weer wilde naar binnen halen, zag ze, dat haar kind het onderlijf miste. De moeder klaagde luid en ging *Tohambaki* achterna. Bij een groot rijstblok gekomen, meenden ze vanwege de duisternis, dat dat *Tohambaki* was en hakte er in uit alle macht. Het rijstblok echter tuimelde om en onderwijl had *Tohambaki* zich uit de voeten gemaakt.

Een andere keer gebeurde het, dat er een *To Hoelakoe* was gestorven en *Tohambaki* zich onder het huis begaf, zonder dat iemand het wist. Daar de vriend van den overledene nog niet was aangekomen, besloot de eigenaar van het huis, waar de man was gestorven, nog wat te wachten met begraven en deelde dit aan de overige huisgenooten mede. *Tohambaki* hoorde dit en klom nu, met eene saroeng over 't hoofd geslagen, het sterfhuis binnen, daarbij een luid geschrei aanheffende. Hij deelde mede de vriend van den gestorvene te zijn en zoo juist teruggekeerd van de reis. Hij naderde nu den doode, sloeg hem het hoofd af, sprong uit het huis en hief den krijgskreet aan, waarna hij het op een loopen zette. De lui onderzochten nu het lijk van den doode en misten zijn hoofd. Direct gingen ze *Tohambaki* achterna, welke zich in het alang² verstopte, een krom stuk hout in den mond nam en begon te loeien. De achtervolgers, meenende, dat het een reusachtige buffel was, sloegen op de vlucht. *Tohambaki* kwam nu uit het hooge gras te voorschijn en hief den krijgskreet aan. De vluchtelingen keerden nu op hunne schreden terug en zetten *Tohambaki* weer achterna, echter te vergeefs.

Toen besloten de *To Hoelakoe* te vergaderen, hoe ze *Tohambaki* er onder zouden krijgen. Een jonkvrouw merkte op: „Het is het beste, dat we ons aan hem onderwerpen. Zoo niet, laten we hem dan uitdagen tot den strijd en ik zal met hem vechten.” Men zond een boodschap naar *Tohambaki* en deze kwam. De jonkvrouw trad hem tegemoet en zeide: „Wanneer je er voor voelt, zullen wij met elkaar vechten; overwin je mij, zoo zal ik je ondergeschikte zijn.” *Tohambaki* vond dit goed. De jonkvrouw stelde nu voor sexueele gemeenschap met hem uit te oefenen, hetgeen *Tohambaki* aannam. Daar hij zag, dat de vrouw zeer sterk behaard was, nam hij een grooten doorn, bevestigde die aan den penis en doorstak de jonkvrouw, waarna ze luid weende, roepende: „Zelfs zijn penis overwint ons, laten we ons maar onderwerpen.”

Kort daarop begaf *Tohambaki* zich naar *Seko* om de *To Seko* te bestrijden. Hij nam zijn kameraad op den rug, na dezen geheel overdekt te hebben met sirih-speeksel, zoodat het leek of de man met bloed was overdekt. Vrees beving alle lieden van *Seko*. Ze liepen te hoop en gordden hun zwaard aan om met *Tohambaki* te vechten. Ze meenden, dat de man, die hij op den rug droeg door hem was krijgsgevangen gemaakt. Een oogenblik kon *Tohambaki* niet voort, vanwege de massa lieden van *Seko*, die hem omringden. Toen zette hij zijn kameraad op den grond en gingen ze rug tegen rug staan. Zij versloegen al hunne vijanden, zoodat er niet één overbleef. Daarna keerden zij terug naar hun dorp.

1) *Tohambaki* is ongetwijfeld een mythol. persoon. Toch is ons zijn beteekenis niet geheel duidelijk. De naam beteekent: die overhult. Niet onmogelijk is *Tohambaki* de nachthemel.

XVI. Ladongkona.

(Leboni'sch verhaal).

Ladongkona, een man groot en zwaar van gestalte, woonde heel lang geleden in *Seko*. Op zekeren dag, nadat hij op een hoogen berg gezeten rotan had gesneden en dit ergens neergelegd, kon hij het niet meer vinden. Hij graaide met zijn lange armen het geheele land af tot *Seko* toe, zoodat er allemaal dalen ontstonden in *Rampi*, vanwege het graaien zijner vingers. Hij wist echter niet, dat zijn schaamdeelen het gezochte overdekten.

Het gebeurde nu, dat de *To Seko* ontstemd waren op *Ladongkona* vanwege het vele voedsel, dat hij dagelijks opdat. Zij zochten nu een list om hem te dooden. *Ladongkona*, dit bemerkende, vluchtte naar *Rampi*.

Op zekeren dag, boven op den berg *Bangko'* staande, beval zijn moeder hem groenten te gaan zoeken voor het avondeten. Hij bleef echter staan waar hij stond en graaide de landen rondom af tot *Hampelani'* en *Manoewana* toe. Met één hand trok hij de groenten uit en reikte dit zijn moeder toe, die hem toevoegde: „Is dat alles?” *Ladongkona* legde echter de handvol groenten op haar huis, zoodat dit geheel was overdekt en zijn moeder er niet meer uit kon. Zij begon luid te huilen, waarna *Ladongkona* er haar uit hielp met de woorden: „Ga nu niet onder 't huis zitten, want ik moet urineeren.” Zijn moeder luisterde niet en toen *Ladongkona* nu begon te urineeren, dreef zijne moeder ongeveer 2 K.M. met den urine-stroom mede. Toen *Ladongkona* nu iemand hoorde huilen, keerde hij zich om en zag zijn moeder afdrijven, waarna hij haar hand greep en haar op het droge bracht.

Niet lang daarna ging hij naar *Bada'* om potten te maken en reisde van daar naar *Behoa*. Daar bleef hij geruimen tijd en maakte er heel wat potten. Vervolgens trok hij verder en reisde via *Pekoerehoea*, *Lindoe'*, *Koelawi* en *Totolee* naar *Bangko'* terug en vandaar weer naar *Seko*.

Met dat de lieden van *Seko* hoorden, dat *Ladongkona* was teruggekeerd, besloten ze hem te dooden. Men noodigde hem uit mede te gaan om boomen te vellen. Toen ze aan een zeer grooten boom toe waren, zeiden ze tot *Ladongkona*: „Denk er nu om, dat jij rechts van den boom gaat staan, want hij zal naar links vallen.” Dit was echter maar een list om hem te dooden, want men zag, dat de boom juist naar rechts zou vallen. Met dat nu de boom zou omvallen, greep *Ladongkona* hem stevig vast, bracht hem naar zijn dorp en plantte hem weer in den grond. Toen zeiden zijn vijanden: „Dien man krijgen we nooit dood, hoe listig we ook zijn, hij is nog listiger.” Men zou het echter nogeens probeeren.

Op zekeren dag noodigde men *Ladongkona* ten eten. Tevoren had men 3 manden meel gestámp't en er een gloeiend, in ijzeren pan gebraden stuk ijzer onder verborgen. *Ladongkona* at nu het meel tezamen met het gloeiende ijzer en stierf. Eerst nu was de list gelukt.
